

REJTETT RÉTEGEK
egy tervező szemével

REJTETT RÉTEGEK
egy tervező szemével

Tartalomjegyzék

Hidden layers	4
Tézisek	6
Előszó	7
Dolgozatom célja	7
Rejtett rétegek	8
Tapasztalás	9
Látni	10
Pillanatnyiség	14
Bázis	15
Gyűjtés	15
Előképek	19
Továbbbírás	22
Megfigyelés, behelyettesítés	26
Terepmunka	32
Szótár	32
Módszer	33
Rajzolat, az alap	33
Elemzések	41
Beépülés	41
Tapadás	42
Lépcső	43
Rétegzés	45
Irány	46
Udvar	48
Kötöttség	50
Mozdulat	52
Sűrűsödés	54
Köz	55
Keret	57
Alakulás	59
Mező	61
Elvétel	63
Sarok	64
Tető	67
Befejezés, mestermű	69
Függelék	71
Irodalomjegyzék	80
Képjegyzék	81
Szakmai önéletrajz	82

I have met with the "hidden" expression during a Budai Polgár) paper reading.¹ The author wrote about a typical building named 'Trumpet house' of the Szilágyi Erzsébet Avenue. At first this word architecture-related meaning was attractive for me, and even during my reading of this article I noticed thinking about the meaning of this word much rather instead of doing so related to the house description. How many things can be referred by the word hidden. I have already thought about created and creating, spontaneous and "neutral object-zone", and the ancestors, the masters forgotten or yet pale alive movements of the building mysterious activity.

Beside mysterious and inviting I was attracted by discovery, surprise and the possibility of a real treasure experience as well. Szalai András states related to Janáky István contractor writings: "The writings are the expedition reports initiated in the architecture groves. (...) The writer contractor initiating expeditions in the architecture groves does not find out, but discovers. Their outings spirit is to catch sight of the essence and ideas determination the architecture via penetrating the things wood and to spend time on these abstracts clarification"² I like the simile, because Janáky expeditions promise to me a possible method of the 'hidden' call. According to John Turner the architecture is a "word", an activity.³ This idea circles a kind of contractor creatural behaviour with supplementing of a Janáky-like expeditions vision, in which the search has such an important role like the planning – and since all is an activity and these two things can not be divided in time at all, (we) may say with some noble that this sort of architectural existence is the building. The expeditions, the search aim the factual knowledge building, which can be used with awareness; the planning targets the architecture physical act. Instead of the words "search" and "planning" to eliminate the succession in time, both in the office and in the educational practice I rather like using "the experience" –focusing the activity interactive character- and "further-writing" expressions. Referring back to the Janáky text, the expeditions, the discovery mean for me the experience and the essence means with cooperation of the ideas clarifications time spending, the further-writing. It is important to mark, that both categories are subjective, personal, since the agent subject is the creator architecture, the individuality serving their power for the community. The expedition direction means the identification with the community and with the aim, but the discovery develops through its personal filter. It reveals slowly in front of me at it is not an accident to be attracted by these two words and to dive in their meaning depth. I am interested in the calling of the architecture hidden layers during the planning. As being a student I was inspired betterly by the first term of the planning semesters, the meeting the unknown for me such as planning sites, the places and the surroundings.

The two concepts, the experience and the forwarding are important for me essentially to practise the building due to their iterative attribute I am looking at them as an ongoing circulation item. Questions lead us to the experience way, at which's and ideas are stated, then during the 'forward writing' newer mistrusts and desires come to front closing us into the experience and „forward writing" maze repeatedly. My wanderings final-and is to grab the hidden contents behind the reality light pictures. The native English Sergison and Bates building-pair have stated this duality as follows. The architecture is at the same time final and (objects) and subject of examination (subject), the continuity and the reinterpretation of the places are embodied in it simultaneously.⁴ The places and the situations are equal with experience

¹ Sallós, Csaba: A Trombitás-ház. A Szilágyi Erzsébet fasor házai, in: Budai Pogá 14. szám, 2002., 7. page

² Szalai, András: Spontán építészet és építészeti szépség, in: Kerégyártó, Béla (szerk.): Hely és jelentés, Tanulmányok az építészetről és a városról, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2002 88. page

³ Turner, John: Housing as a verb, in: Turner, John and Fichter, Robert (szerk.): Freedom to build, Collier Macmillan, New York, 1972. 148. page

⁴ Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002., 133. old.

in my word-using. And the continuity is the forward writing. At the occasions of my expeditions targeting to gain experiences I am seeking so kinds of constructions which are able to hold messages. "There is no need for these buildings to give a sermon, those abilities of their on are material, that they should comprise a lot kinds of emotions in inside."⁵ In my thesis I use the 'hidden' word for both the no trivial contents and its holder as well. The gate of the way leading to the hidden contents is the finding of our way back to the side. To revive the complex procedure needing preciseness the collections help. The thesis second part is giving the eye from them. As for my hypothesis, at the beginning of planning, it is not the out-finding, which is important, but the discovery. I present this creative behaviour by my own analytical and systematic method. I examine the experience incorporation facility via my own plans, my realised buildings and my masterpieces conclusions. My thesis is the description of my personal architectural approach taking the responsibility for reality cognition and for the environment dialogue materiality. My ideas momentary recording and illustration according to my hopes is ease the communication with my students, and transmit the happiness feeling of the sight becoming sharper and sharper by collecting.

⁵ Caruso, Adam, St John Peter: Frameworks in: a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország 8. szám, 1996., 38-51 page

1. Építészként a folytonosság ösvényeit keresem.

Két szünet nélkül működő tevékenységem a tapasztalás és a továbbírás. Céloom a kultúra máig megőrzött, átörökíthető génállományának életbenntartására. Tapasztalataim naplói gyűjtemények. Tervezőkor a bennük felhalmozódott lehetőségekből táplálkozom. Mértéktartó továbbírás csak egy tapasztalásunk során előálló szerteágazó kapcsolatrendszer kialakításával lehetséges.

2. Látás nélkül nincs tapasztalás.

A látás három fázisa az érzékelés, az összevetés és a sűrítés. Az érzékelés az elénk kerülő tárgy, vagy építészeti alkotás érzékszerveinkkel való befogadása. Az összevetés kapcsolatkeresés a korábban befogadottakkal, melynek során a rejtett tartalmak az összehasonlítás által rögzülnek. A sűrítés, egy fontossá váló jellegzetesség, képzet kiemelése, amely során az előkép kevesebb lesz, mint a dolog maga, de több, mint annak egy absztrakt ábrázolása.

3. A képzet előhívása gondosságot igényel.

A sűrítés során a képzet illusztráció formájában tárgyiasul. A kiemelés hatékony eszközének kiválasztása tervezést igényel. Az illusztráció születésének aktusa segít a megtisztulásban és az elraktározásban. A választott technikával a tartalom egyetlen szóba koncentrálódik. Hatékony használata a szavak és az illusztrációk által válik lehetségessé.

4. Az összevetés során az állandósult jelenségek/tartalmak adnak támpontot.

Az építészeti alkotások kritikai vizsgálata, az előképek értő használata szükségessé teszi a megfigyelések tudatosítását. Az egyedi helyzetek összevetése a tudatosítás hatékony eszköze. Az korábbi gyűjtések során megszilárdult állandó jelenségek teremtik meg az összehasonlíthatóság alapját. Az egyediségből fakadó eltérés szüli a változatot, ami visszahat a típusra, gazdagítja azt, vagy újat alapít.

5. Gyűjteményeimben rejtett építészeti rétegeket rögzítek.

Rejtett rétegek keresésekor a triviálistól eltérő tartalmak nyomában járok. Zsibbasztóan kinyilatkoztató épületek helyett csendesebbeket keresek. A talált leletek kalandozásaim állomásaiként jelennek meg, ahol jó elidőzni, majd továbbmenni, és gyakran visszatérni. A tapasztalás célja a mérhetetlen tulajdonságok megragadása. Az építészeti rejtett rétegeinek vizsgálata megkönnyíti a mérhető tulajdonságoktól való mentesülést és egy állandó eszköztár megszilárdítását.

6. Továbbírásakor állandó jelenségeket hordozó, egyedi változat létrehozására törekszem.

A tervezést meghatározó lehetőségek az elraktározott típusok némelyikét tetemre hívják. Behelyettesítéskor az adottságok hatására elszenvedett torzulással áll elő az új változat. A behelyettesítés az állandóságot, az adottságtól elszenvedett torzulás az egyediséget oltja a tervbe.

Gyűjtögetünk. Képeket, szavakat gondolatokat veszünk elő újra meg újra, átrágjuk magunkat rajtuk egyszer innen, egyszer onnan. Emlékezetünkben pillanatokra megragadnak, megállnak, aztán egy következő szó, kép lép a helyükre és ez így megy minden nap. Hannes Böhringer "Nadrágzseb" című írásában az emlékek elraktározásáról ír.⁶ Nincs mindenünk mindig kéznél, nem lehet állandóan minden a fejünkben. A kéznek szabadnak kell lenni, csakúgy, mint a képzeletnek. Fontos egy hely, ahol mégis megtalálhatók "a minket előrevivő tárgyak". A zsebben azokat a dolgokat tartjuk, amik kéznél kell, hogy legyenek, amiket gyakran használunk, amik nélkül nem indulnánk el sehová. A fontossá váló gondolatok, fogalmak nélkül sem indulnánk sehová. Ezeknek is állandóan "kéznél" kell lenniük, legyen az oktatás, vagy praxis. A zsebbe nem fér bele minden, ha túl sok dolog kerül bele kidudorodik, és könnyen ki is eshetnek belőle a kincsek. Hogy mit viszünk magunkkal, egy állásfoglalás. Minden este kipakoljuk a zsebünket, és reggel vissza, újra és újra végiggondolva, hogy mi is az amire tényleg szükségünk van. Minden nap más és más dolgok kerülnek bele. A zseb megőrzi az aktuálisan fontosnak tartott tárgyainkat. A zsebben lét jelentőségteljessé teszi őket. Amit már napok óta nem használtunk kikerül, és valami más kerül a helyébe, valami, aminek eddig csak a hiánya kísért mindenhová, de most végre itt az idő, hogy nálunk legyen. A gyűjtemény gondolataink, fogalmaink nadrágzsebe. Ugyanúgy válogatunk köztük nap mint nap, mint reggelente tárgyaink között. Van ami bekerül, van ami nem. Állásfoglalás egy napra. Csak valami otthon ne maradjon, amit magammal kellene vinnem. Vég nélküli kétség és kétely.

Építészként állandóan gyűjteményeket készítünk, válogatunk, ezzel folytonosan életben tartva a kételyt, hogy minden nálunk van-e. A dolgozatom is egy gyűjtemény. Aktuális állásfoglalás a számomra fontos gondolatokról, fogalmakról, és egyben kétség, kétely, hogy benne van-e minden, ami fontos. A kiválogatott elemek a leírás során rögzülnek, se ki, se be. Mintha behúzták volna a cipzárt.

A dolgozat első fele gondolatok gyűjteménye, ahol a konzulensként és tervező építészként fontossá vált momentumok kerülnek rögzítésre. A második fele fogalmak gyűjteménye. Alkotói módszerem során állandóan kéznél lévő jelentéssel telített szavak bemutatása történeti példákon és megvalósult munkákon keresztül.

Dolgozatom célja A napi gyakorlatban, legyen az oktatás, vagy tervezés, egyetlen rögeszme rabjaként cselekszem. Sajátos, egyéni szűrőmon keresztül viszonyulok a hallgatói tervekhez, és a munkám során előkerülő feladatokhoz egyaránt. Minden fronton fontos a kommunikáció. Megértetni magamat, a hallgatókkal, megrendelőikkel, kollégáimmal. A kommunikáció sikeressége abban rejlik, hogy először saját gondolataimat tisztázva, befogadhatóvá értelmezhetővé tegyem azokat mások számára. Dolgozatom egy személyes megismerési folyamat leírása, befogadhatóvá, értelmezhetővé tétele. Alapját az a feltételezés adja, hogy az alkotás nem a kitalálással kezdődik, hanem a felfedezéssel. Ez a felismerés a szakmagyakorlás minden pillanatát élményszerűvé, izgalmassá teszi, az állandó keresés és gyűjtés folyamatosan a megújulás, a frissesség lehetőségét rejt magában. A megújulás nem egy görcsösen vágyott cél, sokkal inkább a módszer eredménye. Jelentősége nem az állandó újszerűség iránti kényszerben rejlik, sokkal inkább a felfedezések során születő apró felismerések miatt érzett öröm dokumentálásában, munkákban való megjelenítésében. Az újszerűség így nem ígéretesnek tűnő divatos ötletek importálásával születő látványos megújulásként, hanem a módszer során felerősödő egymásra épülő személyes tapasztalatok alakulásaként értelmezhető. Létezhet e egyáltalán teljesen új forma? A múlthoz való kapcsolódás hiánya, a teljesen újhoz való ragaszkodás Adam Caruso és Peter St John szerint alapvetően konzervatív magatartás. Sokkal radikálisabb a múlt és a jelen kritikus szemléletéből eredeztethető hozzáállás, amely alternatív jelentések bevezetésével hozzájárul a kulturális párbeszédhez. Megállapításukat egy fotográfiai párhuzammal

⁶ Böhringer, Hannes: Szinte semmi, Életművészet és más művészetek, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 2006
(http://c3.hu/~tillmann/forditasok/bohringer_szintesemmi/10_zseb.html)

világítják meg. Lee Friedlander és az új dokumentarista fotósok a műtermi fotózás tökéletes beállított művészi képei helyét, érdeklődésüket a fotótudósításban rejlő lehetőségek irányába fordítják. A képre kerülő kontrolálatlan, ellenőrizetlen tartalom, a valóság megismerésére, és interakcióra sarkall. A lecsupaszított, gyökértelenség elutasító sterilitása helyett nyitott, befogadó.⁷

A dolgozat a valóság megismerését, a környezetünkkel való párbeszéd fontosságát felvállaló, személyes építészeti látásmódom leírása. Gondolataim pillanatnyi rögzítése és illusztrálása reményeim szerint megkönnyíti a hallgatóimmal való kommunikációt, és átörökíti a gyűjtéssel éleledő látás örömeinek érzését.

Munkamódszerem alapja egy kritikus válogatási eljárás, egy kérdéseket feltevő hozzáállás, hogy mindig olyan dolgok kerüljenek a zsebbe, amikre ténylegesen szükségünk van, amik érdemesek arra, hogy kéznél legyenek. Az aktuális feladat erősíti fel a bennem elraktározott múltbeli képzeteket. Kincsek, leletek kerülnek elő a zsebből, amelyek megértése során lehetőség van olyan rejtett rétegekhez eljutni, amelyek a feladat megoldásakor tervezői eszköztáram bázisát képezhetik.

Magatartásom nem találmány. Az egyetem alatt, és a szakmagyakorlás első éveiben mestereim szavaival, mondataival, megidézett képek és ideák, elesett mozdulatok örökölt tudásából eredeztethető. Az örökölt tudás mellett az elmúlt közel tíz esztendő oktatási tapasztalata, és hármónk⁸ közös munkája alakította, és alakítja folyamatosan a mai napig. Nem kész, nem befejezett. Érdeklődés csupán, egy határozott irányba mutató gondolkodásra tett kísérlet. Bizonyítható eredménye, mérhető haszna nincs. Vannak viszont újra és újra megtelő és kiürülő nadrágzsebek, a kotorászás közbeni várakozás, és a rátaláláskor érzett öröm.

Rejtett rétegek

“Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot.” (Esterházy Péter: Harmonia caelestis)

A címben használt Rejtett kifejezéssel egy Budai Polgár olvasásakor találkoztam⁹. A Szilágyi Erzsébet fasor egyik jellegzetes épületéről a Trombitás házról írt a szerző. Elsősorban a szó építészettel kapcsolatos jelentése tetszett meg, és már a cikk olvasása közben azon kaptam magam, hogy a házról szóló leírás helyett sokkal inkább a jelentésen gondolkodom. Mi mindenre utalhat a rejtőzködő szó? Már létrehozottra és a létrehozandóra, a spontánra és a “semleges tárgyónákra”, az elődök, mesterek, az építés misztikus tevékenységének elfeledett, vagy még halványan élő mozdulataira gondoltam. A titokzatosság mellett, a rátalálás, a meglepetés, egy igazi érték megelégedésének lehetősége is vonzalommal töltött el. Szalai András Janáky István építész írásai kapcsán így fogalmaz: “Az írások az építészet berkeibe indított expedíciók beszámolóí. (...) Az építészet berkeibe kutatóutakat indító író építész nem kitalál, hanem felfedez. Kirándulásainak célja a dolgok erdején áthatolva megpillantani az építészetet meghatározó lényegiségeket, ideákat és elidőzni ezek tisztásain.”¹⁰ Tetszik a hasonlat, mert számomra Janáky kutatóútjai, expedíciói a rejtett megidézésének egy lehetséges módszerével kecsegtetnek. John Turner szerint az építészet egy “ige”, egy “cselekvés”.¹¹ Ez a gondolat a Janáky féle expedíciók víziójával kiegészítve körvonalaz egy építész alkotói magatartást, amelyben a kutatásnak éppoly fontos szerep jut, mint a tervezésnek - és mivel mindez egy cselekvés és a két dolog időben semmiképp nem szétválasztható, talán némi fennköltséggel mondhatjuk, hogy ez az építész lét, az építés. Az expedíciók, a kutatás egy tudatosan használható ismeretanyag építését célozzák, a tervezés pedig az építés fizikai aktusát. A kutatás és tervezés

⁷ vö.: Caruso, Adam, St John Peter: Frameworks in: a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország 8. szám, 1996., 38-51 old.

⁸ DMB Műterem: Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid

⁹ Sallós, Csaba: A Trombitás-ház. A Szilágyi Erzsébet fasor házai, in: Budai Pogá 14. szám, 2002., 7. old

¹⁰ Szalai, András: Spontán építészet és építészeti szépség, in: Kerékgyártó, Béla (szerk.): Hely és jelentés, Tanulmányok az építészetről és a városról, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2002 88. old.

¹¹ Turner, John: Housing as a verb, in: Turner, John and Fichter, Robert (szerk.): Freedom to build, Collier Macmillan, New York, 1972. 148. old

szavak helyett az időbeli egymásutániság kiküszöbölése okán mind az irodai, mind az oktatási gyakorlatban jobban szeretem, a "cselekvés" iteratív jellegét hangsúlyozó tapasztalás és továbbírás kifejezéseket használni. Janáky szövegére visszautalva az expedíciók, a felfedezés számomra a tapasztalást jelentik, a lényegiség, az ideák tisztásain való elidőzés a továbbírást. Fontos megjegyezni, hogy mindkét kategória szubjektív, személyes, hiszen cselekvő alanya maga az alkotó építész, az erejét a közösség szolgálatába állító individuum. A közösséggel, a céllal való azonosulást az expedíció iránya jelenti, a felfedezés viszont már az ő személyes szűrőjén keresztül jön létre. Lassan világossá válik előttem, hogy a két szó iránti vonzódás és a jelentésük mélységében való búvárkodás nem véletlen. Az építészet rejtett rétegeinek megidézése érdekelt a tervezés során. Hallgatóként is a tervezési félévek első fele lelkesített jobban, a számomra addig ismeretlennel a tervezési helyszínnel, a hellyel, a környezettel való találkozás.

A két fogalom a tapasztalás és a továbbírás elengedhetetlenül fontosak számomra az építészet gyakorlásához. Iteratív jellegük miatt egy állandó körforgás elemeiként tekintek rájuk. Kérdések vezetnek a tapasztalás útjára, amelyek végén ideák fogalmazódnak meg, majd a továbbírás során újabb kételyek és vágyak kerülnek előtérbe, amelyek ismételten a tapasztalás és a továbbírás lebilincselő labirintusába zárnak. Bolyongásaim végcélja a valóság könnyű képei mögötti rejtett tartalmak megragadása. Az angol Sergison és Bates építészpáros ezt a kettősséget a következőképpen fogalmazza meg. "Az építészet egyszerre végcél ("object") és vizsgálati alany ("subject"), egyszerre testesül meg benne a folytonosság, és a helyek újra értelmezése."¹² A helyek, és helyzetek újraértelmezése szóhasználatomban a tapasztalás. A folytonosság pedig a továbbírás. A tapasztalás céljából indított kutatóútjaim alkalmával olyan alkotásokat keresek, melyek képesek jelentések hordozására. „Ezeknek az épületeknek nem kell prédikálniuk, az a képességük fontos, hogy sokfajta kigondolt érzelmet foglaljanak magukba.”¹³ Dolgozatomban a nem triviális tartalomra és hordozójára egyaránt a rejtőzködő szót használom. Az írás első felében a személyes érdeklődésemet meghatározó három fogalmat kívánom körbejárni.

Tapasztalás

"A modern programjának válságával megszűnnek a végcélok, a végérvényes igazságok, s elvész a racionalitás mindenhatóságába vetett hit. Marad a mindennapi és a személyes tapasztalás."¹⁴ Írja Simon Mariann Ignasi de Sola-Morales Gyenge építészeti esszéje kapcsán. Összecsend ez a gondolat a dolgozat alapfelvetéseként megfogalmazottakkal, miszerint nem a kitalálás a fontos, hanem a felfedezés. Nincsenek abszolút igazságok, nem állhatunk a stíláriás kánonok védőhálója mögé, a megoldást máshol kell keresni. Marad a személyes tapasztalás, ami a kérdések nélküli elfogadás helyett épp a kérdezésre fekteti a hangsúlyt. Mi a fontos, és miért? Ez a hozzáállás a nyitott szemmel járást, az éberséget, a valóság látását helyezi előtérbe. A döntés, a választás, a kiemelés, a tudatos használat képességeinek pedig épp ma, mintha híján lennénk. "Napjaink tele vannak képekkel"¹⁵. Képek alatt itt azt értem, ami a karakterre vonatkozik, érzelmi és asszociatív viszonyulást eredményez. Felismerhető, de nem a közvetlen látvány miatt, hanem a látvány mögött rejlő gazdag tartalom miatt. Hogy megkülönböztessem a képnek ezt a két jelentését, az utóbbit, képzetnek nevezem. Véleményem szerint tervezéskor rengetegen használnak képeket, de csak kevesen képzeteket. Ennek okát abban találtam meg, hogy a képek valós látása, aminek során a képzet születik, csak nehezen, komoly fáradtság árán alakul ki az emberekben, míg a látás alapképessége – szerencsés esetben – velünk született tulajdonság.

¹² Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002., 133. old.

¹³ Caruso, Adam, St John Peter: Frameworks in: a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország 8. szám, 1996., 38–51 old.

¹⁴ Simon, Mariann: Ignasi de Solá-Morales, in: Kerékgyártó, Béla (szerk.): A mérhető és a mérhetetlen, Építészeti írások a huszadik századból, Typotex Kiadó, Budapest, 2004., 309. old.

¹⁵ Sergison, Johnatan, Bates, Staphen: "Working with Tolerance", in: Papers, A Collection of Illustrated Papers Written between 1996 and 2001., self publ., London, 2001., 47. old.

Janáky István "A vak" című írása a látás képességének fontosságáról szól. Az írásban egy játékos feltételezés kapcsán egy születése óta vak ember két percre látóvá válik. Mindössze két percre. A kérdés, hogy mit mutatnánk meg neki ezalatt a rövid idő alatt. Janáky válasza egy festmény. A firenzei Medici – Riccardi palota egyik freskójára esik a választás. Benozzo Gozzolinak, A három királyok vonulása című képére. Nem a konkrét festmény az érdekes, sokkal inkább a hozzá elvezető út, amely a látás képességének történetén szalad át, az előemberektől napjainkig. Az írás a játék apropóján a valóság és a fejünkben keletkező képzetek kapcsolatával foglalkozik. Kezdetben az emberek az állati és emberi lét vékony határvonalán még nem tettek különbséget egy tárgy és annak látványa között. A világ dolgai nem álltak össze a képzeletükben képekké, csak a számukra szükséges tárgyak léteztek. Azok látványa nem különbözött a tárgyi valóságtól. A barlangrajzok születése érezhető változást hozott. A valóság az emberek fejében képeket szült, és a képek vágyakat tartalmaztak. Ezek a vágyak visszavetültek a valóságba festmények formájában. Altamira és Lascaux barlangjaiban látható falfestmények által a valóság egyszerre sokkal összetettebbé vált. Létezett a tárgyi világ valósága, annak képként való percipiálása, majd a fejben élő kép tárgyiasulása egy újabb, az eredetitől eltérő valóságként. A látás és az alakítás folyamata egy lebilincselő kalandozás útjára terelte ekkor az emberiséget. A képek kezdték irányítani a mindennapokat, a valóságot a fejekben élő képek szerint igyekeztek alakítani, a vágy és a valóság eggyé vált. Janáky szerint a képlátás, és a valóság tökéletesre alakításának vágya a reneszánszban érte el a csúcspontját. Azóta sok minden megváltozott. Tárgyaink megsokasodtak, a körülöttünk lévő világ összetettsége a képek szétválasztásához vezetett, és ezzel a képlátás megszűnéséhez. A szép tárgyi világ kreálása a látás képességének hanyatlásával együtt tűnedezett el. A magunk által kreált képzetek helyett manipulált kész képek züllesztik tovább az évezredek alatt kifejlesztett képességet.¹⁶ A valóságról alkotott fejünkben szunnyadó képeket a tapasztalás keltheti ismét életre. A többlépcsős folyamat nem azonos azzal, hogy egy elénk keveredő tárgyat, épületet, vagy bármilyen természetes, vagy mesterséges jelenséget szenvtelenül végigmérünk, majd biccentve egyet lépünk is tovább. A tapasztalás összetett cselekvés, melynek során a látott dolog a felfogás által rögzül emlékezetünkben, összetalálkozva ott a többi korábban már rögzült képpel kapcsolódási pontok alakulnak ki. Az összehasonlítás bizonyos tulajdonságokat a fókuszálás miatt felerősít, másokat elgyöngít. A látott dolog fejünkben ekkor teljesen másként kezd élni, mint ahogy azt a valóságban láttuk. Képzetté válik, számunkra fontos tulajdonságai tartalmazójává. A fejben keletkezett képzet megidézése az előhívás, melynek során az új értelmet nyert tárgy, épület, alkotás valamilyen grafikai eszközzel újra tárgyiasulva válik önmaga illusztrációjává, használható ikonjává, egy saját jogán értelmezhető tartalommal. A tapasztalásnak ez a hármassága, a látás, felfogás, előhívás elengedhetetlen számomra ahhoz, hogy használható tartalmak kerüljenek elő a valóság összetett, szerteágazó világából. Janáky írásában szereplő szavak helyett az érzékelés, összevetés és sűrtítés szavakat használom. Immanuel Kant szerint mielőtt valamit szépnek látunk három fázison kell átesni. Az első az érzékszerveinkre való hatás, amikor az ember szembe találja magát a dologgal, a második a kezdeti inger, ami megmozgatja az ember gondolatait, és a harmadik a tudatosítás.¹⁷ Ez a hármasság nagyban összecseng bevezetett három fogalmunkkal.

Látni

A tapasztalás berkeiben való elmélyülés kapcsán érzett különös vonzalom magyarázatát a látás képességének visszaszerzése iránti vágyban találtam meg. Gyűjtögetéseimet a látás visszaszerzésének egy lehetséges módszereként értelmezem. Feltevésem szerint a látás három fázisának körüljárásával a módszer is leírható lehet. Módszeremet ezért a tapasztalás leírásakor bevezetett fogalmak, érzékelés, összevetés, sűrtítés mentén mutatom be.

¹⁶ vö.: Janáky, István: A vak, in: Janáky, István: Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon, Terc Kiadó, Budapest, 2004., 133. old.

¹⁷ vö.: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011 36. old.

Mark Rothko, a mai Lettország területén született amerikai festő legtöbb képén élénk színekkel festett különböző arányú téglalapok jelennek meg. Egy, kettő, három. Rothko képeit sokan csak a színek és a geometria játéknak tekintik. Nem engednek a csábításnak, hogy a kép pusztá képisége mögé keveredjenek. Megmaradnak a képsík előtt. Egy koppenhágai kiállításon az egyik kép mellett ott állt a művész figyelmeztetése is: "Ennek a képnek semmi köze a geometriához, vagy a színekhez." Nagyon igaz. Az elsőre unalmasnak tekinthető táblákat - megadva magunkat a felszólításnak - más szemmel nézve a képzelet és tudatosság birodalma kitarul. Eljuthatunk a kontraszt, az arány, a tisztaság fogalmához. Keretek, udvarok juthatnak eszünkbe, amelyek minimális mozdulatokkal vesznek körül. A képek egyszerűsége, és színhasználata Luis Bagán házainak megragadó kompozícióit juttathatja eszünkbe. (XXXVO)

Első fázis az érzékelés. Az éberség, a nyitott szemmel járás fontos. Jobb olyan alkotásokkal foglalatzkodni, amelyek nem züllesztik magukat arra a szintre, hogy lepel nélkül hivalkodó módon mutogassák vélt bájaikat. Ez a fajta komfort ellustíthatja gondolatainkat, ezért tanácsosabb olyan tartalmak felkutatására indulni, amelyek nem adják túlzottan könnyen magukat. A rejtett rétegek című fejezetben részletezem, hogy merre és miként érdemes építészként tájékozódni, ennek milyen lehetséges útjai állnak nyitva előttünk. Annyi azonban ennek a fejezetnek a részeként tisztázandó, hogy miért kell szemünkkel fürkészve letapogatni a tárgyi világ jelenségeit. Ehhez a kérdéshez Quatremère de Quincy definícióját használom, amely szigorúan különbséget tesz a modell és a típus között. Meghatározása szerint a modell egy dolog képére vonatkozik, úgy kell megismételni ahogy van, hiszen pontosan adott benne minden. A típus ezzel szemben egy eszme. Többé kevésbé minden bizonytalan benne, és a különböző műveket úgy hatja át, hogy azok végül egymásra nem is hasonlítanak.¹⁸ Típusokat keresek, nem másolni való mintákat. Nem szabad megragadni a képi tartalom fejünkben való rögzítésénél, a létrehozó gondolatig kell eljutnunk az érzékeléskor. Egy épület állandósága ugyan relatív, de a gondolat állandósága az építészettörténet folyamán már könnyebben tetten érhető. Amikor ilyen gondolatok nyomára akadunk, akkor látásunk már javulni látszik.¹⁹

A második fázis az összevetés. "A jelen a múlt lenyomata, minden, ami benne van, következmény, okozat."²⁰ A két fogalom, tapasztalás és továbbírás nem csak a jelenben, saját tervezői gyakorlatunkban kap szerepet, hanem a minket megelőző alkotások értelmezésekor is. Ez a megállapítás a két fogalmon mentén megteremt az összevetés alapját, egy kellően szabad rendszertben. A korábbi épületek vizsgálatakor állandó jellegzetességekre terelődik a figyelem. A hasonló jellegzetességgel bírók összehasonlításakor pedig a deformációk válnak fontossá. A tapasztalás és továbbírás, mint a jelenben alkotó építész kettős közelítése, a történeti előképek vizsgálatakor az állandóság és a változatok viszonyában válik értelmezhetővé. A kategorizálás, a gyűjtemény rendszerének meghatározása fontos. Viselkedésformákat, mozdulatokat, építészeti eszközöket, típusokat figyelek meg, emelek ki kutatásaim alkalmával. Egy közös jellegzetesség kiemelésével válnak a vizsgált elemek összehasonlíthatóvá. Az összehasonlítás során pedig a kiemelt tulajdonságban rejlő lehetőségek gazdagsága válik világossá.

Az első lépés az állandó tartalom meghatározása, a közös vonásé. Ilyen tartalom lehet például egy állandónak tekinthető érték, értékrend. Peter Zumthor a szépség kapcsán azt fejtegeti, hogy nagyobb eséllyel talál rá az ember, ha nem direkt ezen iparkodik. Szerinte a szépséget az építészetben a célszerűség hordozza.²¹ A célszerűség mellett azonban sorolhatnánk a rend, a precizitás, vagy a művészség fogalmakat is, melyek mind olyan értékek, amelyek az építészetben a kezdetektől jelen vannak. Aldo Rossi „A város építésze” című tanulmányában így ír ezekről az értékekről. „Az is láthatjuk, hogy – a későbbi változások dacára – mindig, minden invenció, az érzékek és az értelem számára egyaránt tiszta és nyilvánvaló módon őrzi alapelveit. Olyan ez, mint egy mag, ami körül azoknak a formáknak a változatai csoportosulnak és alkotnak burkot, melyekhez a magnak affinitása volt.”²²

Hasonlóképp lehetnek ilyen tartalmak hordozói a idők próbáját kiállt építészeti eszközök is. Az építészet egy egyetemes dolog, ami a történelem során nagyon keveset változik. Az építőanyagok, technológiák változnak, de a házról alkotott fogalmunk vajmi keveset módosult. Falak, pillérek, lejtők, tetők, udvarok alkották és alkotják ma is épített környezetünket. Souto de Moura pályája elején rengeteg átriumos házat tervezett, melyek kapcsán Mies van der Rohe-ra hivatkozva az

¹⁸ vö: Rossi, Aldo: A város építésze (ford.: Masznyik Csaba) in: Bercsényi 28-30, 13. old.

¹⁹ Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Aires Mateus 2002-2011, building the mould of space, El croquis Kiadó, Madrid, 2011., 11. old.

²⁰ http://www.citatum.hu/szerzo/Henri_Bergson

²¹ Kimmelman, Michael: Peter Zumthor mennymbenetele, (ford.: Kollmann Máté)

(<http://www.epiteszforum.hu/node/19993> A cikk eredetileg nyomtatásban a New York Times Vasárnapi magazinjában jelent meg, 2011. március 13-án, 32 old.)

²² vö: Rossi, Aldo: A város építésze (ford.: Masznyik Csaba) in: Bercsényi 28-30, 13. old.

átriumos házak ötezer éves történetére utal.²³

Az állandó jellegzetességek folyamatosan fejlődő alap szókinccsé rendeződnek, melyek a rám hagyományozott kulturális értékek sok év alatt megfigyelt, és bennem felgyülemlett tartalmaiból kikristályosodott, színes jelentésekkel telített szavak formájában élnek bennem. Elemei esetenként felerősödnek, elhalnak, vagy átalakulnak, de gyakran újak is születnek. A tervezési, oktatási feladat iránya, vagy saját aktuális érdeklődésem alapján válogatok köztük.

Az állandóságot a változatok sokszínűsége teszi igazán izgalmassá. A helyhez való kötődés, az alkalmazkodás miatt minden alkotásban benne rejlik, az adott helyzetben felerősödő egyediség. "Ellenállunk annak az elvont ideológiának, ami az építészetet terméké degradálja, függetleníve magát a helyétől és gyakran a használatától is. A tömegtermelésre irányuló módszer a helyeket általánossá teszi, formai megújulásával és újszerűségével, a hitelesség ellen hat. (...) Ezért az ilyen termékek elkerülhetetlenül halálra vannak ítéelve. Ehelyett lehetőség szerint arra törekszünk, hogy a valóság finom fonalához kapcsolódjunk, ahol az épületek elválaszthatatlanul kötődnek a helyhez, és természetükből fakadóan képesek alkalmazkodni és közvetíteni a környező világ változásait."²⁴ Minden feladat más. A házak természetesen kötődnek a helyhez, időhöz, a kulturális környezethez és feladatukhoz. A mérhető paraméterek esetenként hordoznak hasonlóságot, de a mérhetetlen tényezők mindig más és más irányokba mutatnak. E sokszínűség kapcsán kerül előtérbe az általános tulajdonságok alapeseteitől való eltérés. Az eltérések vizsgálatok a jelenvalóság elve lehet segítségünkre.²⁵ A Meggyesi Tamás által bevezetett fogalom az adott tér és idő kihívásaira fókuszál, mindenekelőtt a földrajzi térre, mint helyre, és annak jelenvalóságára. Összetevőit alépitményeknek, a település tudatalattijának hívja. Ilyen a természeti környezet, a hely, mint táji-, földrajzi-, kulturális környezet, az úthálózat rajzolata, a település kézigygye, mint mesterséges környezet, és a telekrendszer, mint moduláris környezet. Az állandóság piederesztájára emelt megtisztult elemek változatai a jelenvalóság alakító erejének engedelmesskedve állnak elő, és adják az épített környezet igazi gazdagságát. Visszahatnak az állandó jellegzetességekre is, elraktározott képzeteket folyamatosan módosítják. "Az új a régiből eredeztethető, de a régi folytonosan változik az új fényében."²⁶ Az egyediség nem önmagában áll. Mindig egy állandó tulajdonságból eredeztethető, és az adottságok szorításában születik. Az összevetés eredménye szókinccsünk finomra hangolása. Mivel a rejtett tartalmak keresésekor mind időben, mind térben korlátok nélkül barangolva járjuk a tapasztalás útját, a változatok sokfélesége inspiráló eszközkészletként áll össze egy probléma megközelítéséhez.

A látás utolsó, de legizgalmasabb fázisa a sűrtítés. A fejünkben születő képzet életre keltése, lerajzolása, modelltbe öntése, képi transzformációja egy absztrakciós folyamat. „Látni annyit jelent, mint megragadni a tárgy néhány meglepő tulajdonságát”²⁷ Az épületek látványától az absztrakcióval jutok el egy ikonná sűrtített képzetig. A vizsgált lényegi szempont alapján bizonyos tulajdonságokat elhagyva az épületek olyan általánossá válnak, hogy anélkül vagyunk képesek rájuk tekinteni, hogy idézetek lennének. Ez a letisztulás megtöbbszörözi a kifejezőerőt. Az állandóság megragadása egy kis tervezési feladat. A felfedezett tartalom tiszta megjelenítése komoly munkát igényel. Bár a gyűjtemények illusztrációi, egy jól sikerült skicc képzetét keltik, létrehozásuk hosszas előkészítés, gondos eszközválasztás és többszöri átrajzolás, újakezdés eredménye. Fontos, hogy milyen eszközt választunk, hogyan ragadjuk meg a születő képzetet. A sűrtítés egyszerűsítés. A modern művészet egyszerűsítési szándéka a lényeg koncentrálsát és ezzel kiemelését célozza. A konceptualizálás, a redukció, a rajz, a vázlat, a modell mind az egyszerűsítésre törekvés eszközei. A komplikált kizárja az egyszerűt, ezzel szemben az egyszerű képes a komplikáltnak

²³ vö: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Eduardo Souto de Moura 1995-2005, the naturalness of things, El croquis Kiadó, Madrid, 2005., 6. old.

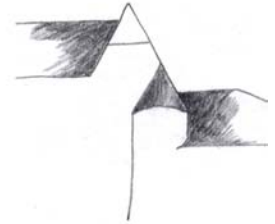
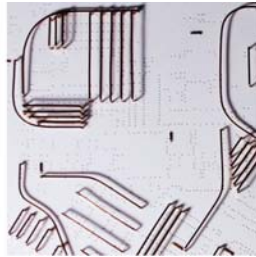
²⁴ Bates, Stephen: Resistance, in: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002., 133. old.

²⁵ vö: Meggyesi, Tamás: Városépítészeti alaktan, Terc Kiadó, Budapest, 2009., 239. old.

²⁶ Hauser, Arnold: Kunst und Gesellschaft, Beck Kiadó, München, 1973., 103. old.

²⁷ Arnheim, Rudolf: Art and visual perception, A psychology of the creative eye, University of California Press, Berkeley, 1974., 43. old.

és körülményesnek a magába foglalására.²⁸ A választott technika segíti a sűrítést, az illusztráció pontos elkészítését. Irodai munkák, pályázatok kapcsán rengeteg technikát kipróbáltam már. Kétségkívül a modellezés vált ezek közül az elmúlt tíz évben a legkedveltebbé. A vonalrajz, mellett a drótmódel, és a kollázs szerepelnek az állandó eszköztárban. Készítésük kapcsán a legfontosabb tapasztalat, hogy csak kellően letisztított gondolat nyomán keletkezhet könnyen olvasható sűrítés.

A katalogizálást a jelentéssűrítés segíti, melynek során a hasonló módon viselkedő elemeket megpecsételtem egy-egy betűkombinációval. A sűrített tartalom előhívása után a megfigyeléseimet szavakba rendezem. "Mikor az első néptörzsek emlékezése megnehezült, amikor az emberi nem már alig tudta tovább cipelni nehéz és kusza emlékeinek tömkelegét, amikor már attól kellett tartani, hogy a röpke meztelen szó elvesz útközben, a legláthatóbb, legtartósabb és legtermészetesebb módon a földbe rögzítették őket. Minden tradíciót megpecsételtek egy-egy épülettel."²⁹ Bár Victor Hugo a Notre Dame katedrálisra, mint a szakrális tradíció kőbe öntött remekművére utal könyvében, és a katedrálisok építését ezzel a vallásosság legelementárisabb tárgyiasulásaként értelmezi, az idézet jelentősége nem ebben, nem csak ebben rejlik. Minden egyes épület egy tradíció pecsétjeként egyetlen szóval leírható. A szó egy tradícióra utal, a tradíciók pedig egy sokkal összetettebb tartalomra, az emberiség története során kialakult, magukkal cipelt érzésekre, ünnepekre, hagyományokra, rítusokra. A megpecsételés, jelentéssűrítés. A folyamat kétirányú. Építéskor a tradícióhoz tartozó gazdag, szellemi, spirituális tartalmat leíró egyetlen szó ölt egy épületben testet, a tapasztaláskor pedig egy asszociatív jelentéstartalmaktól roskadó építmény válik jellé, és sűríthető egyetlen szóvá. Az épített környezet megtapasztalása során ez a jelentéssűrítés, ami igazán érdekel. Nem a szó épületben való tárgyiasulása, hanem egy szó kiolvasása az épületből. Sok tartalom van épületekbe sűrítve, és vár a kiolvasásra. Mivel keresésünk mindig másra irányul, más-más tartalmakat olvashatunk ki. A legfontosabb a sűrítés, a megfigyelt jellegzetességek szavakba koncentrációja. Gyakorlatunkban ezek a szavak nem funkcióra utalnak, nem a keletkezés korára, de nem is az anyagra, vagy egy érzelmi megközelítésre. Az építészet állandó, de a megfigyelések során folyamatosan gyarapodó értékeit, eszköztárát írják le, melyek az általunk használt építészeti nyelvrendszer egyre bővülő bázisát képezik. Formációk, kompozíciók, gesztusok, mozdulatok.

Pillanatnyiség

Előképeim megújulóképeségéről esszen még néhány szó. Keresgéléseimkor különböző szempontok kapcsán újra és újra előkerülnek, fontossá válnak. Fosztlányok élnek bennünk, amik egy új kérdés kapcsán előkerülnek, és egy újabb rajzsorozatban új tartalmakhoz vezetnek el minket. Az ezerarcúság az előképek legvonzóbb tulajdonsága. Hannes Böhringer Eldobni című esszéjében megőrzőkről és elvetőkről ír. Mivel mindkettejük szenvedélye a gyűjtés, sokszor a kettejük közötti határ elmosódik. A megőrző görcsösen ragaszkodik mindenhez amit összegyűjtött, igyekszik mindent jól

²⁸ Böhringer, Hannes: Szinte semmi, Életművészet és más művészetek, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 2006., (in: http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/bohringer_szintesemmi/08_egyszeruvevalni.html)

²⁹ Hugo, Victor: A párizsi Notre-Dame, Európa Kiadó, Budapest, 1963.,

átlátható kategóriákba sorolva állandóan maga körül tartani. Az elvetőknek ezzel szemben fontos az eltávolodás, az újra rátalálás. Féltő, hogy ennek hiányában elvész a szabadság. Az elvető számára a talált tárgyak közötti rendrakás ijesztő, a rendszer feszélyezi, ezért gyűjteményének darabjait huzamosan nem láncolja semmihez. Hosszú ideig láncra verve a rejtve maradt jelentéstartalmak elhalkulnak. Inkább eldobja őket. A szabadság fontosabb számára. Máskor, más kapcsán emlékeiben kutatva nekilát és az eldobott kincsnek újra a nyomába ered, újra rátalál, és képes mindig mást meglátni benne. Sok bőrt lehúzó megújuló gyűjteményei darabjairól. A kategóriák nem arra szolgálnak, hogy egy állandó dobozba zárják előképeinket, hanem, hogy egy pillanatnyi felfedezés öröme megálljunk, de menjünk is tovább.³⁰ A szépség nem akkor születik amikor teljesen tudatosítottunk valamit, hanem akkor, ha állandóan újabb és újabb képzeteket ébreszt az ember fejében, ami által újabb és újabb tudatosítás szükséges.³¹

Bázis

A tapasztalás során életre kelő képek egy használható bázissá állnak össze. Valerio Olgiati az Iconographic Autobiographi bevezetőjében a számára fontos képekről ír. Megjegyzi, hogy legtöbbször nem a képen látható épület a fontos, hanem a jelentés, amit a kép illusztrál, sőt esetenként az illusztráció módja. Többször átszűrt gyűjteményre mint bázisra tekint, amik mindig "felette lebegnek" a tervezéskor.³² A szakmai tájékozódás fontos. Senki sem tervezhet referenciák, viszonyítási pontok nélkül. A tapasztalás ennek a bázisnak a létrehozását célozza saját eszközeimmel. A körülöttünk heverő témérek képi információval, viszonyítási ponttal való párbeszéd során alakul ki a használható eszköztár. Egész pályánk alatt gyűjtögetünk. Kezdetén talán intenzívebben, később már megfontoltabban. Ezt nem tudom. „Arra kell figyelni, hogy az ember képes legyen tanulni mindannak gyümölcsét, amivel felnő, felfedezni magában azt, ami egyedül az övé. Úgysem tud más ugyanolyan csinálni, mert a valóban új elképzelések nagyon személyes helyről, mélyen belülről fakadnak.”³³

Gyűjtés

„Idővel az ember befele néz, ha ötleteket keres, nem pedig kifelé.”³⁴ Gyűjtemények készítése a tapasztalatok tárolásának egyik lehetséges útja. Célzott gyűjtések segítenek a tapasztalataim során kiélesedő képek rendezésében, belső elraktározásában. Egy rendszerezés létrehozása párbeszéd a múlt emlékeivel, legyen az régmúlt, vagy közelmúlt. Az emlékek - és itt most természetesen az épített környezet emlékeire gondolok elsősorban - utazásaim során, a mindennapokban az utcát járva, a tv képernyőn, vagy az interneten keresztül érkezve, sokszor pedig célzott kutatások eredményeként rendszerezetlen vizuális élménytömegként élnek fejemben. A párbeszéd, ezeknek az élményeknek a tudatosítása, katalógizálása, rendszerezése. Szándékos a tudatosítás szó használata, és ebben a szövegkörnyezetben semmiképp nem tévesztendő össze a tudományossággal. Ennek a bázisnak a létrehozása során ugyanis az intuíciónak a jelentősége elvitathatatlan az analitikus módszerekkel szemben. Ha nagyon egyszerű és szenttlen polcokra, a mérhető tulajdonságok mátrixába pakolnám az összegyűjtött élményeket (kor, anyag, hely), könnyen épp a legfontosabb kérdésekkig, az építészeti tervezésben használható válaszokig nem jutnék el.

A gyűjtögetés, mint módszer nem újdonság. Többen több szempont szerint rendezték már aktuális érdeklődésüknek megfelelően a valóság számukra kedves és értékes képeit. A tapasztalás, a valóság mögötti tartalmak megidézése, egy tervezés során használható bázis létrehozása régóta foglalkoztatja az építészeket. Módszereik, céljaik eltérőek, abban

³⁰ vö.:Bohringer, Hannes: Eldobni (fordította: Tillmann József) in: Bruckner, Csilla (szerk.): Daidalosz vagy Diogenész, Építészet és művészetfilozófiai írások, Terc Kiadó, Budapest, 2009., 92., old

³¹ vö.: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011 36. old.

³² Gili, Mónica (szerk.): 2G n.37, Valerio Olgiati, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2006., 134. old.

³³ Pásztor, Erika Katalina: A tudatos építész (<http://www.epiteszforum.hu/node/20238>)

³⁴ Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, John Pawson 1995-2005, pause for thought, El croquis Kiadó, Madrid, 2005., 16. old.

viszont egyeznek, hogy a valóság csak egy apropó ahhoz, hogy gondolataikat rendszerezzék, a számukra fontos értékekre, lehetőségekre rávilágítsanak. Soha nem a gyűjteményekben szereplő képé a főszerep, hanem a tartalomé, amit illusztrál. Négy gyűjtő, négy gyűjtemény. Saját módszerem, vagy kutatásaim terepének meghatározásakor a következő négy gyűjtemény komoly hatással volt rám. Bár mindegyik más és más okból vált fontossá, a gyűjtögetés iránti vonzalmam alátámasztását mindegyikben megtaláltam.

Iconographic Autobiography

Valerio Olgiati 2006-ban publikálta Iconographic Autobiography névre keresztelt ötvenöt képet tartalmazó gyűjteménye sok szempontból érdekes tanulságokkal bír. Olgiati többször kiemeli, hogy ez nem egy pillanatnyi, aktuális 2006-os válogatás, hanem az őt állandóan foglalkoztató kérdésekről, értékekről szól. Több száz kép átnézésével, megszürésével született és csak azok a képek maradtak bent, amik kiállták az építész önkritikus kérdéseinek próbáját. Vajon tényleg fontos-e ez a kép? A számára legfontosabb építészeti gondolatokhoz keresett pontos illusztrációkat, így a szűkítés komoly önmagtartóztatást követelt. Az Iconographic Autobiography kapcsán egy interjúban az oktatásban való használatáról beszél. Kiemeli, hogy a válogatás olyan értékekre mutat rá, amik általános érvényűek, és bár nem emelhetők be receptként, vagy konkrét mintaként az alkotás folyamatába, mégis megismerésük, megismertetésük hasznos. Ilyen értékek például egy mintázat összetettsége, egy egyszerű térsor hierarchikus differenciáltsága, a hagyomány és örökség, a nyitottság, a precizitás. Ezeket az értékeket egytől egyig régi, vagy anonim épületek, épületrészletek képével mutatja be, mint az indiai Taj Mahal előtti térburkolat, a mexikói Mitla egyik épülete, egy régi ereklyékkel teli családi tárolóépület, a skóciai Borthwick kastély és egy japán fakötés. A képek kapcsán többször felhívja a figyelmet arra, hogy nem a képen szereplő tárgy, épület ami igazán fontos, hanem az amit a kép mögötti rejtett tartalom jelent. Az az érték, amit a kép számára illusztrál. A válogatás nagy része – harminchat kép – régi épületeket ábrázol, melynek jelentőségét Olgiati a képlátás megkönnyítésével magyarázza.³⁵ Az Iconographical Autobiography egy erősen szubjektív személyes alkotás, mely nem a felsorakoztatott képeken szereplő házak, mint történeti építészeti előképek gyűjteménye, hanem az építész foglalkoztató gondolatok, általános érvényűnek vélt értékek illusztrációjának minimálisra redukált összeállítása. Mint ilyen, szorosan kötődik a korábban részletezett látás, képlátás problémájához, és ezzel a tapasztalás során előálló képzetek rendszerezéséhez ad eligazítást. A képekhez rövid leírás tartozik, de a szavakba sűrítést a befogadóra bízta. A példás szűkítés, és a mögöttes tartalom koncentrálttsága miatt vált számomra fontossá.

Minimum

John Pawson gyűjteménye, a "minimum" egyetlen fogalom köré építi fel a válogatás tematikáját. Az egyszerűséget kívánja tisztázni, olyan képanyag segítségével, amelyekben a szerző számára mindez tetten érhető. Pawson gondolkodásában az egyszerűség nem csak a tárgyi világban fellelhető rend, rendszer, szempontjából fontos. Egyszerre életvitel is, ahol a tökéletességre törekvés szabadságot jelent, a lét értelmével való azonosulást. Alapállás számára a kevésbé fontos részletek elhagyása, a fontos, esszenciális tartalmak kiemelése. Az egyszerűség felismerése nem végzettség, vagy iskolázottság kérdése. Mindenki képes arra, hogy minimális eszközökkel létrehozott alkotások szépségét és harmóniáját megértse. A képek vizsgálatakor a legfontosabb az alaposág. A sokszor hosszú időt felemésztő felfedezése annak, hogy miben is rejlik az adott helyzet kimért tisztasága.³⁶ A gyűjteményben az egyszerűség felismeréséhez ad segítséget kategóriák bevezetésével. Rövid bevezető után tizenegy fejezetre osztja a képanyagot. A képek - lapok formátumát

³⁵ vö: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011., 19. old.

³⁶ Pawson, John: Minimum, Phaidon Kiadó, London, 1996., 7.-21. old.

tekintve is minimális méretű - a könyv első részében mindössze pár szavas kommentár kíséretében teljesítik ki a címszavakat. A rendezett, egyszerűségében teljes élet tárgyiasult jelenségeit veszi sorra, és rendezi kategóriákba. A tömb, fény, szerkezet, szertartás, táj, rend, lehatárolás, ismétlés, tömeg, lényeg, kifejezőerő fogalmakat illusztráló képek bővebb értelmezése a könyv végén kap helyet. A kapcsolat a képek és azok jelentése között hasonló, mint ahogy azt a svájci mester kapcsán láttuk. A képek ebben a gyűjteményben sem formai, vagy funkcionális előképként értelmezendők, bár számomra a kapcsolat a kép és a képzet között kézenfekvőbb. A képanyag bősége ellenére a legfontosabb különbség a tematikus szűkítés, a jellegzetességek egyetlen fogalomhoz, majd az alfejezetek címéül szolgáló szavakhoz rendelése. Egyetlen szó alapos körüljárásával a számára fontos alapállás tisztázására törekszik. Bevezetett fogalmi segítséget nyújtanak a felismeréséhez, egy használható rendszert fektetnek le. A gyűjtemény tanulsága, hogy kategóriák felállítása a használhatóság szempontjából indokolt. Saját többéves próbálkozásom után azonban belátható, hogy általános rendszer nem létezik. Az erre való törekvés is céltalan, és a dolgozatom második felében bemutatott fogalomkép párosítások deklarált pillanatnyisága ez alól felmentést is ad. Pawson gyakran hivatkozik Mies van der Rohe-ra. Le Corbusier virtuozitásával szemben inkább a tökéletességre törekvés, a végletekig való csiszolás géniuszaként tekint rá. Ez a magatartás érezhető az angol építész munkái mellett a minimum összeállítása kapcsán is.

Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon

Janáky István könyve, "Az építészet rejtett értékei Magyarországon" 2004-ben jelent meg. A fantasztikusan gazdag gyűjtemény hazánk területéről villant fel épületeket, épületrészleteket, melyeket Janáky - szubjektíven - a tünedezőben lévő építészeti szépség letéteményeseiként említi. Bevezetőjében - nagyon őszintén - leszögezi, hogy a gyűjtemény nem tudományos értekezés, és célja leginkább saját józólésének karbantartása. Kírándulásainak útvonalát komoly tervezés nem előzte meg, a bejárt területek nem a teljesség igényével kívánták lefedni az ország rejtett kincseinek arzenálját. Inkább ötletszerűen bele-bele szaladva, rácsodálkozva állt meg egy egy ház előtt. A merítést erős önkorlátozás előzi meg. A szépség hordozóit nem a "műépítészet", vagy a kortárs épületek körében keresi, hanem azoktól távol, rejtett helyeken, ahol az érdeklődés már alábbhagy. Példái sokszor épp a szegénység és a szükség hatására válnak az őszinte, és makulátlan, megjátszás nélküli szépség hordozóivá. Az önkorlátozás tudatos, és nagyon konzekvens. A pénz, a silányság, a mesterségbeli tudás hiánya és az érdekek zabolázatlan hatalma által megfertőzött helyektől való távolmaradás inkább menekülés, segélykiáltás. Kicsi, a műemlékek jegyzékébe fel nem vett épületekre korlátozza expedícióit a szerző. Az önkorlátozás másik formája az okok, a történetiség lecsupaszításában rejlik. A szépséget, a számára fontos momentumokat önmagában éli meg, nem keresi mögötte - a sokszor valószínűleg fel sem lelhető - logikát.³⁷ A létrehozás okait, körülményeit nem firtatja. Könyvének legfontosabb, üzenete, hogy a vizsgálat területét a műépítészettől távoli területekre is kiterjeszti. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy a szépség mindenben benne rejtőzik. A képeket nézve az az érzésem, hogy Janáky nem is a szépséget keresi leleteinek vizsgálatakor, sokkal inkább valamilyen triviálistól eltérő tartalmat. A érdekes, addig ismeretlen tartalom befogadása során érzet katartikus öröm pedig a szépség érzésével hat. A szépség nem építészeti minőség, nem méret, de még csak nem is a forma kérdése. Olyasvalami, amit keresni kell, mert nem mutatja magát elsőre, egészen váratlan helyeken akadhatunk rá, és a rátalálás öröme sokszor tovább tart, mint egy monumentális műalkotás lenyűgöző látványának illékony pillanata. A válogatás az éberség, a nyitott szemmel járás fontosságára hívta fel a figyelmem. A kicsi, elsőre értéktelennek tűnő dolgokhoz való lehajolást és törődést vonja be az építészek sokszor indokolatlanul leszűkített érdeklődési horizontjába.

³⁷ vő: Janáky, István: Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon, Terc Kiadó, Budapest, 2004., 7.-9. old.

Építészek nélküli építészet

Bernard Rudofsky „Építészek nélküli építészet” című nagy hatású könyvének első kiadása már 1964-ben megjelent. A könyv kimondott célja az építészet történetéről és eszköztáráról hozzáférhető és rögzített ismeretek tágítása. Egy olyan építészettel való megismerkedés fontosságát hangsúlyozza, amely eddig az építészettörténeti írásoknak nem képezte részét, és – ahogy írja – „még csak nevünk sincs rá”. Az írás nem vállalkozik ennek a leszármazás nélküli építészetnek a történeti levezetésére, csak felvillant lehetséges utakat. A több ezer éves történetírásokra való hagyatkozás, illetve az állatok ösztönszerű viselkedésének tanulmányozása, adhatnak ugyan támpontot a jelenségek magyarázatakor, de – akárcsak Janáknál – a tudományos magyarázatoktól való mentesség a képzelet szabadsága iránti vágyként értelmezhető. A határok feszegetését, a korlátok lebontását tartja fontosnak. A tapasztalás előítéletektől való mentesítését, hogy építészeti expedícióinkat a kanonizált, „kommercializált” építészet világától távoli területekre indítsuk friss, romlatlan tanulságok leszármazás érdekében. Építészeti kalandozásainak fontosságát ellentétpárokkal teszi indokolttá. A fejletlen országok építészetének tisztaságát az ipari nagyhatalmak romlottságával veti össze, a megszokott műépítészeti viselkedés individuális jellegével szemben a számára érdekes alkotásokban a közösségre terelődik a figyelem.³⁸Dolgozatom szempontjából az építészek nélküli építészet, mint közös örökség, közös tapasztalatok összessége válik igazán érdekessé, ahol a tapasztalatok erejét a több generáción át öröklődő tudás, a közösségben felhalmozódó szellemi energia adja. Ezeket a személyes értékeket kiemelve válnak a gyűjtemény képei és a hozzájuk fűzött kommentárok igazán érthetővé, hitelessé. A bevezetőben többször előkerül a tanulás, amelynek szinonimája dolgozatom tapasztalás fogalma. Az építészek által vizsgált alkotások körének kitérítésében Rudofsky a tanulás - tapasztalás – lehetőségét látja. Az építészet tudományát megelőző korok gyakorlatiassága, az évszázadok alatt csiszolódó eszköztárszerkezet, a környezettel való együttélés harmóniája olyan értékek, amelyek tanulmányozása komoly tanulságokkal bír. Olyan természetes és logikus viselkedésformákat, építészeti eszközöket vesz górcső alá, mint a ponyvaszerkezetek, növényi tetők, árkádok, tárolóépítmények, az elvétellel való építés, a mobilitás, szélvédelem, valamint az ipari épületek találékonysága, melyek belső rendszere, és működésből következő esztétikája napjaink építészei számára is mintaként szolgál. Önkényes szűkítéssel csak bizonyos számára fontos jelenségekre hívja fel a figyelmet, de csoportosításával megkönnyíti a tájékozódást a vég nélküli rengetegben. A példákat ezekhez a vezérszavakhoz rendelve sorakoztatja egymás után. A megragadott tulajdonságokat, mint közös vonást emeli ki leletei esszenciájaként és veti össze annak különböző előfordulási formáit. Az összevetés ugyan nem tudatosan jelenik meg a munka alcímeit adó fejezetek kapcsán, számomra mégis segítséget nyújt egy összehasonlító gondolkodás megalapozásához. A könyv visszavezet bennünket a látás képességének fontosságához, amely a tapasztalás előfeltétele és annak során élesedik, tökéletesedik. Az elsöre érdektelennek, vagy csak furcsának tűnő helyzetekben rejtett lényegiség meglátása, előhívása, csoportosítása és használata során építészeti eszköztárunk kitér. Ehhez nyújt kimeríthetetlen terepet ez a feltöretlen, sok helyütt máig megismerésre váró világ.

Érdekes megfigyelni, hogy mind a négy bemutatott gyűjtés, különböző mértékben ugyan, de távol tarja magát az abszolút up to date, kortárs helyzetektől. Némelyik, Bernard Rudofsky és Janáky István tudatosan egy fel nem tárt, kevésbé ismert, múltban gyökerező építészeti hagyaték felé irányítja nem csak maga, hanem az olvasó tekintetét is, de John Pawson és Valerio Olgiati válogatása is jellemzően régi, történeti példákon keresztül közvetíti a napjainkban ismét fontossá váló értékeket, a számukra örök ideákat. A múlt és a jelen közötti kapcsolat nem csak a mai napig fizikailag

³⁸vö: Rudofsky, Bernard: Architecture Without Architects, A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture, University of New Mexico Kiadó, Albuquerque, 1964., 2.-6. old.

fennmaradt épületek, romok kapcsán válik írásaikban, gondolkodásukban fontossá, hanem az örökölhető tudás, az áthagyományozás útján továbbélő rejtett szellemi tartalom kapcsán is.

Előképek

A tapasztalás és a továbbírás fogalmak után szintén fontos tisztázni a rejtett szó jelentését, hiszen saját építészeti bolyongásaim úti céljait ezzel a szóval tudom leginkább megragadni. Napjaink építészeti bemutatató folyóiratok ismerete a szakmai tájékozódás szempontjából fontos és megkerülhetetlen. Az utóbbi időben mégis azon kaptam magam, hogy kevésbé kötnek le a szaklapok, a friss példák, sokkal szívesebben időzök kevésbé zsidbasztó képek felett. Legyenek azok épületek, építészeti részletek, vagy a tárgykultúra más területeiről emlékeim közé férkőző pillanatok. Nehéz lenne megmondani, hogy miért. Talán a túlzottan szájba rágott ideológiák helyett jobban szeretnék megtalálni valamilyen rejtett réteget. Az épület a mérhetetlennel kezdődik, mérhető eszközökön kell keresztül mennie amikor tervezzük, és végül újra mérhetetlenné kell válnia.³⁹ Előképeket lehetséges pusztán a rendeltetés alapján keresni, az összeállítandó program kapcsán azonos típusú épületeket gyűjteni, mérhető tulajdonságok alapján szűrni. Méret, funkció, anyag. Segítség ez a megközelítés a működés, a helyiségek egymásmellettségének, a léptéknek, egy építőanyag, építési technológiának a megismerésében jelenthet. A mérhető tulajdonságok ismerete szükséges, de nem elégséges feltétel a tervezéskor. Az adott helyzetben rejlő mérhetlent is meg kell ragadni. A mérhetlent kutatva előképeink egyetlen fontos jellegzetesség hordozóiként bukkannak fel. Legtöbbször a keletkezés időpontja, a pontos funkció sem ismert. Az előképeknek ez a használati módja nem a "mérhető" tulajdonságok oldaláról közelít, ezért mentes a kötöttségektől, szabadabb asszociációs lehetőségeket kínál. Henri Bergson úgy definiálta a képet, mint "egy önálló létezőt", ami több, mint amit az idealista ábrázolásnak nevez, de kevesebb, mint amit a realista a dolognak hív. Olyan entitás, ami a dolog és annak ábrázolása között fekszik. A funkció, a lépték, az anyag, a kor kiiktatása előképeinkből ezt a létezőt idézi meg. A rejtett szó definiálása korlátozó lenne, és a tapasztalás terepének, az expedíciók irányának nyitottságát veszélyeztetné, ezért csak folyton formálható kerete körvonalazódik. Abból fakadóan, hogy a cél valaminek a felkutatása, a tapasztalás, rejtőzködőnek leginkább a tárgykultúrának azokat az elemeit nevezhetjük, amelyek nem kinyilatkoztatnak, hanem tartalmaznak. A bemutatott gyűjtemények kapcsán bizonyos szűkítésekéről már esett szó. Ezek közül a számomra fontossá válókat röviden ismét megemlítem. Az új szempontokat egy-egy példa teszi érthetővé. A tárgyakban, építészeti alkotásokban rejlő másodlagos és harmadlagos tartalmak Sigurd Lewerentz klippani temploma⁴⁰, a mesterségbeli tudás rejtett lehetőségeit Alvar Aalto kis szaunaépülete, és a mindennapok rejtőzködő ünnepeit Sergison Bates lakásbelső részlete⁴¹ illusztrálja.

A rejtett keresése

"Vannak könnyű rejtőzködések. Vannak találtak és kényyszerűek is. Az építész rejtőzködése igen nehezen megoldhatónak látszik. Az ő élőhelye az elemek viharzásának kellős közepén terül el. Kivonulása az életébe kerülhet. Jelentős terjedelmű rejtett építészet ezért inkább az építészek közreműködése nélkül folyó, vagy a szerepüket erősen korlátozó építési tevékenységek körében lelhető fel."⁴² Az írás egyértelműen a spontán, építészek nélküli építészetre utal, ami ténylegesen lehet ezeknek az expedícióknak egyik meghódítandó csúcsa és "mélysége". A világ megismerésre váró kincsei, és a bennük rejlő rejtett tartalmak nincsenek állandóan a szemünk előtt. A világ kevésbé feltárt területén a vernakuláris

³⁹ Kahn, Luis: Forma és terv (1960.), in: Kerékgyártó, Béla (szerk.): A mérhető és a mérhetetlen, Építészeti írások a huszadik századból, Typotex Kiadó, Budapest, 2004., 143. old.

⁴⁰ András, Ferkai: A mérhető és a mérhetetlen, Megjegyzések az ötvenes és hatvanas évek építészetről, in: Vámos, Dominika (szerk.): arc'4, Az Új Magyar Építőművészet melléklete, Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000 86. old

⁴¹ Forty, Adrian: The comfort of strangeness, in: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002

⁴² Lévai-Kanyó, Judit (szerk.): A hely, Janáky István épületei, rajzai és írásai, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999., 242. old.

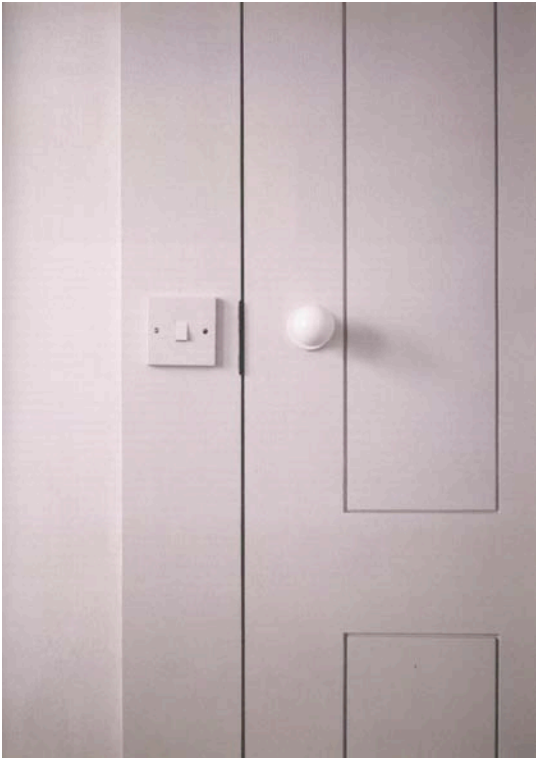

Sigurd Lewerenz fiatalkori rajzai, fotói kapcsán érdekes megfigyeln, hogy a svéd építész itáliai tanulmányútja alkalmával a régi korok "anyag-érzéki valóságát" igyekezett megfogni, kerülte a látványosságok jellemző, nyomasztóan ismert nézeteit. Anonim építményeket, vagy a híres műemlékek kevésbé ismert részleteit kedvelte inkább. Számos fotó, rajz tanúskodik arról, hogyan látta meg az építészet ezekben a rejtett helyzetekben. Támfalakban, lépcsőkben, kövezett utcafelületekben, padlóburkolatokban, áthidalásokban, kiváltásokban, épületek furcsa egymáshoz kapcsolódásában. Nem csak a tanulmányutak alkalmával tűnődött el a skandináv mester ezeken a megbúvó szépségeken. A klippani St. Petri templom boltozott mennyezete érdekes példája gondolkodásmódjának. A vasgerendák közé rakott téglaboltozatok a megszokottól eltérően csonkakúp alakúak. A fal és a boltozat találkozásánál megjelenő ívek kisebb és nagyobb karéjok játékos rajzolataként jelennek meg. A hatás a szikár belső teret csendesén, nem tolatódóan telti meg többlettartalommal. Észre sem vesszük, de a szemünk percekgig kémleli a mennyezet kavargó vonalait. A megoldás Lewerenz gyermekkori élményeiből táplálkozik. Egy régi fa csónak íves oldalának palánkjait nézegetve tűnődött el a kitérő irányú elemekből felépülő felület vonzó szépségén. Beszámolója szerint már akkor elhatározta, hogy egyszer megépíti. A csónak kitérő vonalai adják a boltozat gondolati alapját. Az acél gerendák nem párhuzamosan, hanem egymással enyhén szöveget bezárva kerülnek az elsődleges szerkezetek tetejére. A téglaboltozatok innen már engedelmesen kirajzolják a rejtett ifjúkori élményt.

A mesterség leleménye

Kedvelt személyes élményem egy másik skandináv építész kis építménye kapcsán irányítja a figyelmet az anyag, az építés és a forma rejtett kapcsolati lehetőségeire. Alvar Aalto muuratsaloi nyaralóját mindenki az érdekes téglahomlokzat kapcsán ismeri. Aalto itt kísérletezett a téglák különböző lehetőségeivel saját örömeire. Élményem azonban nem ehhez a vibrálóan összetett téglafalhoz kötődik. A háztól távolabb a tó partján boronafalás kis szaunát épített magának. A megszokott módon egymásba csapolt fenyőtörzsek, a sarkokon túllógással, egy Finnországban jól ismert boronafalás kunyhó képét idézik. A kis kerti építmény formáját figyelve az enyhe hajlású félnyereg tető mégis szokatlan. A padló és a tető egymással szöveget zár be, a fatörzsek között még sincs egyetlen vágott elem sem. Hagyományosan a törzsek sudarasodása, és az ebből adódó torzulás inkább gondot jelent az építőknek. Váltakozva rakják őket, egyszer egyik, másszor másik irányba a vékonyabb véget, kiküszöbölve ezzel a kellemetlen hatást. A szauna építésénél Aalto szakított ezzel a tradícióval. Legyezőszerűen rakta egymásra az elemeket a két oldalhomlokzaton, míg az első és a hátsó oldalon maradt a bevált technikánál. A félnyereg tetős forma így az anyag rejtett lehetőségeinek következményeként áll elő, tudatos, de nem előre meghatározott.

A mindennapok

A hétköznapi dolgokra rácsodálkozni, mindennapos rutinszerű cselekedeteinket újragondolni, érdekes építészeti feladat. A megkérdőjelezés, a dolgok mélyére látás, a rutin felülírása meglepő válaszokat eredményezhet. A lakás a mindennapok, a valós élethelyzetek színtere. Az angol Sergison Bates építészpáros ezeket a valós helyzeteket tekinti igazán kihívásnak. " Olyan építészetet szeretnének csinálni, aminek szociális relevanciája van és fizikai jelentése." A komfort számukra nem egy állandó légállapotú tér, vagy egy jól ismert, meghitt hely reprodukálása, hanem a "pillanatok megéléséből származó öröm, elégedettség érzése." Ez nem azt jelenti, hogy a komfort egyfajta mentális állapot, hanem azt, hogy a fizikai szükségletek mellett a szellem kényelme is éppolyan fontos. A komfort szerintük veszélyes lehet, mert tespedtséghez, az érzékelés elvesztéséhez vezethet, elszakíthat a környezettől, a valóságtól. Lakókörnyezetük minden részlete gondosan kidolgozott. A figyelmet a hétköznapi rejtett aktusaira irányítja, mégsem hat zsidbasztóan. Egyszerre emlékeztet, és tesz kiegyensúlyozottá. "Munkásságuk a mindennapi élet aktusainak tereiből, színházat teremt." Az ablak, az ajtó és a villanykapcsoló is önálló jelentések hordozójává válik. Ajtóik aránya mindig eltér a megszokottól. Kicsit magasabbak, vagy kissé szélesebbek, magukra vonják a tekintetet. A kilincset a megszokottnál magasabban - 125 cm - helyezik el. Ezáltal válik a kijutás, vagy bejutás szándéka, az ajtó kinyitása és becsukása aktussá, megünnepelt tétté. Ezzel szoros összefüggésben a villanykapcsoló szerepe visszafogottabb. Ugyanabban a magasságban, lehetőleg a kilincs közvetlen közelében helyezkedik el, hogy az előző mozgatsor után könnyen elérhető legyen, ne váljon a két cselekvés külön. Együtt erősebbek.

építészet, vagy az ősi kultúrák építményei között bolyongva rengeteg "lelet" kerül elő. Az internet ugyan ezekről az óvott kincsekről lerántja a távolság védőrétegét, és a szem számára elérhetővé teszi őket, de a tudat számára a látásnál sokkal fontosabb a tapasztalás, a megismerés. A leleteket egyenként kézbe kell venni, ecsettel letisztogatni, körberajzolni, aztán visszatemetni. Csak homályos emlék maradjon egy álom, ami gyakran szebb és tökéletesebb a valóságnál, mert a képzelet költi hozzá, ami a régészé és senki másé. Kell egy jel, ha újra, valami kapcsán az emlék felsejlik, könnyen hozzáférhető legyen, hogy az ecset által újra megtisztuljon, és körberajzolódjon.

Régi épületek rejtettsége

A tervezési folyamat kezdete a megelőző alkotások kritikai vizsgálata. Ebben a vonatkozásban kerülnek elő a régi épületek. A történeti példák számomra kiemelten fontos tulajdonsága, hogy könnyebben felszabadíthatók az éles tekintet észlelésének terhelő, a lényeghez nem tartozó témérdek információjától, és csak az marad, ami számunkra fontos. Tiszta építészet. Régi épületek elemzése, és az ezzel járó időbeli eltávolodás, a hunyorítás hatékony eszköze. Ahhoz, hogy valami újat csináljak nem tudom elképzelni, hogy csak a jelenben, vagy a nagyon közvetlen múltban tájékozódjak. Mondja gyűjteménye kapcsán Valerio Olgiatti. Előképek, referenciák nélkül nem lehet alkotni, de határozott véleményem, hogy jobb olyan példákat választani, amelyek időben távol állnak tőlünk. Amikor a régi épületeket vizsgálom függetleníteni tudom őket a létrehozó programtól, társadalmi közegtől, felfogástól és csak az épületet látom. Két okból válik fontossá a függetlenítés. Az egyik a kortól való eltávolodás, ami bizonyos, napjainkhoz tartozó kötöttségektől mentessé teszi a megfigyelt alkotást. Az építési szabályok, a hőszigetelés és egyéb technológiai kötöttségek, a komfort, a belénk ivódott stílárius meghatározottságtól való mentesség kitágítja a lehetőségek horizontját. Olyan technikai megoldások, kompozíciók, tömegalakítási szempontok kerülnek elő, amelyek a mai kor építészei számára fel sem merülnének. Ezek a jelenségek direkt módon nem tudnak beépülni munkáimba, de ez nem is cél. A régi alkotásokat létrehozó gondolat, ami megragad. A másik jótékony hatás, hogy elsőre nem tudom, mit is nézsek rajtuk. Nincs leírva, művészettörténészek, vagy kritikusok által előre megrágvá, hogy mit kellene meglátnom. Ez a szabadság ugyan fárasztó, de az egyedi felismerések világába képes elvezetni. A két említett ok lehetővé teszi, hogy csak a főbb rendezőelvekre figyeljek, és lefejtsem az épületről a filozófiai, vallási, szociális rétegeket. Így válnak tömény építészetté, kiragadva időből, kontextusból, minden kapcsolatrendszerüktől, ami az építészetten kívüli, és csak az építészet marad. A régi épületek nagy előnye ez a megtisztulás. Ahogy az idő lerázza róluk a felesleget. Kortárs épületekkel ez sokkal nehezebb volna, hiszen túl sokat tudunk róluk ahhoz, hogy csak, mint tiszta építészeti alkotás tekintsünk rájuk.⁴³

A rejtett építészeti helyzetek gyűjtése és vizsgálata túlmutat a látványon és az esztétikán, és elvezet bennünket a tudat és a kultúra világába. A példák között feltárható kapcsolatrendszer megfigyelve belátható, hogy a tervezés első lépéseként nem a kitalálás a fontos, hanem a felfedezés, az értő tapasztalás. A múltban gyökerező, de a jelenben is érvényes megfigyelések kapcsán a folytonosság fenntartása válik fontossá. A tapasztalás során felkutatott tartalmak beépítése a jelen anyagába, a továbbírás.

Továbbírás

Tervezőként a folytonosság, a tárgyak és épületek eredete érdekel. Egy átörökítő aktussal környezetünk alkotásai jelentéseket nyernek, és maguk is jelentések hordozóivá válnak, beépülnek az élmények és látványok világába.⁴⁴ Munkáimmal az átörökítés hatékony eszközét keresem, mert ebben látom a maradandóság lehetőségét. A mítoszok

⁴³ vö: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011., 19. old.

⁴⁴ Fretton, Tony: Architecture and Representation, The New British Embassy and Ambassador's Residence in Warsaw, in: Grafé, Christoph, Pilmot, Mark, Stuhlmacher, Mechthild (szerk.): OASE no.65 Ornament, Decorative Traditions in Architecture, Nai Publishers, 2004., 74. old.

évszázadok múlásával is képesek állandó gondolatokat közvetíteni, megszólítva napjaink emberét. Az építészeti továbbírása a mítoszok alakulásával vehető össze. Mítoszok keletkeznek, és merülnek feledésbe. Minden generáció hozzáteszi a magáét. Gyakran a régi új történetet szül, ami a régiben gyökerezik, de erőteljesebben hordozza az aktuális korok tanulságait. Az állandó változás mögött egy szilárd értékrend, maradandó valóság létezik, ami megóv minket az idő hatásaitól.⁴⁵ Ugyanezzel a hasonlattal él Tony Fretton munkái kapcsán Mark Coussins, aki várost hasonlítja az eposzhoz. Az épített környezet – éppúgy, mint a természeti – folytatásra sarkall, akárcsak egy mese. Belakás, illesztés, bontás, átalakítás, mindegy, csak folytathassunk valamit. A monda nemcsak egy írott mű, hanem egy kultúra folytonosságának lenyomata. Mindig, minden korban másképp mesélik, új rétegek rakódnak rá, sohasem befejezett, de mindig van jelentése, soha sem befejezetlen. Az építészeti is ilyen, egyszerre befejezetlen és befejezett.⁴⁶ Nem az épület maradandóságán, hanem a létrehozó gondolat mások számára is érthetővé tételén kell fáradozni. Nem csak az a fontos, hogy mi megértsük a mondák tanulságait, hanem az is, hogy a mi meséink is értő fülekre találjanak. A mesemondáshoz a mesék, és a bennük rejlő apróbb és nagyobb tanító fordulatok ismerete szükséges. Ugyanilyen "tanító fordulatok" az épületekben is el vannak raktározva. Megfigyeléseim a megelőző alkotások fordulatait keresik, így akarva akaratlanul a mesemondás részesévé válok.

A tapasztalatainkat rendszerező gyűjteményekkel bázist teremtünk magunk számára. Ezekből építjük fel saját meséinket, saját terveinket. "Amikor tervezek ("draw"), azokat a dolgokat folytatom ("draw upon"), amik már léteznek, amiket megfigyeltem és tapasztaltam, amikben szociális, politikai és művészi értéket érzek, amit más emberek is felismernek majd."⁴⁷ Az eredeti angol szövegben a "draw upon" és a "draw" szavakat használja a folytatás és a tervezés helyett. Az eredeti nyelv szójátéka nagyon beszédes, és még szemléletesebbé teszi azt az egymásrautaltságot, egymásra épülést, rétegződést, amit a tapasztalás és továbbírás szavak is rejtenek. A "draw upon" jelentése, valamilyen élményre támaszkodni, a "draw" a rajzolás. Tony Fretton olyan dolgokra támaszkodik, amik már léteznek. Amikben szociális, politikai, művészeti érték van, olyan dolgokra, amik tartalmaznak.

A meglévő és az új közötti fizikai és gondolati kapcsolat kiemelt fontossággal bír kísérleteim során. Tomay Tamás szerint "minden építés hozzáépítés"⁴⁸. Ezt egy egyetemi feladat kapcsán emelte ki, felhívva a figyelmet arra, hogy a megfigyelés és az elemzés minden feladatnak sajátja kell, hogy legyen, ugyanis tisztába kell kerülnünk azzal, hogy mit is kell folytatnunk. Minden egyes alkotás egy folyamat része, nem előzmény nélküli, és valószínűleg nem is egy út lezárása. Az építészetnek ez a folytonossága egy speciális egyedfejlődéshez, evolúcióhoz hasonlít, amely nemcsak az építésnek, mint cselekvésnek sajátja, hanem az épületeket életre hívó gondolkodásnak is. A továbbírásnak eddigi megfigyeléseim szerint két alapesete különböztethető meg. A beillesztő és a behelyettesítő. A két kategóriát két példával kívánom értelmezhetővé tenni.

A beillesztő továbbírást nagy mértékben befolyásolják a feladatot meghatározó fizikai adottságok. Jól meghatározott, kapaszkodóként használható foglalat szerű kiindulásként tekinthetünk rájuk. Az ilyen határozott kiindulással bíró feladatok családjába olyanok kerülnek, ahol az alaphelyzetben nagyon erős, örökölt adottságok vannak. Egy átépítésre váró épület, nagyon speciális építési előírás, a kötött funkcionális rendszer, technológia, szerencsétlen esetben a megbízó egy használható, de megrögzött elképzelése, a kísérletezést sokkal szűkebb terepre korlátozzák.

"Idővel a város önmagára nő, öntudatra és emlékezetre tesz szert. Építése folyamán az eredeti állapot tovább él, de

⁴⁵ vö: Rossi, Aldo: A város építészete (ford.: Masznyik Csaba) in: Bercsényi 28-30, 4. old.

⁴⁶ Coussins, Mark: Drawing upon: The work of Tony Fretton, in: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.46, Tony Fretton Architects, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2008., 5. old.

⁴⁷ uo. 7. old.

⁴⁸ Janáky, István: Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon, Terc Kiadó, Budapest, 2004., 183. old.

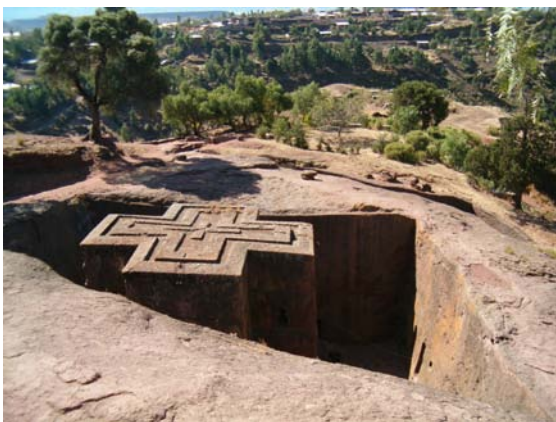
Luccában a Piazza Anfiteatro ennek a továbbépítésnek egy megható példája. Az egykori római amfiteátrum nézőterének tartó faltesteire, mint alapokra épült rá később a város. A tartalom teljesen más, a geometria mégis őrzi a mai napig az "ősök" kézjegyét

Tarragóna - római nevén Tarraco - főtere, a Placa de la Font körül sorakozó házak szabályos traktusszélessége gyanakvóvá tesz. A lakásépítésnek nem igazán kedvező keskeny tornyok szintén római alapokon állnak. A tér nyújtott arányaiból sejthető, hogy nem egy amfiteátrum, hanem egy lovas kocsi versenyeknek otthont adó cirkusz állhatott itt. A hosszúkás tér végpontját napjaink cirkusza foglalta el, a városháza.

Sajnos mára eltűnt, pedig Budapest is büszkélkedhetett ilyen újra megtalált helyvel. Az óbudai amfiteátrum romjain a 1920-as évek végéig épületek álltak. A támpillérek meghatározták a telekosztást, és ezzel az oldalhatáron álló, helyenként zárt sorúvá forduló házak irányát is.

Lalibela szent városának egyetlen sziklából kifaragott templomai a monolitikus építészet remekei. Az etióp nép vallásos buzgalmának és egy közösség erejének szobrai évtizedeken keresztül készültek. A 12. és 13. századból való templomok háromszoros faragása az ötvösmunka precizitását igényelte a föld alatt. Először egy négyzetes lyukat vájtak a tömb körül, majd az épülettömeg külső formálása után a belső tereket is kivésték. Komplikált csel a föld alatt maradáshoz.

Orvieto egy vulkáni tufa alkotta hegy csúcsán épült. Kútja a magaslaton nyíló bejáratával támadások idején is szolgálta a városka lakóit. A bejárat elhelyezése azonban a vízhez való eljutás útját meghosszabbította. Hosszú, kétirányú spirálrendszeren lehet lejutni a vízfelszín felett átfelülő hídhoz, majd vissza a felszínre. A chambord-i kastély lépcsőreke föld alatt.

A római melletti ókeresztény temetők szerepe a keresztényüldözések idején az illegalitásból fakadóan a védelem, a rejtőzködés volt. A kezdetben temetkezés céljára kialakított többszintes járatrendszer szép lassan egy földalatti várossá nőtte ki magát. A katakombák világa összekapcsolta az üldözöttséggel a földalattiság, az "underground" fogalmát.

ugyanakkor módosítja és még sajátosabbá alakítja fejlődésének stádiumait.⁴⁹ A római kor építészeti emlékei, több európai nagyvárosban fellelhetők. Fürdők, cirkuszok, stadionok, fórumok Olaszországtól Angliáig, Spanyolországtól hazánk területéig részét képezik a kulturális folytonosságnak. Legtöbb helyen romos állapotban, vagy rekonstruálva várják a turistákat, "csak" magukról mesélnek. Olyanok, mint egy vers. Befejezettek, vagy torzók, megdermedtek egy több, mint ezer esztendőös állapotban. Hozzájuk tenni nem lehet, sok helyen nem is szabad. Védik őket, ezért a fizikai folytonosság, a beillesztő továbbbírás kapcsán kevés tanulsággal bírnak. Voltak korok, amikor ezeket az épületeket sokkal természetesebben fogadta be egy város a testébe. Nem zárványként, elkerített műtárgyként tekintettek rájuk, hanem egy korábbi kultúra folytatható remekműveiként. Ahogy a katedrálisok is korábbi évszázadok megszentelt helyeinek, templomainak helyén állnak, azokra épülnek, ezeket az épületek is beépültek, termékeny áldozataivá váltak a sűrűsödés organikus folyamatának..

A másik eset a behelyettesítő továbbbírás. Dolgozatom szempontjából a szabad asszociációk és kísérletezések miatt a folytonosságnak ez a változata válik fontosabbá. A tapasztalás során leleteket szedünk össze. Tisztogatásuk közben születő gondolatok felerősödése, és új helyzetbe való behelyettesítése jelenti ilyenkor a továbbbírás. Egy emlékeinkben élő építészeti eszköz, egy tér diszpozíciója, egy rögzített kompozíció különböző helyzetekben különböző tartalmakkal jelenik meg. Az eredmény fizikailag hasonló, a tartalom mégis más.

"Egész életünkben egy házat építünk." Mondta néhány közösen készített pályázat kapcsán Balázs Mihály. Azóta irodai beszélgetéseinkben gyakran felelgetjük ezt a kurta megjegyzést. Valóban nehéz egy gondolattól elszakadni. Gyakran egy terv kapcsán magához láncol, és amíg túl nem lendülök rajta, addig nem hagy nyugodni. Amíg ki nem rajzolok magamból egy képzetet, addig az gyakran, akár a többit elhomályosítva lebeg a szemem előtt. Amikor a továbbbírás során a kötöttségek gyengébbnek látszanak az ilyen gondolatoké a főszerep. Egy gondolat, a földalattiság kapcsolja fejemben össze a következő három épület együttest. Mindhárom esetben más okból kerül elő az elvétellel való építés. A szükségszerű építési technika, a vallási összetartozás, és a védettség a feladatok sajátossága, ami életre hívja, felerősíti az előemberek és a legősibb civilizációk óta bennünk élő földalattiság iránti misztikus vágyat.⁵⁰

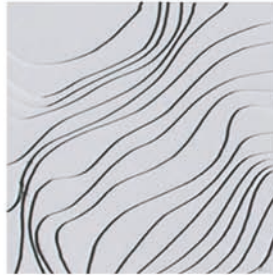
A két változat különválása természetesen korántsem ilyen tiszta és egyszerű. A tervezési folyamat összetettsége miatt akár egy kötött továbbbírásnak induló munkába is könnyen beépülhetnek olyan tartalmak, amik inkább a kreatív változat sajátosságait hordják magukon. A tervezési feladatok mindegyike valahol a két végpont közötti skálán mozog. Az adottságok különböző képpen határozzák meg a továbbbírás irányát. Vannak olyan feladatok, ahol a helyszín, a program, a környezet annyira meghatároz, hogy a kreatív, szabad kísérletezés szerepe visszaszorul. Máskor épp ellenkezőleg, olyan helyzetben találjuk magunkat, ahol kevés szál ragadható meg. Ilyenkor nagy szükség van a gyűjteményben raktározott készletek könnyed behelyettesítésére. A két alapeset tisztán soha nem jelentkezik. Mindig van mihez kötni, és mindig van lehetőség a behelyettesítésre. A két alapeset közötti különbséget azért tartom mégis fontosnak, mert a továbbiakban a gondolati kapcsolatok kerülnek elemzéseim és munkamódszerem kapcsán előtérbe. Ezekről kívánatosnak tartottam a hozzáépítések körét külön kezelni, mert ezekben az esetekben a továbbbírás gyökeresen más kapcsolódási pontok keresését teszi szükségessé.

Megfigyelés behelyettesítés

A tervező feladata az összefüggések ismerete, a múlt megtapasztalása majd azt követően tapasztalatainak továbbbírása. Olyan változás, deformáció létrehozása, ami a későbbiekben a tapasztalás újabb terepét adhatja. A körforgás teljessé

⁴⁹ Rossi, Aldo: A város építészete (ford.: Masznyik Csaba) in: Bercsényi 28-30, 1. old.

⁵⁰ Odalent in: építészforum, 2003 (http://www.epiteszforum.hu/muhely_utopia/Odalent.pdf)

Tiszaalpár - megfigyelés

Természet, település, történelem itt elválaszthatatlan. Víz és föld, folyómeder és partfal, "káosz" és rend, múlt és jelen, földvár és élő település, örök és pillanat egyszerre vannak jelen. A tervezési feladat az omladozó földvár tetejére egy látogatóközpont tervezése volt. A valóság beszorítása tervezett keretek közé a rend és a pillanat diadalával fenyegetett. A változatlanág az enyészétével, az örök káoszéval. Számunkra az egész település izgalmas volt, a földvárat csak egynek éreztük a ránk köszönő rejtélyes helyszínek közül. Több dologgal szerettünk volna foglalkozni, ugyanakkor a földvár tetejére költöző turisztikai épület gondolata riasztólag hatott. Az elhamarkodott, és túl könnyű igazodás helyett a kétkedő, de ugyanakkor kíváncsi megismerést választottuk. Expedíciónk térképéül egy állelet szolgált, amely romantikus módon igazolta báméskodó magatartásunkat. Talált tárgy, rátalálás, magatartás, viszonyulás. Egy régészeti állelet, amely a földváron végzett képzel ásatások során került elő. Kótábla, melybe furcsa jelek kerültek, egy rég elfelejtett világ jelei. Jelentése többértégű. Jelenti a település történelmi gyökereit, felsejlik benne a földvár mélyén rejlő múlt, egy régen az egész települést étellel megtöltő, megismerésre váró misztikus világ. Ugyanakkor szimbolizálta a mi feltáró magatartásunkat is. A táblán megjelenő jelek értelmezése, olvasása a település megismerésének, a rejtett értékekre való rátalálásnak az analógiája. Megfigyeléseink során kilenc helyszínt találtunk. Az egyes helyszínek mind önálló értékhordozók, együttes kezelésükkel egy új összetett érték keletkezik. Egy turisztikai "központ". Építés nélküli építés. Az egyes helyszínekben rejtett misztikus tartalom előtérbe állítása, felerősítése lett a feladat, minimális eszközökkel. Felhívni a figyelmet, hogy egyedi jelként tartalmukban megerősödvé egy egészben is olvasható jelrendszer, a településközpont részeivé váljanak. Mágikus és logikus, hagyománykövetés és építő korszerűség egyidejű jelenlétének, helyes arányának megtartásával.

válik a már elemzett „A vak” című írásban is. A tapasztaláshoz elengedhetetlen hármasság az érzékelés, összevetés, sűrítés után a Janáky szóhasználatában a visszahatással zárul be a kör. A látott, felfogott, előhívott képek visszahatnak a világra.⁵¹ A visszahatás helyett a módszer kísérletező jellege miatt a behelyettesítés szót használom, amit a feladattal kapcsolatos tájékozódás, a megfigyelés előz meg. A kettő együttesen egy kísérlethez hasonlít. A kísérletezés irányának kezdeti meghatározása nélkül felhalmozott bázisunk használhatatlan. Annyi képzet, vissza-vissza tévő gondolat él a fejünkben, hogy a szűkítés elengedhetetlen. A szűkítést, a bázis bizonyos elemeinek felerősítését az adott feladathoz tartozó megfigyeléseink indokolják. A megfigyelés az építész egyik legfontosabb tulajdonsága. Ha megfeledek róla, mondanivaló híján marad. Képtelen a továbbírásra. A tervezési feladatok a valóság részei, mindig arra sarkallnak, hogy a valóság minden részletét megfigyeljem. Azért, hogy megváltoztassam, vagy azért, mert már megváltozott. Az első fázisban a terv a megfigyelt általános adottságokból kiindulva (program, hely, költségek, erőforrások) egy meghatározott irányt vesz. Ekkor fedezem fel, hogy mit is akarok csinálni. A folyamatnak egy jól körülhatárolt útra kell terelődnie. A behelyettesítés csak ez után jöhet.⁵² A behelyettesítés a tervezés leginkább várakozásokkal teli része. A választott típusok közül melyik találja igazán meg a helyét, mikor rázódnak helyükre a vonalak. A behelyettesítés nem öncélú játék. Talált dolgok tervezési folyamatba illesztésével írmekek születnek. Az új, régi emlékekkel kerül kapcsolatba. Általa válik az épület kommunikatívvá, értelmezhetővé.⁵³ "Vannak pillanatok, amikor a valóság, vagy bizonyos események egy terv kapcsán olyan erőssé válnak, hogy az építész azokat ötletesen alakítva már képes beépíteni egy épület anyagába." ⁵⁴ A fenti mondatában minden szónak jelentősége van. A valóság, és annak eseményei a megfigyelések terepe, az alkotást létrehozását befolyásoló fizikai, és kulturális környezet. A felerősödés a tervezési folyamatban elengedhetetlenül fontos személyes viszonyulás, állásfoglalás, ami a behelyettesítés alapját adja. Az alakítás egy típus behelyettesítési folyamata, kísérlet. A végcél még teljesen homályos, csak a működő modellek lehetőségeinek ismerete és a korábban látott változatok gazdagsága ad útvalót a tervezéshez. "Ez nem azt jelenti, hogy nincsen szándékosság a fejünkben, de eleinte nem tudjuk igazából, hogy mi is ez. Nem mondom, hogy nincsen benne tudatosság, inkább, hogy a tudatosság egy önkényes elhatározást követ. Olyan, mint egy tudományos kísérletben az első lépés mindig önkényes, az ismeretlenbe vetett hit vezérel. Ettől a pillanattól kezdve minden tudatos, és ez a tudatosság ötletekben és racionális lépésekben valósul meg."⁵⁵ Tervezői gyakorlatomban az állandóság megfigyelt elemkészletéből válogatok, majd a kiválasztott elem torzulásait vizsgálom. A kísérlet vége előre nem látható, ezért inspiráló, és szükségszerűen újszerű eredményt hoz. Egy már ismert tulajdonság torzulását az egyedi helyzetben. Tony Fretton "pillanatokról" beszél. Ezeknek az illékony pillanatoknak közös munkáink bemutatásával eredek nyomába, hiszen az alkotás folyamatának katartikus pontja, amikor valami új van születőben. Illékonyáguk a megszólítás, megnevezés hatására megdermed, és válik körüljárhatóvá, megfigyelhetővé. Az Építőművészeti Doktori Iskolában készített két pályázatunk skiccei és modelljei biztosítják ezt a körüljárhatóságot.⁵⁶

⁵¹ vö.: Janáky, István: A vak, in: Janáky, István: Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon, Terc Kiadó, Budapest, 2004., 133. old.

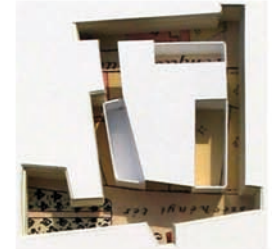
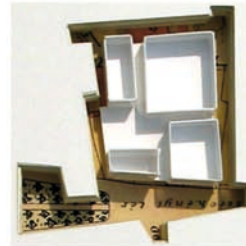
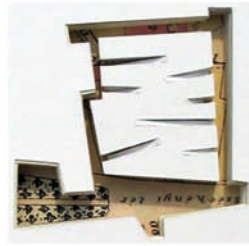
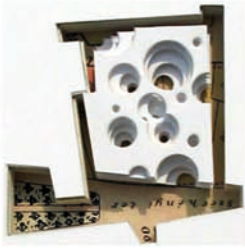
⁵² Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Aires Mateus 2002-2011, building the mould of space, El croquis Kiadó, Madrid, 2011., 9. old.

⁵³ St John, Peter: The feeling of things, towards an architecture of emotions in: Shaping Earth, University of Wolverhampton 2000., 78.–81. old.

⁵⁴ Fretton, Tony: Strategies for the present, in: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.46, Tony Fretton Architects, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2008

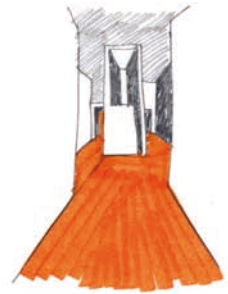
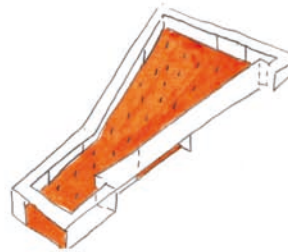
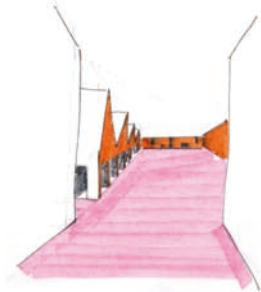
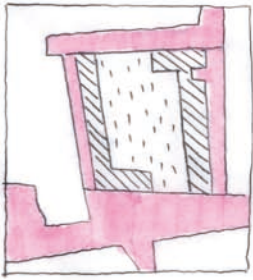
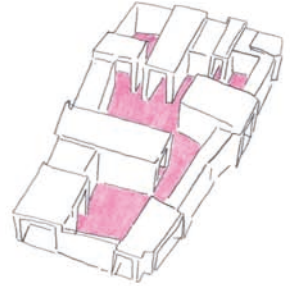
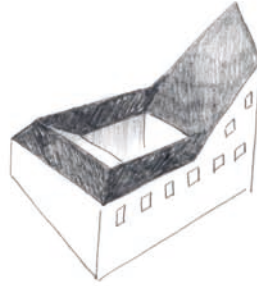
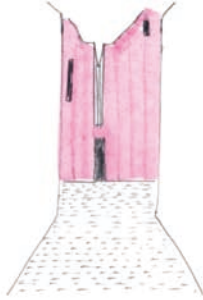
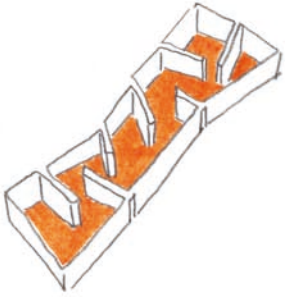
⁵⁵ Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Peter Eisenman 1990-1997, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 1997

⁵⁶ A bemutatott pályázatok a BME Építőmérnöki Karának Építőművészeti Doktori Iskolájában készültek. Tervezők: Falvai Balázs, Nagy Márton és Török Dávid

Kecskemét - behelyettesítés

A pályázat célja a kecskeméti főter egyik tömbjének revitalizációja volt. A kihalt passzázsok, udvarok élettel való megtöltését nem a megadott helyszínen végzett beavatkozással kívántuk elérni, hanem a főter és a főterhez kapcsolódó, buszpályaudvarként működő kisebb tér sűrítésével. Pályázati munkánkban a kijelölt helyszínen található közterületek és beépített tömbök arányainak vizsgálatával foglalkoztunk. Kutatásaink során előkerült adatok alapján az 1860-as katonai felmérésről leolvasható organikus térszövet, és a mai, városrendezés utáni léptékét veszített, terekre és tömbökre szétválasztott állapot lehetséges összefüggéseit vizsgáltuk. A régi vásárok idejében jól működő városszövet mára élettelenül tátongó úrként jelentkezik Kecskemét központjában. A pályázat feladatákként megjelölt leszakadó tömbök revitalizációját, a tanulmányunk eredményeként kialakult koncepció szerint, a meglévő belvárosi terek szűkítésével gondoltuk megoldani. Munkamódszerünk alapvető, talált téri helyzetek játékos behelyettesítésére épült. A szűkítésre javasolt területeken különböző technikai eszközök, rajz, modell, kollázs segítségével idéztük meg talált elemeinket. Számunkra izgalmas építészeti elemek, és a kiemelt helyszínek spontán találkozása komoly tanulságokkal bírt. A kísérletsorozat eredménye nem egy klasszikus értelemben vett terv lett. A három területen végzett szűkítés különböző módokon párokba állítva életképes lehetőségeket, irányokat jelölt ki. A játék eredményét, a belváros rehabilitációjának alternatíváit, mint javaslatgyűjteményt tablóképeken mutattuk be.

Terepmunka

Eddigiekben azt kívántam bemutatni, hogy építésként egy folyamat részese vagyok. Nem vonhatom ki magamat a rám hagyott örökség továbbvitele alól, és nem menekülhetek a felelősség elől sem, hogy munkáim a későbbi korokban egy végelethetetlen történet parányi részleteként lesznek megítélve.

Az előzmények megértéséhez a tapasztalás kulcsfontosságú. A tudatos látás, a tájékozódás magában rejtja a frissesség, az állandó megújulás lehetőségét. A megfigyelések gyűjteményekben rögzülnek, melyek a valóság rendszertelen jelenségeit használható bázissá alakítják. A továbbírás során a gyűjtögetett lecsupaszított képeket oltom be a jelen facsemetéibe, az évszázadok során halmozódó tapasztalatokhoz hozzárendelve saját elvárásaimat és az adott feladat kötöttségeit. Ezek a gondolatok és az igény, hogy megalapozzam saját eszköztáramat oda vezetnek, hogy a világ érdekes képeit lefordítsam a magam számára. A következőkben arról írok, hogy hol, és miként találok táplálékra keresgélesem alkalmával, és a leletek elemzésekor hogyan válnak a sokszor nehezen megfogható jelenségek használhatóvá.

Szótár

Gyűjteményeim készítése során az előképek csoportokba rendeződnek. A szanaszét heverő betűk szavakká állnak össze. A dolgozat második fele ezekből a szavakból szemezgetve áll össze képekkel, rajzokkal modellekkel illusztrált szótárrá. Nem korlátozó jellegű, nem segédlet, vagy receptkönyv. Egy adott, oktatási feladat kapcsán talált, engem érdeklő előképek, és a hozzájuk köthető megfigyeléseim lepkegyűjteménye, kortűkre. A szavakhoz rajzok, modellfotók, absztrakt képek tartoznak, amelyek történeti épületek rejtett tartalmait idézik meg. A szótár a számomra, eddigi munkáim alkalmával fontossá vált, tartalomtól roskadó betűkombinációk leírását tartalmazza, új, a dolgozathoz készített illusztrációkkal. Egy szó hosszú évek alatt halmozódó, gazdag képi tartalomra utal, ami a műtermi használatot segíti, de rögzítésre, tisztázásra szorul. Ennek a tisztázásnak az eszköze lehet ez a szűkített vizsgálati terepre korlátozott szótár. Az egyszerűsítés, sűrítés nem csak a szavakba koncentráálásában, hanem a látvány képzetté, tartalommal, ikonná faragásában is megjelenik. Sosem az eredeti képet mutatom be az adott szavak kapcsán, hanem az illusztrációt, a képzetet. Mivel az egyszerűsítés nem pusztán jelenségek tömörítésének folyamata, egy céltalan absztrakció, hanem visszacsatolás, tárgyasulás is, a megfigyeléseim során születő szavak mindegyikéhez két irányból közelíttek. Egy terepmunka, kapcsolja össze a szótár elemeit, amelyek aztán saját munkáimon keresztül kelnek ismét életre. Fogalmaimat huszonöt történeti példához kapcsolva vezetem be. A dolgozathoz kapcsolódó valós kutatás jelentőségét egy rögzített kontextus megteremtésében látom, mely tervezői gyakorlatomhoz hasonló valós alapállást eredményez. Minden feladatban újradefiniálódnak, újraértelmeződnek a megfigyelések. Az újra rátalálás adja a megfigyelések erejét, távolítja el az előképeket a rutinszerűen használt sémáktól. Az dolgozatban bemutatott kalandozás már sokszor eldobott és újra megtalált szavakat rendez átmenetileg egy tünékeny szótár formájába. Pillanatnyi rögzítésük csak átmeneti célt jelent, továbblépve, ismét eldobva őket a tervezőasztal valóságában találunk rájuk újra. A dolgozat második felének szerkezetét ez a kettősség határozza meg. A terepmunka, egy egyetemi oktatásban hasznosuló gyűjtemény kapcsán a tapasztalatok szavakká állnak össze, majd az így előkerülő szavakon keresztül közelíttek saját munkáimhoz. A szótár ezzel egy furcsa naplóná alakul, amelyben a számomra állandó értékek mentén a jelenből tekintek vissza az elmúlt tíz esztendő munkáira.

A dolgozat első felében leírt szakmai érdeklődésem gyakorlati bemutatásához egy közelmúltban összeállított gyűjtemény, oktatási tananyag elemeit hívom segítségül. A gyűjtemény száztizenöt beépítés rövid ismertetését tűzte ki célul. Történeti, 20. századi, és kortárs példákon keresztül mutatja be az alacsony, nagy sűrűségű beépítések néhány, megismerésre érdemes példáját. Felépítésekör előre rögzített csoportok és számok szerint történeti példákban huszonnégy, a 20. század első feléből huszonkettő, a század második feléből harmincnégy, és végül napjainkból harmincöt, nemzetközi, illetve magyar alkotás került kiválogatásra. Példáim gyűjtési felületét földrajzilag nem korlátozom. A területi diverzitás

szándékos. Minden szóhoz társítok európai, és európán kívüli, az építészek nélküli építészet, primitív, vagy népi építészeti és a műépítészet kategóriájába tartozó példát. Ezzel kívánom bizonyítani, kiemelni, a kompozíciós elvek idő és térbeli általános érvényűségét, és megerősíteni, hogy figyelmünk és gondolataink korlátozása nem tanácsos sem a földrajzi elhelyezkedés, sem korok, de leginkább nem építészeti stílusok alapján.

Módszer

A tapasztalás három fázisa az érzékelés, az összevetés és a sűrítés. A csoportosítás a tudatosítás szempontjából mindig kulcsfontosságú. Legtöbb esetben nem, vagy nem csak a kategória tisztázása, alapos megismerése céljából, hanem azért, mert ezzel válnak az elemek összehasonlíthatóvá. A látás utáni összevetés a tapasztalás hármasságának fontos lépcsőjeként az előhívás és a majdani továbbírás alapjául szolgál. Gyűjteményeim rendszerezésekor – ahogy már a dolgozat első felében részleteztem – minden esetben egy állandónak tekinthető tartalom rögzítésére törekszem. Ez a rögzített alap segít a megfigyeléseket mederbe terelni, a figyelmet koncentrálttá, fókuszálttá tenni. A rögzített alapot a hosszú évek alatt bennem felgyülemlett képzetektől duzzadó szavak jelentik. Fogalmaim talán tanulságosak is lehetnek. Használható szempontokat nyújtanak a valóságban való eligazodáshoz. Egy rögzített szempont viszonyrendszerébe helyezni a körülöttünk sokasodó képeket tanulságokkal bír. A fogalmakhoz készül illusztrációk a sűrítés szempontjából válnak fontossá. A tiszta tartalom kivételések módjára minden gyűjtemény készítésekor egy kreatív, tervezői feladat. A bemutatásra kerülő gyűjtemények illusztrálásakor különböző grafikai technikákat alkalmaztam. Igyekeztem mindig arra irányult, hogy a lényeg kiemelésének legmegfelelőbb módját válasszam. Az egyes gyűjtemények kapcsán ezért kitérek a feldolgozás kérdésére is. Dolgozatom összeállításakor a rajzi feldolgozás vált igazán érdekessé és fontossá számomra. Erre magyarázatot magamnak abban találtam, hogy leginkább ez a fázis fogható az építés tevékenységéhez. Amikor egy adott helyzet, jelen esetben a valóság egy képe alapján, valami új születik. Azzal nyugtattam meg magam, hogy a fejemben élő képzet papírra vetésének kigondolása, biztosan valamiféle rokonságban van a tervezéssel.

Rajzolat, az alap

Első, áttekintő gyűjteményem neve rajzolat. Bővebb a következőknél. Hetvenkét eleme a gyűjtemény teljes, száztizenöt alkotást bemutató anyagának szűkítésével állt elő. Szempontrendszere a szótár többi gyűjteményénél összetettebb. Egy karakteres tulajdonságot bont további jellegzetességek szerint kisebb, már kezelhetőbb csoportokba. A tananyag készítésekor az oktatásban való használata, tanulságainak a konzultációk során való beépítése, valamint saját tájékozódásom megkönnyítése fontossá tette, hogy a pusztán ismertetésen túl kategóriákat állítsak fel, a hasonlóan viselkedő beépítéseket csoportokba rendezzem. Mivel az alacsony intenzív beépítések jelentőségét és leginkább sajátos tulajdonságát a rajzolatban fedeztem fel, kategóriáimat is a kompozíciókat befolyásoló külső és belső tényezőkhöz kapcsolható szavak határozták meg. A sokszor extrém sűrűsödésből táplálkozó rajzolat logikája, a beépítés hierarchiája állításom szerint független helytől, kortól, kulturális, szociális környezettől. Ezért adhatják a kategorizálás alapját. Az állandónak tekintett kategóriák a történeti előképek vizsgálata során álltak elő. Ősi példáink a kompozíció irányából közelítenek. Helyszínrajzaikat böngészve síkkompozíciókat láthatok. Struktúrák, vonalak, foltok, elemek rendszerbe szervezve koherens belső logika mentén. Szerkesztési logikák ezek, amelyeknek függetlenednek a helytől, az időtől és képesek új tartalmak befogadására, képesek a továbbélésre és a megújulásra, térbeli és időbeli állandóságuk révén az építészeti folytonosság letéteményesei.

Megfigyeléseim szerint a karakteres jellegzetességeket egy mátrixban lehet leírni. A mátrix egyik eleme a beépítés környezethez való viszonyulása kétféle lehet. Kitöltő, vagy Növekvő. A másik elem, a beépítés belső rendszere pedig háromféle. Minta, Irány, vagy Tapadás.

Kitöltő. Keretek közé zárt, befejezett rendszer. A határt szabó geometria lehet adottság, de sokszor a beépítés saját maga számára hozza létre a bezáródó formát. A kerethez való viszonyulás sokféle. A beépítés vagy folytatja, befolytozza az

épített környezet megkezdett mozdulatait, vagy a topológiai adottságokból táplálkozik, de esetenként falszerű kerettel zárványt hoznak létre.

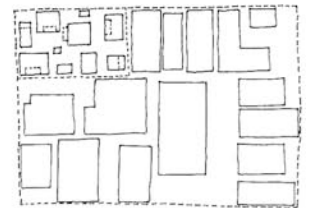
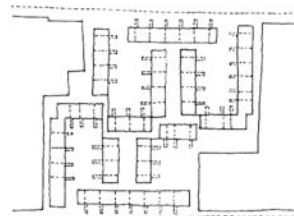
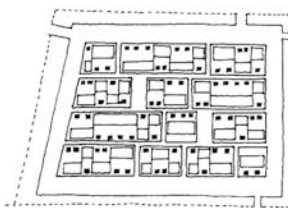
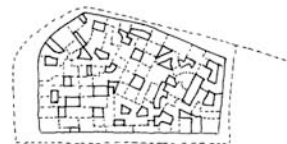
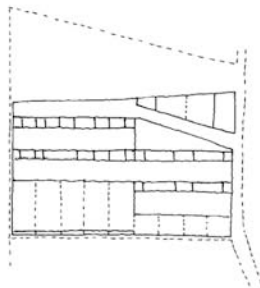
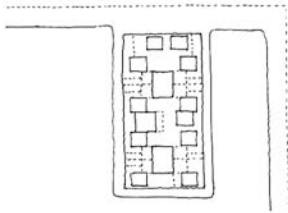
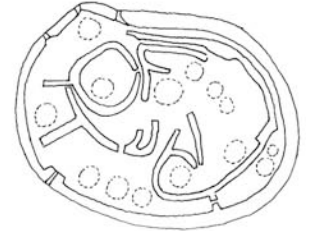
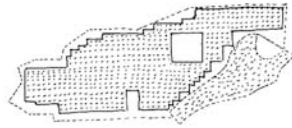
Növekvő. Ennek a típusnak legfontosabb tulajdonsága a nyitottság. A növekedő szó nem feltétlenül utal a struktúra változására, sokkal inkább az elemek egymás mellé rendelésének végtelenségig ismétlődő belső logikájára. Nincsenek sem helyszínrajzi adottságként kezelendő egzakt határok, és a környezeti hatások sem kényszerítik elfordulásra, bezáródásra a beépítést.

Minta. Részletező leírása a szótárban a "mező" szónál!

Köz. A köztes tér árnyaltabb tartalmaira a szótár egy későbbi eleme kapcsán térek ki. Az első gyűjtemény elemei kapcsán a köz telepítési logikát, irányt, egy legtöbbször lineáris ismétlést jelent. A köztes terek geometriáját, irányát, a rajzolat belső rendszerét sok minden meghatározhatja. A tájolás, helyi éghajlati sajátosságok, a szomszédos épületektől való védelem, az intimitás megőrzése, a sokszor szabályokkal rögzített paraméterek, de akár a kilátás is. Az "irányházak" nagyon erős, katonás építészeti karakter hordozói, amely karakter működésük, életük alapvető feltétele. A kiemelt irányokkal bíró helyeken épülő házak sokasága pedig meghatóan hasonlóan igyekszik viselkedni.

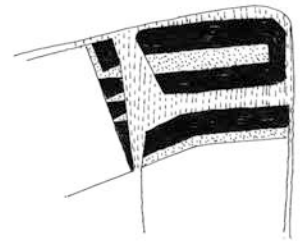
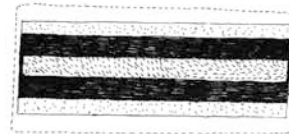
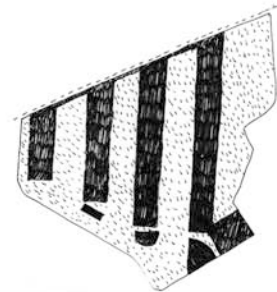
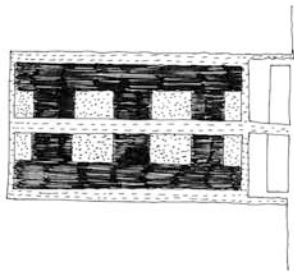
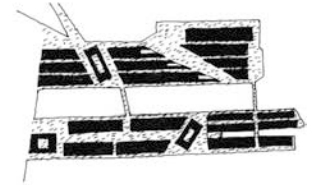
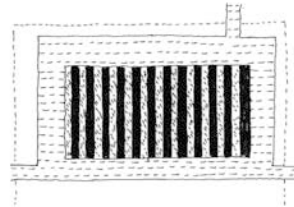
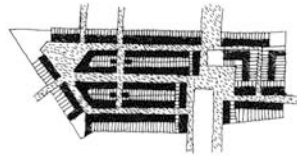
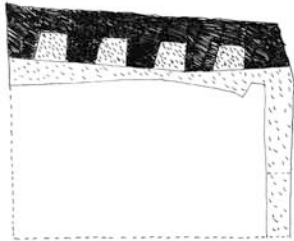
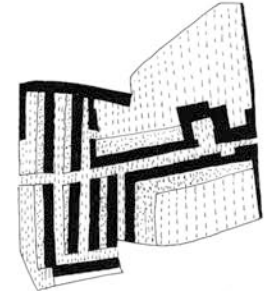
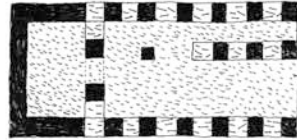
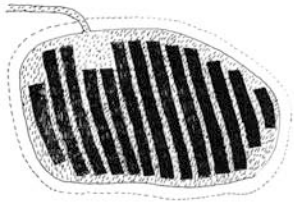
Tapadás Részletező leírása a szótárban a "tapadás" szónál!

A mátrix elemeit hálóba rendezve, a gyűjteményben szereplő példákat hat csoportba osztom. A tablók felső sorába a régi épületek kerültek, az alsó mezőben a frissebb példákat találjuk. Egy ilyen kapcsolatrendszer kirajzolásánál soha nem a szempontok egzakt meghatározottsága kapja a főszerepet. A történeti példáknál felállított tipológiai mátrix és az ennek eredményeként előálló rokonsági összefüggések önkényessége révén ismét szeretném felhívni a figyelmet az intuíció fontosságára. Más szempontok figyelembevételével akár ugyanezen elemek teljesen más hálója is előállítható, ahogy ezt a későbbiekben bemutatott további rendszerezések is igazolják. Gyűjteményeim lényege nem a kapcsolatok rögzítése, hanem a látás javítását célzó módszer bemutatása.

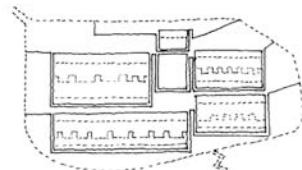
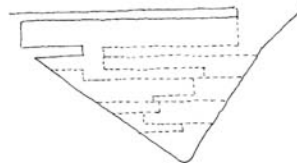
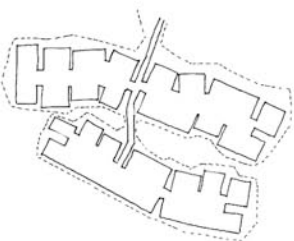
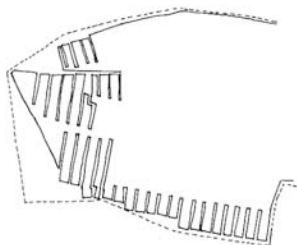
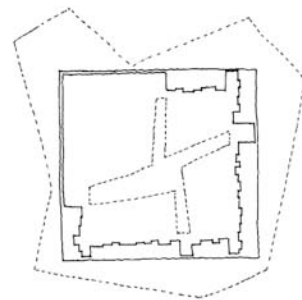
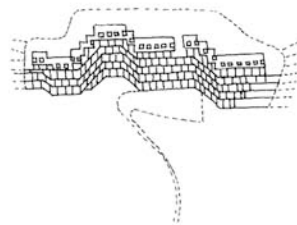
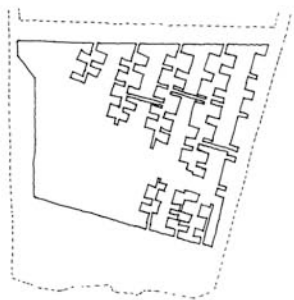
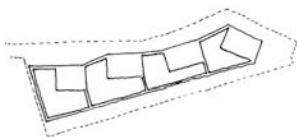
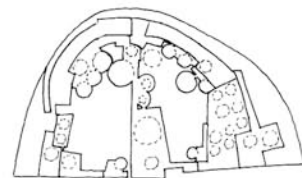
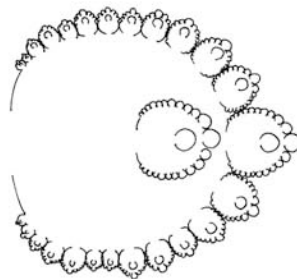
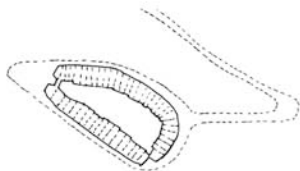
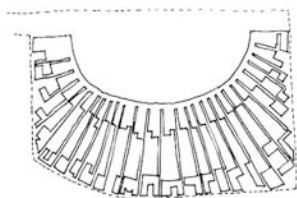
Kitöltő _ Minta

Barumni su Nuraxi, Szardínia, Olaszország _ Olynthos, Görögország _ Kasbah, Algír, Algéria _ great Zimbabwe, Zimbabwe _ NIO Arch., Schiedam, Hollandia _ Eduardo Souta de Moura, Porto, Portugália _ Sanaa, Japán _ Anna Heringer, Rudrapur, Banglades _ MDRVD, Ypenburg, Hollandia _ Riches Hawley Mikhail, Elmswell, Anglia _ Alejandro Aravena, Iquique, Csíle _ Sanaa, Tokyo, Japán

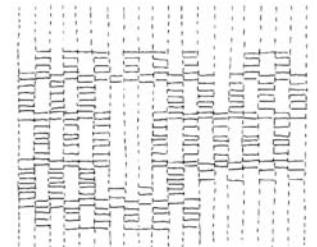
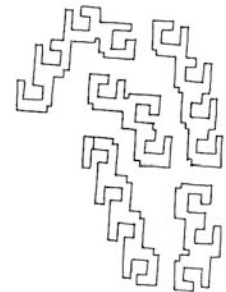
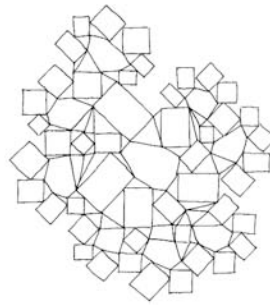
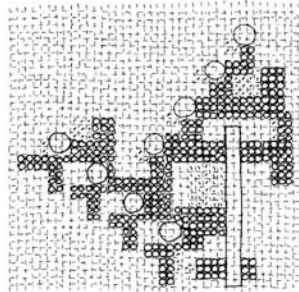
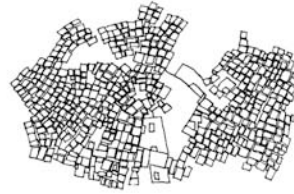
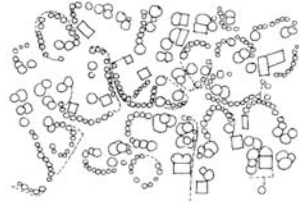
Kitöltő _ Köz

Bispuhin, Lengyelország _ Majk, Magyarország _ Kahun, Egyiptom _ Augsburg, Németország _ Peter Barber, London, Anglia _ J.J.P.Oud, Rotterdam, Hollandia _ MDRVD, Ypenburg, Hollandia _ West 8, Amsterdam, Hollandia _ Mónus János, Szőke Zsuzsanna, Nagy Sándor, Budapest, Magyarország _ Alvaro Siza, Portó, Portugália _ Valero and Jimenez Torrecillas, Almeda, Spanyolország _ Peter Barber, London, Anglia

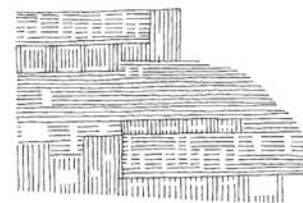
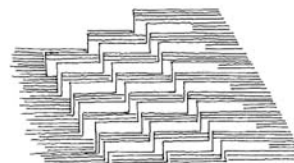
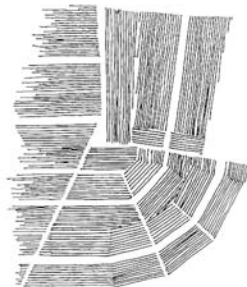
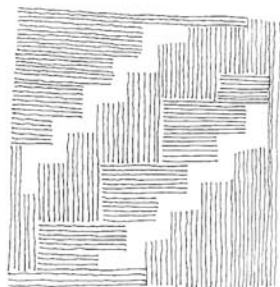
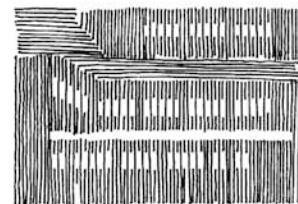
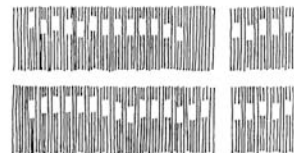
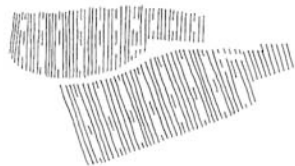
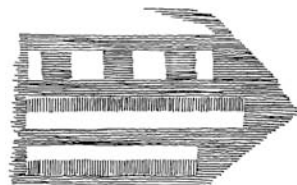
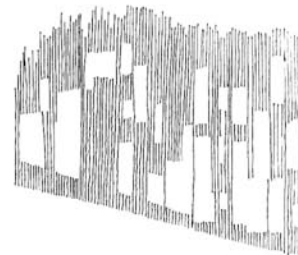
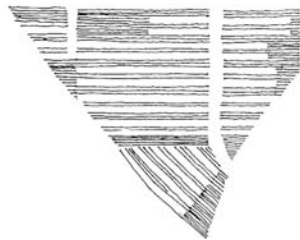
Kitöltő _ Tapadás

Bath, Anglia _ Ksar el Mourabtime, Tunézia _ Kraal, karámfalu, Zambia _ Pueblo Bonito, Egyesült Államok _ Tomay Tamás, Budapest, Magyarország _ Marlies Rohmer, IJburg, Hollandia _ Kiyonori Kikutake, Pasadena, Japán _ Christian de Portzamparc, Almere, Hollandia _ Alvaro Siza, Evora, Portugália _ Palle Suenson, Holte, Dánia _ Javier Garcia, Alicante, Spanyolország _ Atelier 5, Bern, Svájc

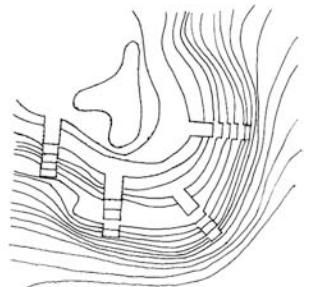
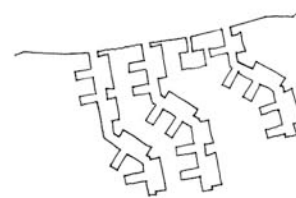
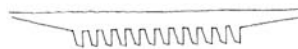
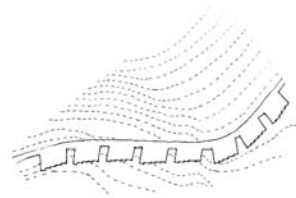
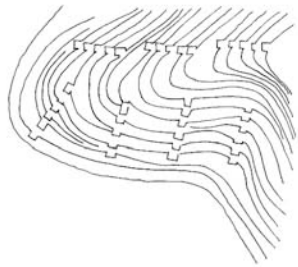
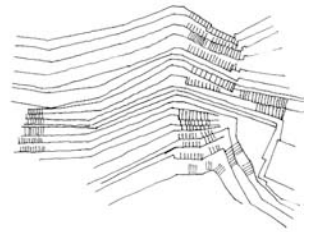
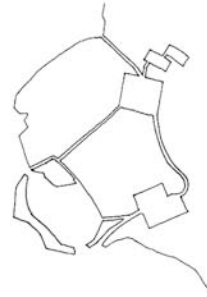
Növekvő _ Minta

Catal Hüyük, Törökország _ Dogon falu, Mali _ Ghadames, Líbia _ Lindos, Görögország _ Jan Verhoeven, Kyftenbeltlaan, Hollandia _ Aldo van Eyeck, Amsterdam, Hollandia _ Koji Tsutsui, Raki, Uganda _ Pentti Ahola, Tapiola, Helsinki _ Jorn Utzon, Hallebeak, Dánia _ Candilis, Josic, Woods, Toulouse, Franciaország _ Aires Mateus, Obidos, Portugália _ Piet Blom, Hengelo, Hollandia

Növekvő _ Köz

Acoma Pueblo, Új-Mexikó _ Nyboder negyed, Kopenhága, Dánia _ Sittard, Hollandia _ Balatonfüred, Magyarország _ Toivo Korhonen, Espoo, Finnország _ Werkbundsiedlung, Zürich, Svájc _ Csikvári Antal, Novák Miklós, Kápolnásnyék, Magyarország _ Maros Tamás, Perbál, Magyarország _ Lehoczky György, Káposztásmegyer, Magyarország _ Walter Gropius, Dessau, Németország _ Eustaquio Martinez Garcia, Virgilio Gutierrez Herreros, Tenerife, Spanyolország _ Ludwig Mies van der Rohe, Detroit, Egyesült Államok

Növekvő_Tapadás

Chuandixia, Kína _ Vöröstó, Magyarország _ Bodensee, Svájc _ Machu Picchu, Peru _ Joke Vos Arch. Rotterdam, Hollandia _ Szekeres József, Ózd, Magyarország _ Veres Zoltán, Eger, Magyarország _ Cubo Arch., Hovide Sande, Dánia _ Jorn Utzon, Helsingor, Dánia _ Maurice Nio Arch., Rotterdam, Hollandia _ Tegnestuen Vandkunsten, Viken, Dánia _ Alvar Aalto, Kauttua, Finnország

Elemzések

A következő tizenöt mini gyűjteményt saját alaposabb megismerés iránti vágyam szülte. Az első nagyobb terjedelmű gyűjtemény elkészítése, és kategóriáinak elvetése⁵⁷ után érzett hiány. Egy pillanatnyilag fontosnak tűnő rendszer nem vezethet a teljes megértéshez. A részleges megismerés, a további tapasztalás iránti vágy újabb és újabb utakra tereli az embert, újabb és újabb képzeteket szül. Unatkozni, ha mindent teljesen megértenék. Az emberek nem foglalkoznak azzal, amit már egyszer teljesen tudatosítottak. Legfeljebb annyi maradna még, hogy a továbbiakban előképként használják, de a további rejtett tartalmakban rejlt talány már nem mozgatná a fantáziát.⁵⁸ A teljes magunkévá tételre való törekvés egy természetesen bennünk élő vágy, de soha nem cél. A feltáratlanul maradó rejtett tartalmak nyitva tartják a valóság képeit a képzelet számára. A történeti példákban való további elmélkedés a kisebb gyűjtemények kategóriáinak megválasztása kevésbé tervezett, inkább gondolataim alakulásának köszönhető. Az egyes fogalmak, szavak, eszközök egymást hívják életre, ezért bemutatásuk sem alfabetikus, vagy kronologikus, hanem egy szára felfűzve egymásból következővé kerülnek bemutatásra. Az alapos megismerés vágya fűtött, és képzeleim szavakhoz rendelésekor, talán épp a tervezettség hiányából fakadóan könnyen lépdeltem kategóriáim között. Minden szó újabbat szült, de nem bántam. Így szeretem nézni az elem kerülő valóság képkockáit, alaposan, de szigorú kötöttségektől mentesen. Ez a magatartás rokonítható John Pawson minimum gyűjteményének alaposságához, a különbség mégis rögzítendő. Míg az angol mester egyetlen, számára érdekes szempont mentén éli ki alaposságát, számomra a vizsgálati felület többirányú megismeréséből fakadt az erre való törekvés. Egy gyűjtemény egy szempont. A pillanatnyi összehasonlíthatóság jegyében átmenetileg rögzített vizsgálati alap, s minthogy a gyűjtemények pillanatnyisága változatlanul fontos, és létrehozásuk nem egy épület kőbevésett helyét célozza, egy épület akár több helyen is felbukkanhat.

Beépülés

Az szócikkekben szereplő történeti alkotások vizsgálatok a rejtett tartalmak képzetekké válnak, majd szavakká sűrűsödve élnek tovább. Állandó értéként, gondolkodásom szilárd, de folyton gazdagodó, vastagodó pilléreivé válnak. Eszköztárrá, amiből gazdálkodni lehet. "A régi félelem, vagy csodálat övezte építményekben a jelképiség mellett benne foglaltatott más - például köznapi - jelentések tartalma is. Ezek a köznapi jelentések az alakítás fontos tartozékainak tekinthető "jelképiségben kívüli jelekben" testesülnek meg, amelyek évezredes halmozódása "hozta létre azt a tartalékokat, amelyből ma, a jelképek elsovadásának idején táplálkozni lehetséges. A jelképek elveszítik jelentésüket, de "mint beszédes jelek együttese szívesen fennmaradnak és beleszővődnek más jelentések anyagába." mondja Janáky. Tony Fretton munkái kapcsán Martin Steinmann kódokról ír. Fontos tulajdonságuknak tekinti, hogy képesek közvetíteni. Múltbeli élményekkel kerülnek kapcsolatba, ami az épület jelentésének befogadását segíti.⁵⁹ Terveim kapcsán ezek a kódok egy fordított irányú folyamat miatt válnak fontossá. A szavak, és a bennük rejlt gazdagság beépül rajzaimba, terveimbe, épületeimbe. Támpontot adva a befogadóknak a kód, és ezzel egy számára is értelmezhető asszociatív jelentéstartalom kiolvasásához. Az ismeretlen és az új elemek megfelelő aránya fontos. Ha túl sok az ismert elem, az épület érdektelenné válik, ha túl kevés, akkor értelmezhetetlenné. Az egyén kulturális előképzettségének megfelelően ezek az átörökített jelentéstartalmak, mint utalások, kapcsolatot képesek teremteni a használók emlékeivel is, ami a folytonosság fenntartása szempontjából kívánatos. Utalásaim bemutatásaként a szótár szavaihoz terveket társítok. Közös műtermi munkánk során az elmúlt tíz esztendőben született lakóépületek közül válogattam. A válogatás kézenfekvő oka nem minőségi, még csak nem is személyes kötődésre vezethető vissza. Egyszerűen úgy éreztem, hogy a szavakat bevezető, jellemzően lakó funkciójú épületekhez rendelve kellemes kapcsolódást jelent a hasonlatos funkció. Minden szó megtalálja helyét a mestermunkában is. Ez az örömteli pillanat egyetlen képbe sűrítve merevedik ki minden szó kapcsán.

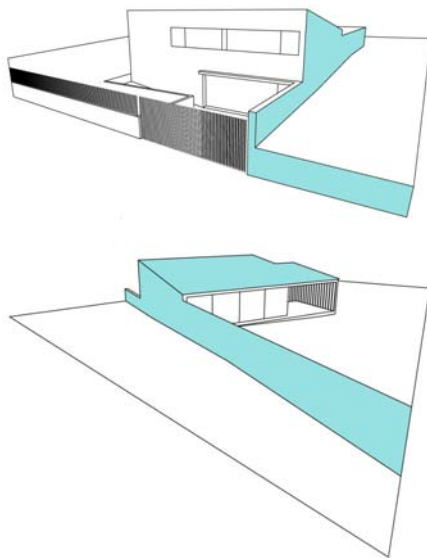
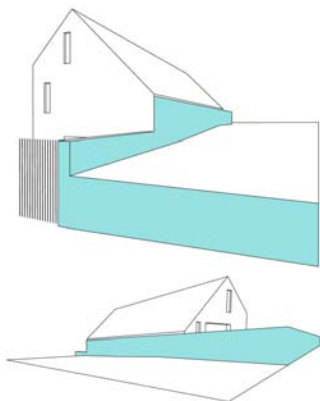
⁵⁷ Bohringer, Hannes: Eldobni (fordította: Tillmann József) in: Bruckner, Csilla (szerk.): Daidalosz vagy Diogenész. Építészet és művészettfilozófiai írások, Terc Kiadó, Budapest, 2009., 92., old

⁵⁸ vö: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011 36. old.

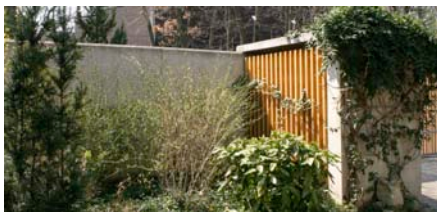
⁵⁹ Steinmann, Martin: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.46, Tony Fretton Architects, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2008., Of buildings and people, in: 17. old.

Tapadás

A tapadás már az átfogó gyűjtemény elemeinek csoportosításakor is megjelent, mint karakteres kompozíciós elv. A hely, vagy épített helyzet tulajdonságaira leginkább ráhangolt típus, az illeszkedés színönimája. A tapadás az értékes adottságokból való táplálkozás eszköze. Nagyon erős, határozott "foglatat" szerű kiindulást feltételez. A foglatat sokfélesége miatt több helyzetben is fellelhető. Karakteres tulajdonságokba kapaszkodva, meredek hegyoldal szintvonalaihoz, a szintvonalak mentén futó teraszokhoz, támfalakhoz, vagy vízparthoz, kigyózó stégekhez, utakhoz, de az elvaratlan városi szövet töredezett végeihez is kapcsolódhatnak ezek a beépítések. A tapadó beavatkozások, amellet, hogy megragadják a helyszínnek egy fontos fizikai adottságát, viselkedésükkel fel is erősítik azt. A létrejövő formációk kiegészítéshez, vagy gyöngysorhoz hasonlíthatnak, ahol nem csak a beavatkozás, hanem a kipótolt foglatat, vagy összetartó lánc szerepe is felerősödik.

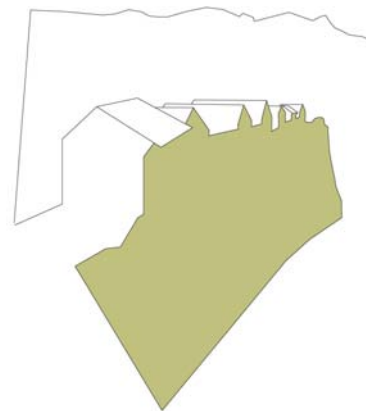
A kis oldalhatáron álló nyaralóépület a kerítésfalból nő ki. Csopak, 2008.

A hidegkúti ház kerítéséhez tapadó elemek.

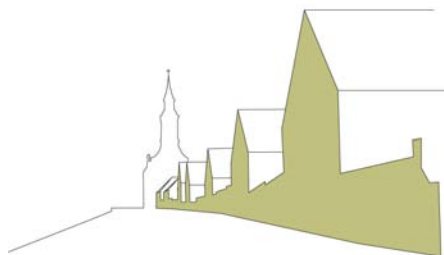
A kerítéséből beton dobozok nőnek ki. Egyik irányból kukatároló, másik oldalról a kerti szerszámok helye. Se az épületben, se a kertben nem találták ezek a funkciók a helyüket, ezért a kerítéshez tapadtak. Anyaguk, magasságuk a kerítéssel azonos, alig észrevehető, mégis milyen karakteres elemmé váltak.

A következő négy példa a szó egyik fontos jelentését, a valamihez való hozzárendeltséget világítja meg. Egy támfalhoz, a falu főutcáját követő kerítéshez, egy vízben álló vékony stégrendszerhez, vagy lépcsőző kőteraszokhoz, való hozzárendeltség, mint azonos, állandó tulajdonság kapcsolja össze a négy szituációt. A választott technika a kollázs. Kitarva, kivágva bizonyos részleteket, jutunk el az ikonszerű képzethez. A képkihágás keresésekor olyan nézőpont választása célravezető, amelyben a rejtett tulajdonság leginkább megragadható. Az egyes elemek, és azok részletei ebben az összehasonlításban elhalványulnak. Sokkal fontosabbá válik az összefogottság. A lényegkiemelés, egy mérhetetlen tulajdonság, mint esszenciális tartalom megragadása. Látható, hogy a négy rajzolat nagyon hasonló, a mögöttes rétegek sejtése nélkül a bennük rejtett általános jelentés erősödik fel. A valamiből való kinövés, az együttállás.

Chuandixia hegyi falujának hatalmas támfalához kis épületek tapadnak. A korona

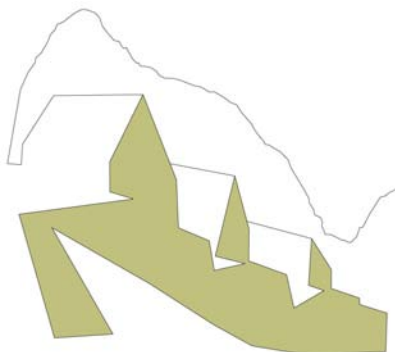
abroncsa hatalmas, a kis díszítő elemek mérete kicsi. A viselkedés azonossága miatt az egyes elemek közötti különbség elhanyagolhatóvá válik, a soroltság felerősödik.

A balatonfelvidéki falu főutcáját követő kerítéshez hagyományos nyeregtetős épületek kapcsolódnak. Kötött ritmusban, szorgalmasan követik az utat. Épület, köz, épület, épület, köz. A monoton sorozat végét a templom kiforduló tömege zárja le., mint egy medál a gyöngysort. Mintha mindenki oda igyekezne.

A Bodenseen álló kis házak, faszervezetű cölöpökkel megtámasztott stégrendszerhez tapadnak. A víz felett kigyózó járófelülethez kisebb nagyobb csoportban vannak hozzárendelve az épületek. A tapadás többretegű. Egy elem egy csoport közös stégjéhez tapad, a csoportok pedig a vékony kanyargó hídhöz. Az összekötő elemből helyenként összesűrűsödve háromszög alakú formák nőnek ki.

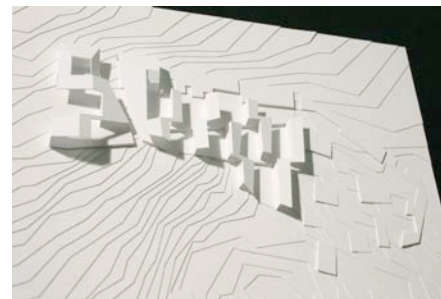

Machu Pichu városának lépcsős kőteraszain kőfalú, nyeregtetős épületek állnak. A természetes adottságokat megszelídítő teraszok végénél emelkednek a kis épületek. Egy terasz, egy épület. Az egymás alatt sorakozó tömegekbe végződő vonalak is egy sorozat, de a sorozat rajzosságát a függőleges irányú eltolódás tovább erősíti. A sűrítés során létrehozott rajzok közül ez vált a legkedvesebbé. Erre magyarázatot a kitarakással létrehozott folt többinél erősebb cakkosságában találtam. Boncasztalomra így keveredett a lépcső.

Lépcső

A lépcső egy ó sidóktól fogva használt építészeti eszköz. Rengeteg előfordulási formája miatt gazdag tartalommal bír fejében. A függőleges irányú közlekedés mellett a lejtős terek belakásának az eszköze. Az épületekhez kapcsolódó támfalak, a kertek és a természeti környezet tervezett kialakítását segítik. A lépcsőzések gondosan szerkesztettek, a magassági viszonyok pontos ismeretével. Kisebb léptékben felületi játék, plasztika, de nagyobb elemekkel dolgozva

tömegformáló erő. Chand Baori csodás kútja, Dzsozser fáraó lépcsős piramisa, az ókori görög akropoliszok gigantikus lépcsősorai, Tadao Ando botanikus kertje, vagy a Big dán építésziroda koppenhágai lakóháza jutnak eszembe.

Az Ófalu dombjának lépcsőzetesen kialakított teraszain egymásba kapaszkodó épületek. Balatonfüred, 2011.

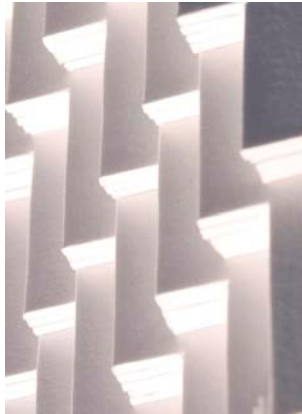

A hidegkúti ház lépcsőzése.

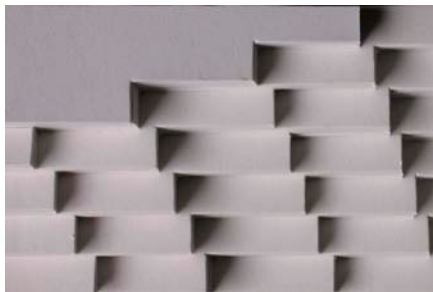
A kertből a felső épület előtti süllyesztett udvarba keskeny lépcső vezet. Az udvar kerete egy helyen megszakad és befordul. Ide szorul be a meredek betontömb. Először az támfalhoz rendelt ülő-, fekvő felületre, majd onnan még egy lépcsőfokkal a durva kavicsal borított pihenőudvar járósíkjára érünk.

A lépcső gyűjteményem majd minden elemében jelen van, ezért, a koncentrátság céljából csak két alkotás vizsgálatával közelíték hozzá. Az egyik Machu Pichu városa, amit megismerve inkább a lépcsők városának neveznék, a másik, az Acoma Pueblo, ahol a dobozként kialakított lakóegységek és a teraszokat összekötő közlekedőelemek hoznak létre egy sokszorosan lépcsőző kompozíciót. A számomra fontos észrevételeket modellekben vizsgáltam. A valóságtól eltérő kötöttségeket állítottam fel, derékszögű rendszerbe szorítva a természeti, vagy egyénieskedő formák esetlegességét. A lépések méretét pedig a rendelkezésemre álló anyag határozta meg. A temérdek

egyszerűsítés ellenére a számomra fontos tartalmak mégis életben maradtak.

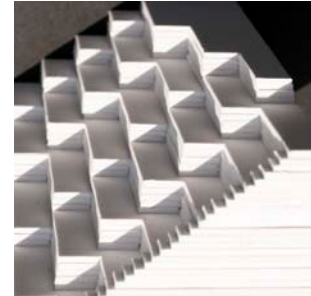

Machu Pichu esetében a domboldalon cikázó teraszok szerkesztésén akadt meg a szemem. Az intenzíven rackázó rajzolat oka, hogy a teraszok nem csak szépen egymás után lépcsőzve másznak felfelé a meredek hegyoldalon, hanem önmagukon belül is törnek. Helyenként, a szintvonalak útját követve előre, illetve hátra ugranak, helyenként pedig, ahol ezt a kiugrást egy fontosabb szerkesztővonal, közlekedési tengely nem tette lehetővé, felfelé is lépnek.

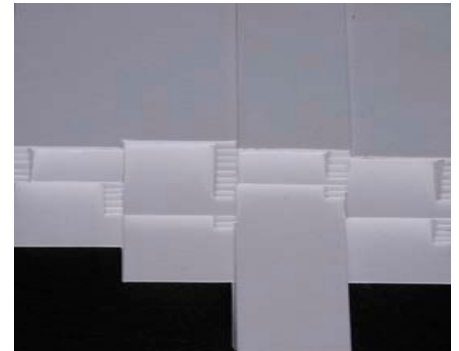

A nagyobb léptékű teraszokat járható lépcsők kötik össze, ami furcsa bizonytalanságot eredményez. A házak nélkül vizsgálva a képet nem tudhatjuk,

hogy az óriások készítettek az embereknek is lépcsőket, vagy az emberek voltak olyan kedvesek, és a törpékre gondolvá toldották

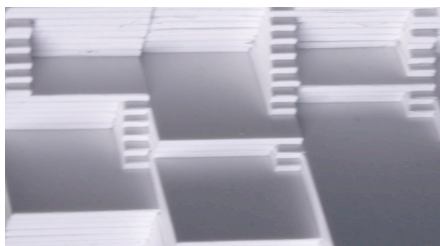

meg a közlekedőrendszert. A lépték teljesen elbizonytalanodik. A három irányú mozgás és a helyenként megjelenő léptékváltás teszi lebilincselővé a képet.

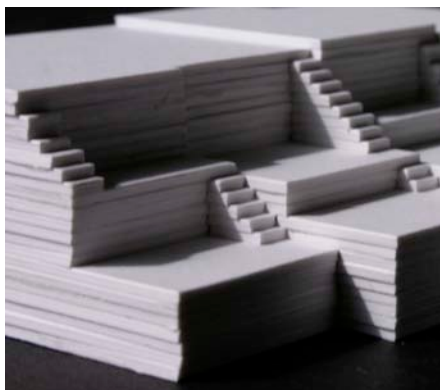

Az Acoma Pueblo tömbjeinél is hasonló jelenség figyelhető meg, Bár a kiváltó ok teljesen más, a létrejövő kép sok hasonlóságot hordoz. Itt nem a hegyoldal adja a szobrászkodás anyagát, hanem az épületek. Egy sziklafennsíkon halmozódnak egymásra a dobozok. A lépcsőzés itt is többirányú. A dobozok több, esetenként három szintet hoznak létre. Szintenként mindig hátralépve alakítják ki a kompozíció

elsődleges mozgását. Sávokba rendeződve állnak össze lakásokká. A sávok mindig különböző mértékben ugranak vissza az utcától, ezzel apróbb részegységekre bontva az elsődleges mozgást.

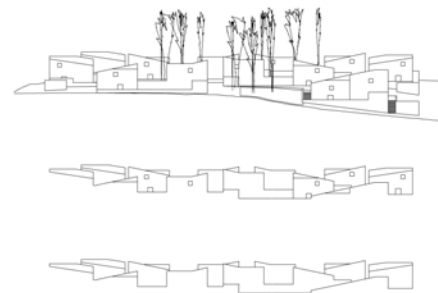
A lépcsőző tömbök közötti magasságbeli differencia ezt egy függőleges irányú eltolódással gazdagítja. Az előálló dobozhalmokon a közlekedést szolgáló lépcsők kisebb háromszögei cikáznak.

A lépcsők mindig ugyanarra az oldalra kerülnek, hasonlóan a hazánkban megszokott kerítés kialakításának gyakorlatához, és a cél is hasonló, az elválasztás. Érdekes, hogy a földszinti elemeknél soha nincs lépcső. Ez meg a biztonság érzetét adja. Mégse mászkálhasson mindenki kedvére a fejem felett. Mindkét példa gazdagságát a rétegzés adja.

Rétegzés

A rétegzés az összetettség születéséhez vezet, vagy a kezelhetetlennek tűnő összetettség megszelídítésében segít. A különböző funkciók, a hierarchiában eltérő elemek differenciálásának lehetőségét rejti magában. A bonyolultság részelemekből összeálló csoportokba való lebontása, a megérkezés, vagy a terek közötti közlekedés dramaturgiája, az elválasztás, és az összekötés, a plasztikusság, a védelem, a fény mennyiségének szűrése, mind a különböző függőleges és vízszintes rétegek játékának következménye. Több faja előkerül öt példánk kapcsán. A vertikális rétegzés egy tömeg apróbb részekre bontását jelenti, vagy fordítva, különböző elemek egymásra helyezésével jön létre egy összetett forma. A vízszintes rétegzés a védelem, az intimitás kialakítása, a kapcsolatok rendszerezése szempontjából válik fontossá.

Az egységek intimitását horizontális rétegzés biztosítja. Az együttes lakóházainak egymásra rétegződő tetői benépesítik a domboldalt. Csopek, 2009.

Rétegek a hidegküti házon.

Árnyékolók kerültek minden tornácra. A déli tájolású fedett-nyitott terek külső síkja részben, vagy teljes hosszon vaskos falécekből szerkesztett lamellákkal védett. Előtte a kert, mögötte a terasz, a terasz mögött a ház. Kint és bent határán a funkcionális réteg játékos vonalakat rajzol a fényben.

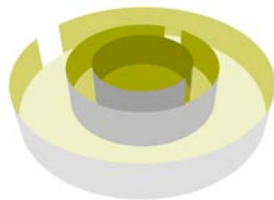
A bemutatott ábrákon a különböző rétegeket színes foltokkal jelölöm. A foltok bizonyos részleteket elhalkítanak, a színek sokfélesége a rétegzettség összetettségével arányos.

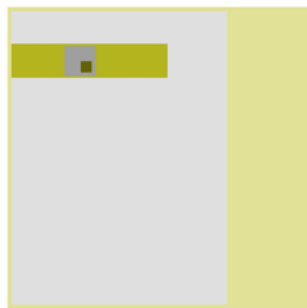
Ghadames település máig élő, régi városmagja egy additív növekvő struktúra. Egymás mellé épülő tömbjeinek teteje terasz. A domborzati viszonyokat követő egymás fölé nyúló, fehérre festett, díszített mellvédek, a hatalmas tömbbé összenőtt város tetejét egymásra rakódó rétegekké varázsolják. A vonalak, felületek cakkos játéka, a fehér színű síkok különböző árnyalataival egészül ki. A rétegzés a végtelenségig folytatható.

A város egyik udvarában a falak

koncentrikus rétegzésével jön létre egy árkádos pad, és felette egy közlekedő. Milyen egyszerűen születik a szépség.

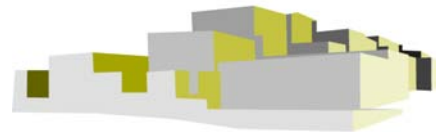

A vízszintes rétegzés újabb példáit funkcionalitásuk emelte a válogatásba. Az afrikai karámfalvak előzővel rokon, évgyűrűkhöz hasonlatos befelé irányuló rétegzése a védelmet szolgálja. A legbelső körben az állatok, kapnak helyet ezekben a falvakban. Szép gondolat, hogy a házakkal védjük jószágainkat.

Illahunban, az ókori egyiptomi egyik városában a rétegzettség a társas interakciók differenciálásával magyarázható. A városfalon belül a társadalmi hierarchia mentén oszlik először meg a város két rétegre, majd a munkások negyedén belül tömbökre tagolódik a terület. A tömbön belül vannak a lakóegységek, végül egy lakóegység központjaként jelenik meg az

átrium. Minden lépés szűkíti a találkozások körét, míg végül eljutunk a saját udvar magányába.

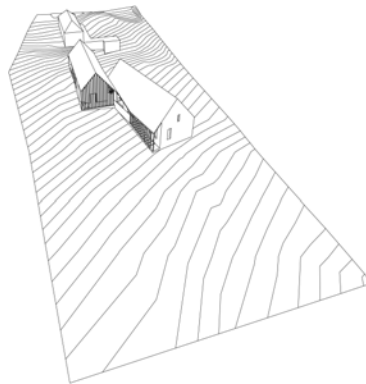

Az Acoma Pueblo fennsíkra épült dobozsávjai a mai napig lakottak. A rétegzettség itt többféleképpen értelmezhető. A határoló vonalaktól és a utca szintjétől minden irányban több sík rajzolódik ki. A függőleges rétegzés a dobozok egymásra rakásának következménye. A síkoknak az egymásra takarása, halmozódása adja a tömeg képének rétegzett gazdag plasztikáját. A rendszer elemei napjainkban is cserélődnek, bővülnek. A szintek és az egymásra harapó felületek síkjainak sorában nem érdekes melyik volt az első, és az sem, melyik az utolsó. A Pueblo teraszávjainak rendezettsége szembeűnő. Az egymás mellé sorolódó dobozok szervezése kapcsán megfigyelhető egy határozott **irány**.

Irány

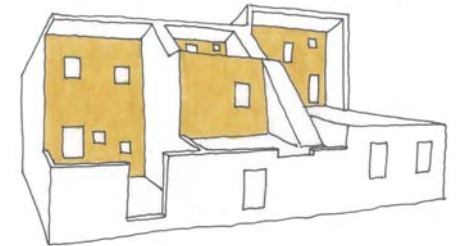
Az irány hatékony rendező elv. Lehet a környezetből fakadó, de egy belső logika mentén felerősödő vágy, vagy döntés. A környezet kompozíciókat alakító erői közül a megközelítés, a tájolás, a domborzat, egy kedvező látvány, esetleg a széljárás is lehetnek olyan tényezők, amik a

mozdulatokat egyező irányokba terelgetik. A belső logika is felerősíthet egy irányt. Egy kitalált rendszerhez, mint egy udvarhoz, egy fontossá váló vonalhoz, egy belső szerkesztési elvhez kötni az elemek állását, a logikát és az elemek hasonlóságát is kiemeli, az okot és az okozatot. Az irány lehet egy meghatározott pont, cél elérése, de hasonló dolgok halmozása is, centrálisan és sorolva is értelmezhető.

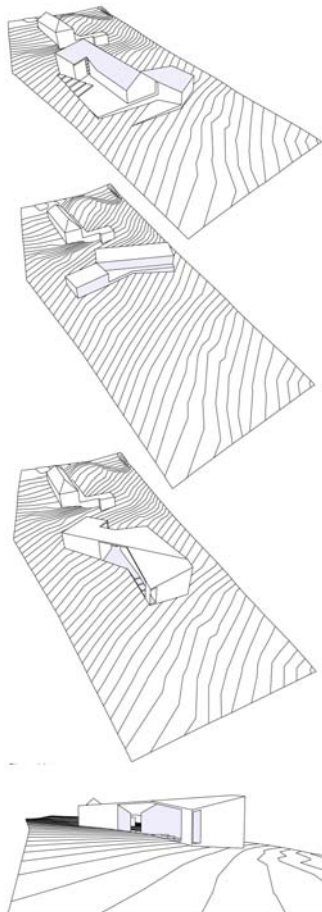

Az irányra hamar rátalált ez a ház, de a formára annál nehezebben. Csopak, 2011.

A kis gyűjtemény vonalrajzain egyetlen szín jelenik meg. Ez emeli ki a kitüntetett irányt és a ráhangolt elemeket.

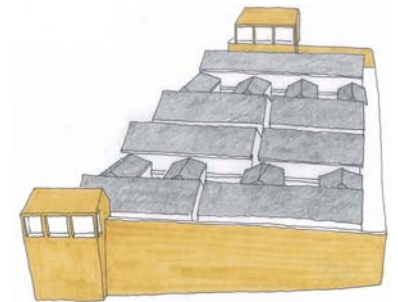

Az Acoma puebló házai lineárisan sorolódnak egymás mellett. Minden egyes lépcső egy arcot hoz létre, az egymás fölé rétegzett arcok pedig egyazon irányba néznek. Nincsenek zavaró átlátások, van helyette felvállalt hasonlóság. Az additív módon növekvő halomnak jót tesz ez a kevés, de rögzített szabályszerűség.

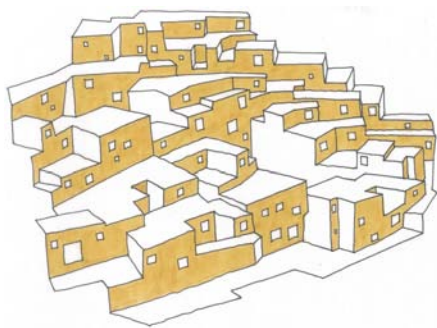
A hidegkúti ház kitüntetett iránya.

A telek adottságai több fontos irányt felerősítettek. A lejtő és a kilátás észak-kelet felé mozdított, a nap járása és a hatalmas három fenyőfa délkelet felé. A nappali egy nagy ablakkal a látvány és testvére felé fordul, a konyha és az étkező a napot választja. Most, hogy megint ott jártam, mindkét irány egyaránt fontosnak látszott.

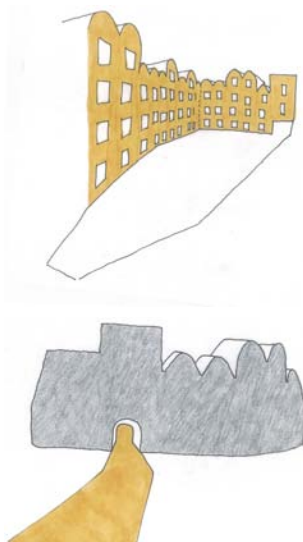

A kínai hegyi falu Chuandixia házainál ezzel szemben épp a tekintetek eltérésből táplálkozik a tartalom. Szürke tetős házai összefordulva egy udvar körül ölelkeznek, keveset figyelnek a külvilágra, inkább egymással vannak elfoglalva. A kis baráti keretből páran a peremre szorulnak. Ők, magányukban a támfalakra telepednek,

elfordulnak a többiekől és a messzi tájat kémlelik. Lehet, hogy nekik van igazuk.

Algír kashbája első ránézésre egy rendezetlen halmaz. Figyelmesen nézve a házak tetőteraszainak kialakítását mégis van valami meghatározó hasonlóság az elemek között. A domboldalon egymás fölé magasodó szintek mind ugyanarra néznek. A kikötő, és a tenger látványa, láthatatlan erőként a nagy összevisszaságba is felfedezhető rendet olt.

A Ksar el Mourabtime egy hegyoldalban felfelé kapaszkodó út végén egy zsák. Eltántoríthatatlanul kigyózik az út a tömb egyetlen megnyitott pontja, a kapu felé. A környezeti adottságokra a ház a megérkezés irányának határozott kijelölésével erősíti rá. Az irány eltéveszthetetlen. Belső udvara kapcsán az irány újabb jelentése kerül elő. A keretbe szervezett tárolók mindegyike innen közelíthető meg, az egymás mellett tolongó dongaboltozatos óriások mindegyike ide néz. Az íves tetők vonalai is az udvar felé szaladnak. Irányukat a működés logikája határozza meg. Innen érkezik, erre távozik a tárolt termés. A középpontban pedig létrejön az **udvar**.

Udvar

Az udvar az egyik legelterjedtebb építészeti eszköz. A kezdetektől jelen lévő centrum fogalmával közelíthető meg. Központi védett tér, amely elhatárolva a környezettől, egy attól különböző karakterű, funkciójú helyé válik. Lehet átmenet, pillanatnyi megállás a belső térbe érkezés előtt, a megérkezés helye. Lehet egy közösség központban elhelyezkedő találkozópontra, egy speciális rendeltetés kapcsán kerülhet elő, egy térsor folyamat elemeként, de szerepe korlátozódhat a fény beeresztésére, vagy valamilyen spirituális tartalom hordozására. Épülettömeggel részben, vagy egészben közrezárt tér, hiány. Rengeteg szempont szerinti rendszerezhető. Geometria, forma, szerkesztés, arány, zártság, lehatároltság. Ereje az összetartozás, a család, a rítusok

szülte kompozíciók időtlenségéből ered. Különböző mai megjelenési formái a centrumként megjelenő átrium, páción, udvar, tömbbelső ennek az ősi kompozíciós elvnek a továbbélései. Az építészet történetének minden korszakában fellelhető. A nomád népek a klasszikus ókori kultúrák, a folyamatosan fejlődő, organikus növekvő városok, és az európai műépítészet korszakaiban született épületekben is jelen van. Állandó építészeti eszköz, szótárunk egyik sokat használt eleme. Változatos megjelenési formája állandó kalandozásra invitál, és a tisztogatásuk során kirajzolódó képzetek mindannyiszor az újszerűség örömeivel hatnak.

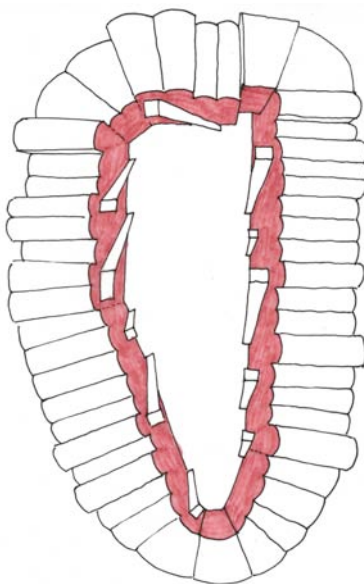
A régi és az új ház határán alakult ki az udvar. Együtt vannak, mégis külön. Balatonfüred 2012.

A hidegkúti ház süllyesztett udvara.

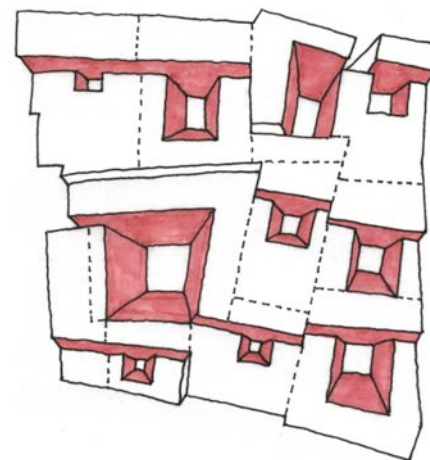
Kis páció világítja be a felső ház alagsori szintjét. A lejtést kihasználó udvar a fény bejuttatása mellett egy nyugodt, csendes hely, ahová a szomszédok kémlelő tekintete már nem jut el. A fürdőház teréhez kapcsolódik, szintben elválaszt a kerttől, de fénylő falával össze is köt vele.

A következő négy példa nem kívánja kisebb alcsoportokba osztani a vizsgált udvarokat. Mozdulataik okát kerestem, a tisztogatásuk során kirajzolódó képzeitem vélt, vagy valós okait. A feldolgozás során készült, skiccek többszöri átrajzolás után a valóságtól erősen eltávolodtak. Ez az eltávolodás segített a kiemelésben, egyetlen érdekes tartalom megtalálásában. Miután a tartalom előkerült egy színnel még rá is erősítettem.

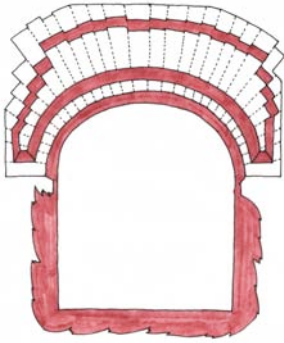

A tunéziai terménytároló lenyűgöző építmény. A település amit kiszolgált, már szinte nyomtalanul eltűnt, ghofrája azonban a mai napig áll. Egyetlen bejárata van. A "lapostetos" torony alatt lehet bejutni a központi udvarba. Többször végigrajzolva sziluettjét a legtöbb részlet lekopik. A falból konzolosan kiálló lépcsők vonalrendszere viszont egyre élesebbé válik. Bár egyetlen bejárat van, a lépcsők mégsem szimmetrikusan ebbe az irányba állnak,

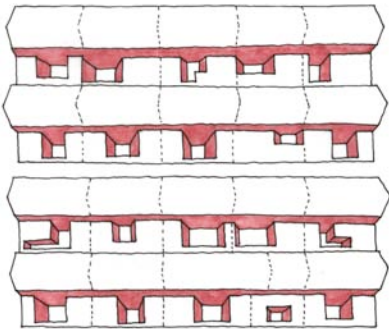
hanem "segner kerék" módjára az udvar középpontja körül forognak. Ha nem így lenne, összeakadnának, és nem lehetne feljutni a "harmadikra". Egyszerű történet. A létrejövő örvény rajzolatának szépségét logikussága tovább erősíti. Ettől olyan szép ez az udvar.

Algír kasbája a város ő si településközpontja. Évszázadok óta alakuló extrém sűrűség. Az épületek homlokzatok nélkül egymásnak tolva telítik be a domboldalt. A lakásokba csak a kis légaknához hasonló udvarokon keresztül jut fény és levegő. A domborzati viszonyoknak megfelelően a tömegek lépcsőznek. Nem elemenként, hanem legtöbbször egy elemen belül, az udvar mentén. Mintha minden udvar megpróbálná kidugni a fejét a tömegeből. Legalább az egyik oldalon kinézni, és megpillantani a tengert. Ezek az "ágaskodások" meghatóan fordítják ki az udvarokat a tetők fölé, vagy inkább fordítva, újra meg újra megkísérlik belopni a tengert, a végtelen horizontot a szűk átriumba.

Bathban a szerkesztés a csúcsra jutott. A "circus", és mellette a "crescent". A tervező rajzeszközeinek teljes arzenálja készenlétben volt. Az eredmény lenyűgöző, a kis fürdőváros barátságos utcái végén egy hatásos lezárás. A crescent előtti park pedánsan telepített növény térfalaival tiszta kompozíció. De van egy hátsó udvar is. Az ortogonális úthálózat, és a patkó által kijelölt sugarakkal osztott telkek ütközése egy teljesen új történet. A "gazdasági udvar" zaklatott térfalát nehéz lenne összevetni a "tiszta udvar" feszes rendjével. Számomra mégis az előbbi izgalmasabb. Ott van mit rajzolni.

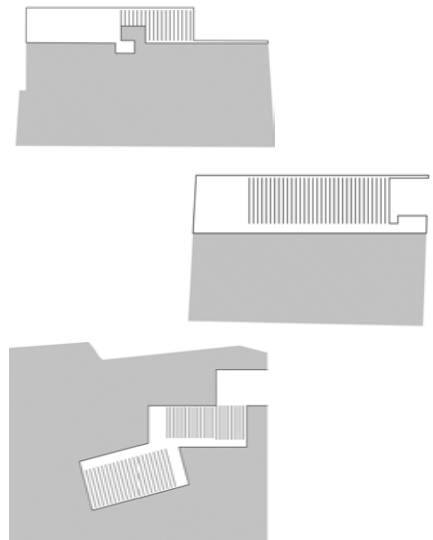

Olynthos lakóházai az antik görög kultúra tökéletesség iránti vágyát közvetítik. Legalábbis első ránézésre. Az ásatások során készült felmérési rajzok fölött időzve szépen kirajzolódnak a "hibák". Janesch Péter egyik előadásán hangzott el a következő mondat. "Viszlát ego, isten hozott rendszer"⁶⁰. Ezzel a mondattal intett búcsút a posztmodernnek. Az átriumházak alaprajzát átrajzolva kicsit átformáltam a mondatot. Isten hozott rendszer, és Isten hozott ego. Szigorú a szerkesztés, a négyzetek mindenképp felett. Négy sornyi ház az utcákkal egy négyzet, egy egység ismét egy négyzet, és az átrium is. Ő már a harmadik. Legalábbis a terv ez volt. De ekkor jött az ego, és teleszemetelte az ideálist. Még szerencse. A "hibák" lett igazán szép a rajz. Különben dög unalom lenne. De akkor mire is jó a **kötöttség**?

Kötöttség

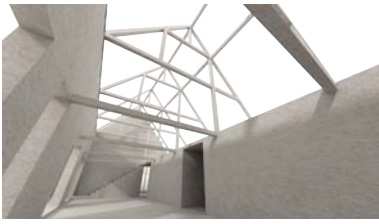
Valamilyen szabályszerűség felvállalása fontos számomra a tervezéskor. A szerkesztésben vállalt rend tapasztalataim szerint olvashatóbbá teszi az épületet. A kötöttségek emelik az építészeti alkotást a káosz fölé. A rend, a gondolat tisztasága John Pawson munkáiban a rendezett élet ideáját hordozzák.⁶¹ A tisztaság, rendezettség egyben szabadság is, az erre való törekvés sok kultúrában visszaköszön. Több gyakran használt eszköz mutatkozik, hogy kötött keretek közé tereljük gondolatainkat. A raszter, azonos

méretrend, kötött arányok, az ismétlődés, rögzített irányok, tiszta geometriai formák, mint a négyzet, a kör, mind a kötöttség megteremtésének eszközei. De a homogenitásra való törekvés egy mintázat felépítésekor, az anyag- és szerkezetválasztáskor, vagy egy modell, esetleg egy rajz készítésekor éppúgy kötöttségként értelmezhető. A cél minden esetben a rend, mert a rend tisztaságával kiemeli a tartalmat, szemben a rendezetlenséggel, ami elhomályosítja. A kötöttségnek érdekes következménye az ütközés. Amikor a vállalt rendszer egy ponton, vagy egy kontúr mentén találkozik a környezet eltérő kötelmeivel, vagy éppen rendezetlenségével. Ezek a pontok egyedi megoldási lehetőségeikkel kiemelt jelentőségűvé válnak.

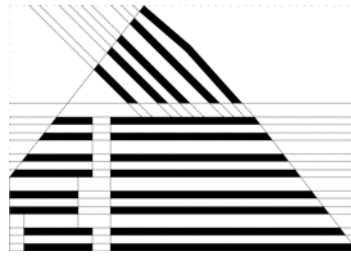
⁶⁰ Janesch, Péter: Viszlát ego, Isten hozott rendszer, in: (<http://epiteszforum.hu/viszlat-ego-isten-hozott-rendszer>)

⁶¹ Pawson, John: Minimum, Phaidon Kiadó, London, 1996., 7.- 21. old.

A rasztert logikája a szerkezetben, és a belső térben is megjelenik. Csopak, 2011.

A gyűjtemény példáinak feldolgozása számítógéppel készült. Precíz, pontos, szerkesztett, fekete és fehér. Talán túl szigorú is.

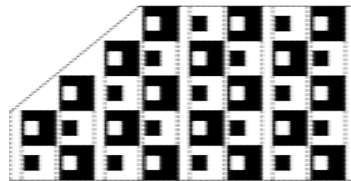

A koppenhágai Nyboder negyed házai monoton rendszerben szenvtelenül sorakoznak egymás mellett. A porosz raszter elsőre ijesztő. A beépített terület geometriai adottságai azonban kedvező ütközéseket eredményeznek. A végek ferde levágása, és a háromszög csúcsánál az irány megváltozása jótékonyan hatja át a szigorú alapállást. A pár nélküli renitens elem, és a középben futó út már már önkényesnek tűnő öblei teljesen természetessé teszik a kezdetben ijesztőnek tűnő képet. Több mint 600 éve kedvelt lakóhely.

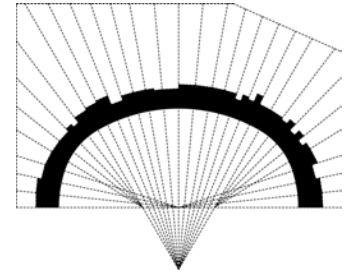
Kötött szerkesztés a hidegkúti házban.

A szerkezeti kötöttségek és az alaprajzok szerkesztettsége a homlokzatra is kivetül. A fémburkolatú homlokzaton kialakított garázsbejárat méretrendje szigorúan illeszkedik a korcok kiosztásához. A falazott felületeken egy, illetve három raszter szélességű ablakok váltják egymást.

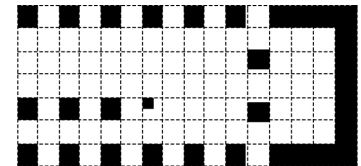

Az olynthosi lakóházak rendszeréről korábban már esett szó. A tökéletes négyzetes szerkesztés lebontása a kortárs építészet fraktáljaiban köszön vissza. A minta ütközik egy, a raszteről független

rajzolatú kerettel. Az elemek elhagyásával mechanikusan követi ezt a vonalat. Kíváncsi lennék ezekre a háromszögekre.

A bathi épületegyüttest egy szigorú sugaras szerkesztés rendezi. Több ívből tevődik össze a forma. A kötött traktusszélességek csak a patkó közepén szélesednek fel. A szerkesztésből adódó laposodó ív miatt a középső rangosabb elemek sem távolodnak el a parktól.

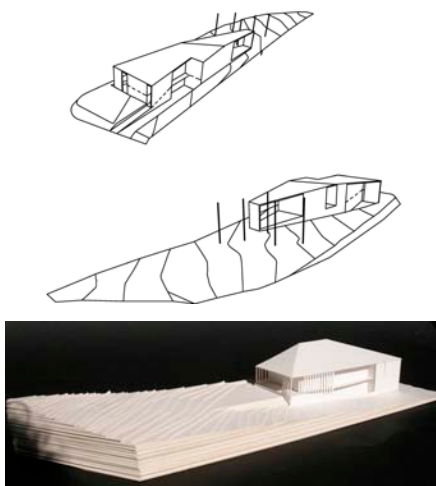
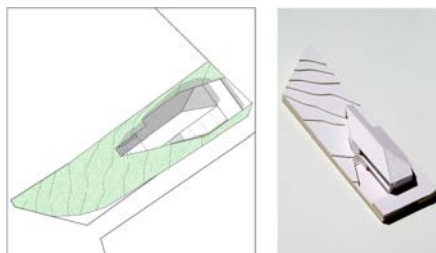
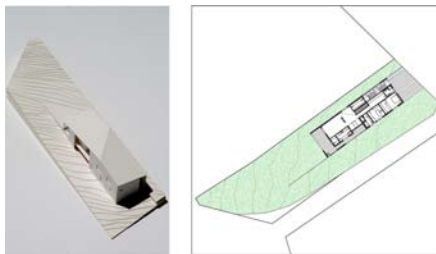
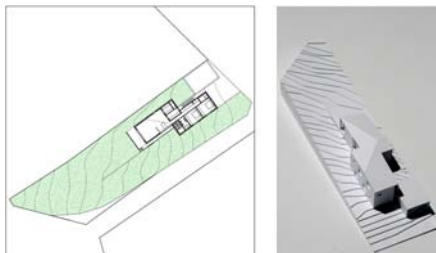

A Majki Kamalduli Remeteség alaprajzi szerkesztése kötött, merőleges rendszerbe feszíti a beépítés elemeit. Az épületek, a kis kertek, és a köztük kialakuló közös felületek rendje precízen jelöli ki a növekedés helyét. Egyetlen helyen bicsaklik csak. A beforduló két elem lezárna a kerítés melletti utolsó cellához tatózó kert kapuját, ezért egy méterrel ott megtoldották a rasztert. A hiba azonban nem a rendszer halála, hanem a tökéletes és az esetleges közti vékony határvonalon születő szépség. A remetelakok celláihoz vezető kapu kőkerete

egyik kedvelt részletem. A kerítés kiemelése és a körbeforduló kökeret finom részletek. A szigorú rendbe is beköltözik egy emberi gesztus, **mozdulat**.

Mozdulat

Egy gesztus az emberi interakciók során tett meg a szokásokhoz köthető jelentéssel. A gesztus nem egyetlen ember által szült javaslat. Magában a dologban rejlik, és hosszú idő alatt a szokások és konvenciók által nyerte el mára szilárdnak tekinthető jelentését.⁶² Mozdulatnak az épületek gesztusait hívom. Az épületek fizikai mozdulataiba rejtett gesztus a tárgyiasult formája egy genetikailag belénk kódolt tartalomnak. Fizikai artikuláció, amit a szokások táplálnak, és nem téveszthető össze a létrehozó építészeti eszköz primer jelentésével. Ha esik az eső azonnal egy konzol, vagy egy túllógó tető alá állunk. Ebben a jelenségben nem a konzol és a tető formája, vagy minősége válik fontossá, hanem hogy mozdulatukkal védelmet nyújtanak az eső elől. A mozdulat olyan jelentéseket hordoz, amit mindannyian értünk. Hannes Böhringer „Kemény pad” című írásában ezt a tárgyakhoz tartozó belénk kódolt, a szokásokhoz fogható jelentéstartalmakat a pad és a szék közötti különbséggel teszi érthetővé. A széken magunkban vagyunk, a padon együtt. A széken karfákkal a külvilágtól elválasztva vagyunk, a padon összehúzódunk, és másnak is helyet tudunk adni. A nép padokon ül, a király trónol.

A kert belakásán lehetséges mozdulatai.
Budaörs, 2010.

A hidegküti ház egyik mozdulata.

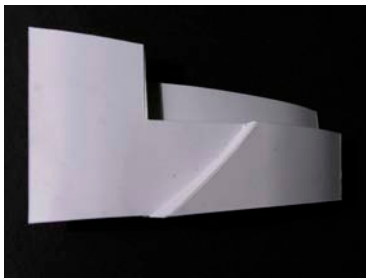
Az alsó épület bejárata a pince szintjén, a kilátás felé fordított, konzolos emeleti szintek alatt bújjik meg. A kis kiállítás elegendő mozdulat ahhoz, hogy kijelölje a megérkezés helyét. Az ajtó melletti farács mintázata az építkezésen dolgozó jókedvű, és jókezü asztalos ajándéka. Köszönet érte.

Gyűjteményem épületei is mozdulatok hordozói. Egyszerű papírmodellekkel hívom életre a felfedezett gesztusokat, a lapokon ejtett néhány bemetszés mentén törésekkel, hajlításokkal. A mozdulatok nem teátrálisak, nem színpadiasak. Halkan hordozzák érthető jelentésüket, ezt mutatják az egyszerű makettek is.

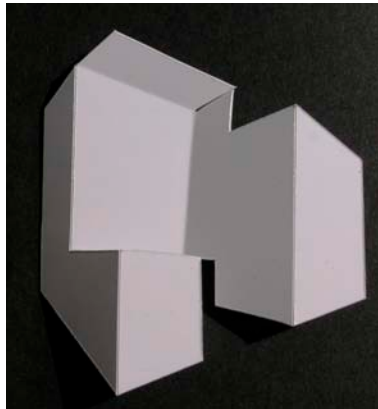
⁶² Cousins, Mark: Drawing upon: the work of Tony Fretton, in: Gili, Mónica (szerk.): 2G n.46, Tony Fretton Architects, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2008., 8. old.

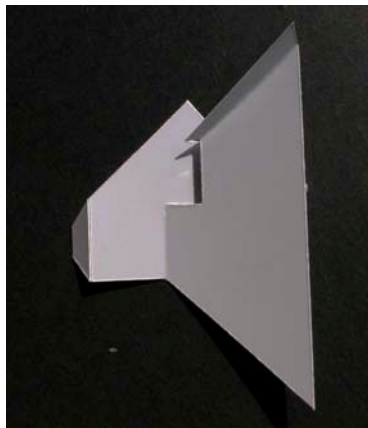
Great Zimbabwe vastag kőfalai áthatolhatatlanok. A bejutás kis falba vágott lyukakon keresztül történik. A súlyos kőfalon ejtett érdekes bemetszések jelölik ki az átjutási pontokat. A bejáratot látva elbizonytalanodok, vajon nem egy kőmintás tapéta lett itt ráfeszítve egy lapra. A behajló falak ívét precízen kifalazták. A tölcésesedő mozdulat szinte beszippantja az embert.

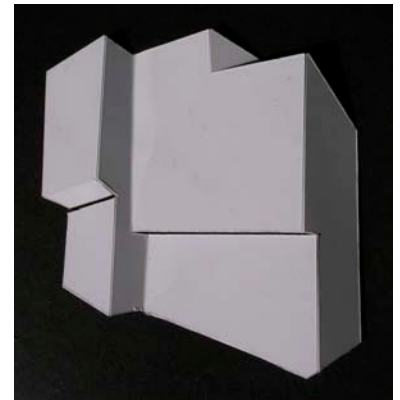
Chuandixia hatalmas kőtámfalai között keskeny lépcsők cikáznak. Ezek közül a legszebb, amelyik két támfal közé feszül. A továbbfutó támfalból egy másik indul, ami a lépcső mentén lefut az alsó síkra. Mintha lenyúlna a hatalmas kőfal az emberekért, hogy a felsőbb szintre emelje őket. Az

Acoma Puebló egy irányba néző arcait szemellenző keretezi. Mintha a házak a szemük elől akarnák eltakarni a napot. Keskeny fedett sáv alakul ki ezzel a legfelső szintű helyiségek előtt. „A házfal tetőkiugrása alatti pad lehetővé teszi a kerítésen keresztüli beszélgetést...”⁶³ írja Böhringer, a kis konzolok alatti térrész is kedvelt hely lehet. A szomszédos falakkal összenövő tetőcske ráadásul néhány archoz páratlanul jó arányokat párosít.

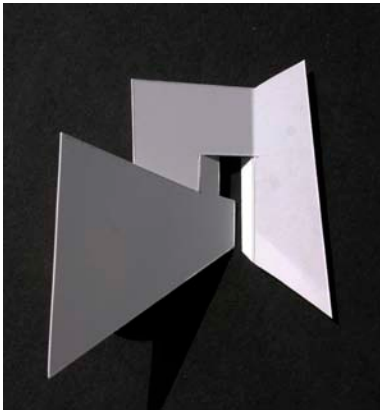

Az augsburgi Fuggerei hosszú házsávjainak teteje is kis konzolról indul. Ez alá szorulnak az ablakok, ajtók, eső esetén ezalatt lehet védetten közlekedni, a falat is a kiállás védi. Az utcáknak pedig kijelöli a felső síkját. Felette állnak a hatalmas tetők.

Algír kasbájának házai között keskeny sikátorok imbolyognak. Az épületek tornyokként magasodnak a meredek közök fölé. Minden talpatnyi helyet beépítettek, ezért a házak már csak az utcák fölé tudnak terjeszkedni. Majd minden épület az utca szintje felett konzolosan kiugrik. Az ég a járókelők szeme elől eltűnik. A kiugró épületszintek helyeket jelölnek ki. Alattuk árusok koldusok, zenészek ücsörögnek. A szükség lehetőséget szül.

⁶³ Böhringer, Hannes: Eldobni (fordította: Tillmann József) in: Bruckner, Csilla (szerk.): Daidalosz vagy Diogenész, Építészet és művészetfilozófiai írások, Terc Kiadó, Budapest, 2009., 7., old

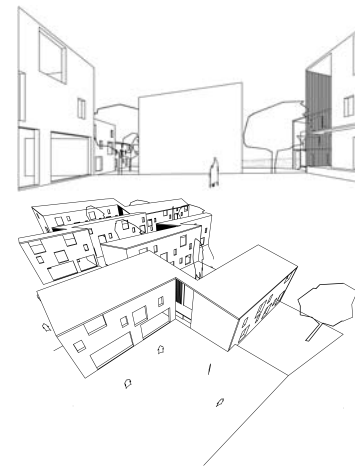
Lindos belvárosa is rég telítődött már. Az épületek az utcák felett túlcordulnak a telek adta határokon. Többször a járófelület másik oldalán találják csak meg a letámaszkodás lehetőségét, ezzel kapukat alakítanak ki az ösvények felett. Jó ide bemenekülni a tűző nap elől, vagy kitenni a portékát. Milyen kedves alakzatokat szül a sűrűsödés.

Sűrűsödés

A sűrűsödés az építészettel kapcsolatos absztrakt fogalom. Jelenthet egy additív módon növekvő rendszert, amely növekedésével elfogyasztja a maga körül lévő "üres" teret, ezzel telítve, besűrűsítve azt. Gondolhatunk az építéssel a természet végtelen teréből saját magunk számára lerekesztett épített terek gyarapodásának folyamatára, de akár a szót két dimenzióban értelmezve, felfoghatjuk vonalak és foltok egymás mellé, egymásra rétegzéséből létrejövő állandóan változó

síkkompozícióként. A létrejövő mintát az építész térbeli gondolkodása rögtön rendszerként, terek és tömegek diszpozíciójaként, térstruktúráként értelmezi. Meggyesi Tamás a városmagok leírása kapcsán használja ezt a szót. A városmag egyik felületes ismérveként említi. Itt sűrűsödnek a műemlékek, a védett, és a régi épületek.⁶⁴ Bár a megfogalmazások elég ködösek, a szó jelentése érezhetően egy folyamat részeként válik értelmezhetővé. Városaink belsőégei folyamatosan sűrűsödnek. Természetes jelenség, amelynek harmonikussága miatt az új a sűrűsödő közeggel párbeszédbe kezd. "Ha valamihez hozzáteszünk valamit, számolnunk kell azzal, ami már létezik."⁶⁵ A sűrűsödés ennek megfelelően olyan folyamat, ahol helyben megfigyelt mintákat használva illesztünk új elemeket egy rendszerbe.

Kísérletek a városközpont besűrűsítésére. Balatonfüred, 2011.

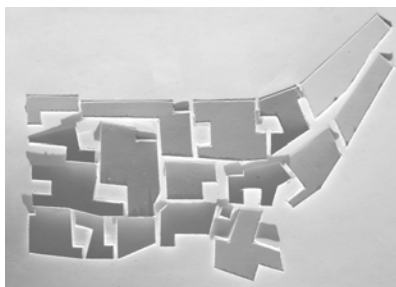
A hidegkúti házak sűrűsödő környezete.

A Hidegkúti út mellett valaha hosszan a dombra felfutó nadrágszíj telkek voltak. Az út mentén vékony, nyeregretős épületek, mögöttük hatalmas hosszú, meredek kert. A domboldalon azóta két utat nyitottak. A hosszú kertekből három rövidebb alakult. Ezek egyikére épült a két ház. Szép lassan besűrűsödött az egész domboldal. A néhai hosszú telek irányának állít emléket két hosszúkás, egymás mögül kibúvó épületforma.

⁶⁴ Meggyesi, Tamás: Számadás, Válogatott írások, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2011., 85. old.

⁶⁵ Vermeulen, Paul: Knitting Weaving Wrapping Pressing, A Conversation with Adam Caruso and Peter St John, Birkhäuser Edition Architekturgalerie Luzern, Basel, Switzerland 2002., 74.–89. old.

A kis gyűjtemény példáit kartonmakkettekről készült fotók illusztrálják. A felületeken megjelenő árnyékokkal a sűrítés még intenzívebbé válik. A régi és újabb elemek rokonságát a kimetszések azonossága hordozza. Nem is válik érzékelhetővé a különbség. Bár első ránézésre mindegyik beépítés változatos módon sűrűsödik, a rendszer új, illetve régebbi elemeinek logikáját vizsgálva hasonló viselkedéseket látok.

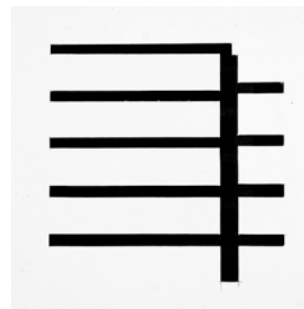

Lindosban a sűrűsödés már nem csak vízszintesen értelmezhető. A szintvonalak mentén sorolódó udvaros házak udvarai már már elfogni látszanak. Emeletük mintha megismételné a földszint rajzolatát. Helyenként túl is lógva a szűkre szabott kontúrón.

Balatonfüreden az oldalhatáron álló parasztházak hosszú kertjeit több, az utcafronton lévővel rokon épület népesíti be. Az enyhén lejtő domboldalban a hátsókertekbe nézve egymás hegyén hátán sorakoznak a nyeregvetős tömegek. A hagyományos porta átalakul. Egy telek nem egy családé már, a sűrűsödéssel új telekhasználat születik.

Sittard holland régészeti lelőhely. A vonaldíszes kerámia kultúra hosszú házai egymástól tisztességes távolságra álltak a folyóparton. Legalábbis kezdetben. Később a közökbe újabb és újabb épületek férkőztek. Elfogyasztva ezzel az értékes és nyugalmat adó távolságot.

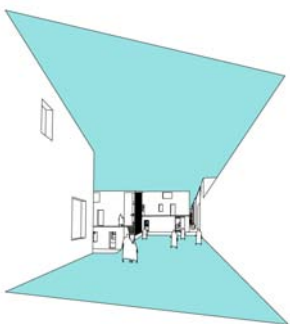
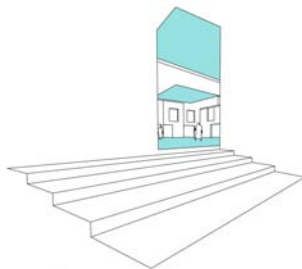
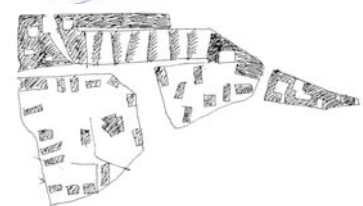
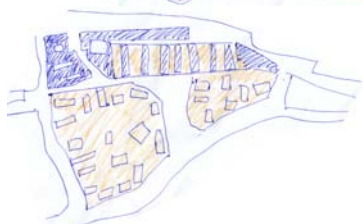
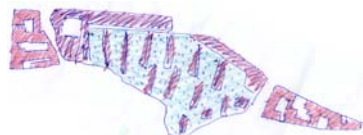

Illahunban a sűrűsödés a város köztereit elfogyasztotta. Nem maradt más, csak a lakóegységek megközelítését szolgáló **köz**.

Köz

A köztes, vagy kerített tér, mint esszencia. Sokszínű átmenet az udvar és a táj között. A helyvel való kapcsolatnál fontosabb, egy sajátos, sokszor önkényes rendszer, amely néha a környezettől eltérő, attól elzárkózó, új minőséget hoz létre. A közteség által teremtett terek gyakran a legjobban megélhető helyek. A köz lehet vonalszerű. Utca, sikátor, egy belsőt élettel ellátó gyökér, de lehet foltszerű is. Kert, udvar. A kerítettség a kert alaptulajdonsága. Ebben különbözik például lényegesen a tájtól, amelynek nincsenek határai. A kerítés aktusa emeli a kertet építészeti kategóriává,

teszi építészeti térré, így a köztes éppoly fontos elemmé válik, mint maga a ház. A kerített hely, lelki és fizikai alapszükséglet. A kolostorok kerengős udvarai, vagy a szent kerületek kertjei nem csak az európai, hanem az egész világ építészetének meghatározó elemei. A kert azonban nem csak az elvonulás, a gondolkodás helye, amely szervezőerőként, spirituális központként maga köré csoportosítja a belsőtereket, hanem éppúgy haszonkert is, helyet teremt a kertben való gazdálkodásra, ami fallal kerítve véd, így az ember mindenkori léte szempontjából is elengedhetetlen fontosságú.

Az revitalizáció lehetséges eszköze a köz. Érkez hasonlóan juttat életet a tömbbelsőbe. Balatonfüred, 2011.

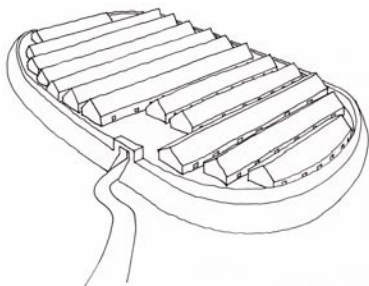

Közrezárt hely. A hidegkúti házak kertje.

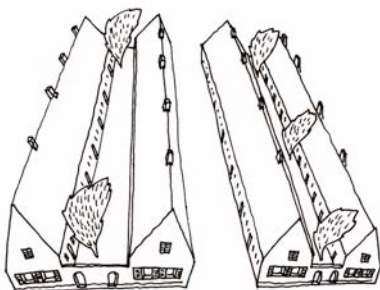
A két épület kimozdításával a kert is feldarabolódott. A házak homlokzatai és az épített kerítés hozzák létre a köztes kerteket. Azáltal, hogy két ház épült, a kert egyes részei sokkal meghatározottabbá váltak. A határoló elemek hatékony keretként működnek.

Az épülettömegek, falak közé zárt tér mind a négy bemutatásra kerülő együttesben megjelenik, egyszerűbb, vagy összetettebb jelentés hordozójaként. Helyé azonban különböző módon válnak. Az összetettség, nem cél, a példák egymásutánisága nem jelent fejlődési irányt, de láthatóvá teszi egy építészeti eszköz gazdag alkalmazásának lehetőségét. A megfigyelésük során születő gondolatok egymásra épülése természetesen szubjektív, egy lehetséges gondolati kapcsolatrendszer körvonalaz az egyes elemek között. A rajzok impressziók. Mivel a köz egy megélt hely, nem szerettem volna lecsupaszítani minden szerethető részletet, mert úgy érzem ezek nem gyengítik a köztes zónák értelmezhetőségét. Sőt talán még hozzá is tesznek. Biskupin hosszú boronafalás házai, a koppenhágai Nyboder negyed többször átépített lakóegységei, Augsburgban a Fuggerek által épített

lakóegyüttes épületei, és a Majki Remeteség cellái, közötti izgalmas tér minden esetben újabb és újabb rétegekkel bővül, egyre több, összetettebb tevékenység befogadására válik alkalmassá.

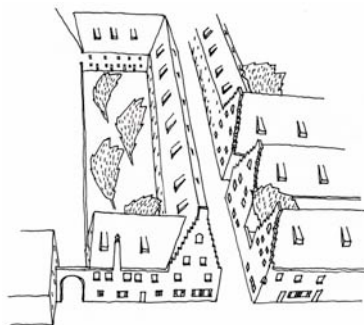

A mocsárra épült lengyelországi telep esetében a falak mentén, illetve a házak között húzódó fával burkolt sávok elsődleges szerepe a lakások, illetve a sánc megközelítése. A sáncon egyetlen bejárat van. A bejáratnál húzódó két sáv rövidebb, mint a többi. Visszahúzódasúkkal kis teret alakítanak ki. Itt lehet levegőhöz jutni, a szűk sikátorok után.

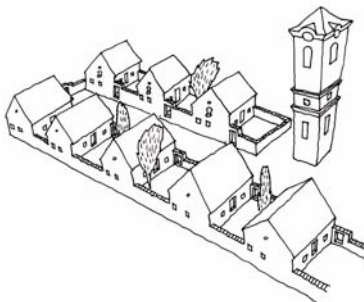

Koppenhágában az épületsávok az előzővel ellentétben párokba rendeződnek.

Az összefogásban a differenciálás lehetősége rejlik. A páron belüli köz más tud, mint a párok közötti. A monoton ismétlődő homlokzatokat kettésével összekötő falak mögött már csendes magánkertek sora kap helyet. Míg előbbi példánknál a bejáratok mindig azonos oldalon voltak, itt az elemek egymás tükörképei.

A németországi munkások otthonai melletti zöldfelület esetében már egy kisebb, az utcától helyenként jobban, helyenként kevésbé elváló haszonkert lehetősége megerősödik. A telepítésnek köszönhetően nagyobb kert is kialakul az épületsávok mögött. Csendes, levegős tömbbelső.

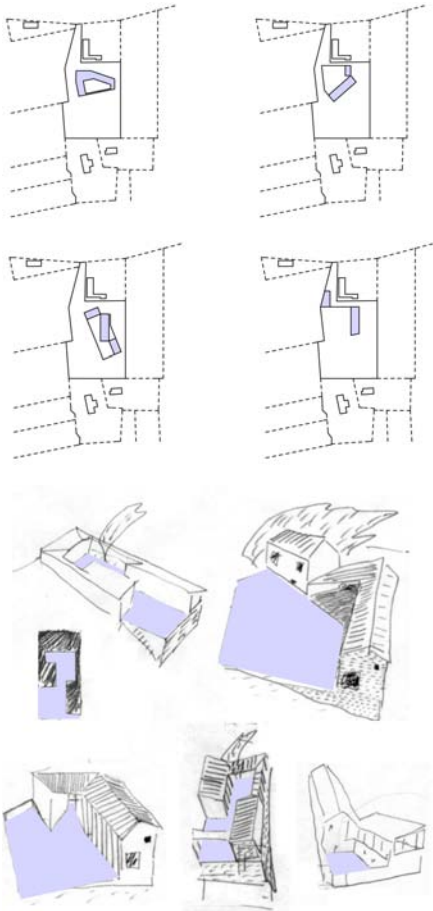

A differenciálásban, a helyé vált köztes terek összetettségében a majki példa még előrébb jár. A kert funkcionális szerepe mellett spirituális tartalommal is bővül. A közrezárt részeket, a közöket, kerteket vizsgálva a keretező elemekre terelődik a figyelem. Ami közrezárja őket az a **keret**.

Keret

A törzsi együttlét, a család szoros kötelék, keret. Az ősi együttélésnek a lenyomata, pecsétje. Keretek, körök, félkörök, a tűz körüli tánc, a totem körüli rítus, a védelem és az összetartozás jele. Rudolf Schwarz írásaiban gyakran előkerül a centráltság, mint az építés időtlen, archetipikus vonása. A kör alakú forma idegen az egyéntől, mert az emberi lény nem kerek, természeténél fogva irányított. Tér van előtte, mögötte semmi. Az egyén nem képes kör alakú formációt létrehozni, de az rögtön létrejön, ha kinyújtják kezüket egymás felé, akár ebédlióasztal körül ülnek, akár táncolnak. Mihelyt létrejött ez a titokzatos közösség, kör alakban rendeződnek el.⁶⁶ A keret egy összetartó erő, anyag, geometriai képlet, rendezőelv. Alakja változatos. Kör, téglány, félkör, háromszög, bármi ami önmagába záródik. Lehet valami a kereten belül, azon kívül, vagy lehet a keret része. A keret jelenthet kerítést, amihez tapadni lehet, jelentheti szorosan egymás mellett álló elemek sorát, vagy egy síkugrást, kiemelést, süllyesztést. A legfontosabb az összetartozás.

⁶⁶ Ferkai, András: Úr, vagy megélt tér, in: Ferkai, András: Úr vagy megélt tér, Építészettörténeti írások, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2003., 199. old.

Keretek a szőlődombon egy nyaraló és egy villapark tervezésekor. Csopak, 2009-2011.

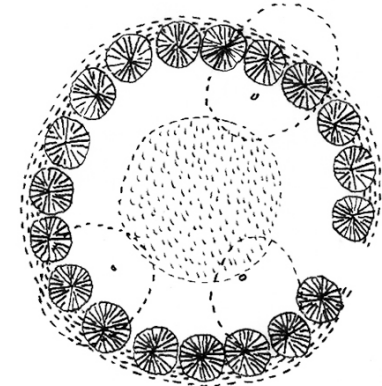
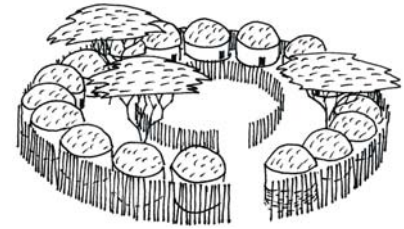

A hidegkúti ház kerete.

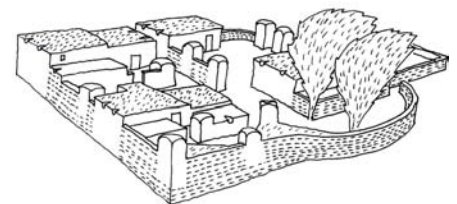
A két ház által kijelölt keretet a határoló utcák felé néző épített kerítés zárja be. A kert előtt húzódó része tömör, az épületek előtt perforált. A monolit beton falszakasz a zöldfelületeket bezárja, az acél, fa szerkezetű felület a megérkezés helyénél felnyílik.

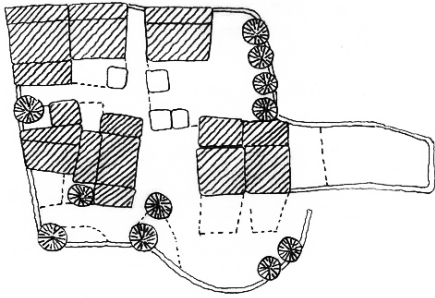
Az előzőekben mentegetőztem már a rajzok elbeszélő jellege miatt. A választott technika és annak oka megegyezik a kert kapcsán mondottakkal. Érdekes megfigyelni, hogy mindegyik elemzett példám esetében megjelenik egy, vagy több fa. A keret "alapítója". A kraalok és a dogon falvak az égető nap elleni védelem miatt mindig keresik, keresték a fával védett árnyas helyeket, de nincs ez másként a Great

Zimbabwe esetében sem. A puebló bonító udvarán - bár lehet, hogy ez csak a rajzaimat ihlető illusztráció készítőjének romantikus hozzáállása - szintén állhatott egy méretes fa.

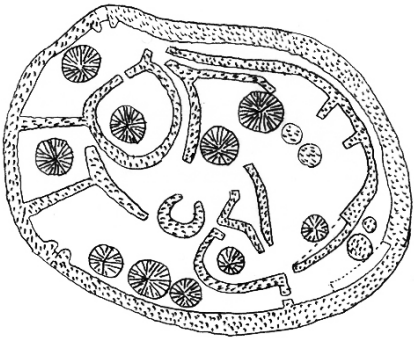
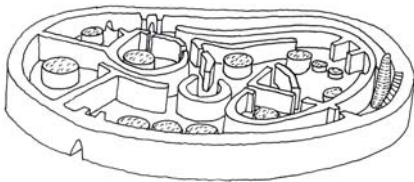

Az afrikai kraalok és a dogon falvak a mai napig élő hagyományként hordozzák ezt a formát. A karámfalvak szabályos kör alakba rendeződve, tuskés vesszőfonattal védettek.

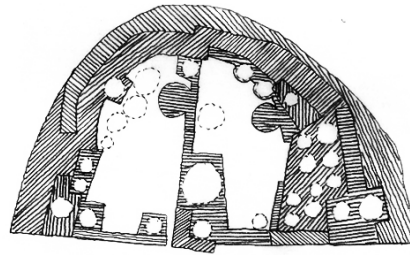
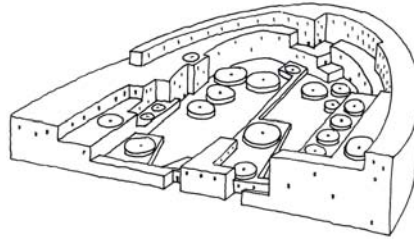

A dagonok települései nőtt módon, kis, különböző funkciójú elemeket állandóan bővülő vékony kőfallal keretbe szervezve, szolgál egy törzs, család lakhelyeül.

A keret, mint összetartó erő gyönyörű példája Great Zimbabwe erődtített települése. Az alaprajzot tanulmányozva több rétegben kígyózó, változatos vastagságú keretek rajzolódnak ki. A kraalok esetében a centrális elrendezés funkcionális tartalommal bír. A belső körben

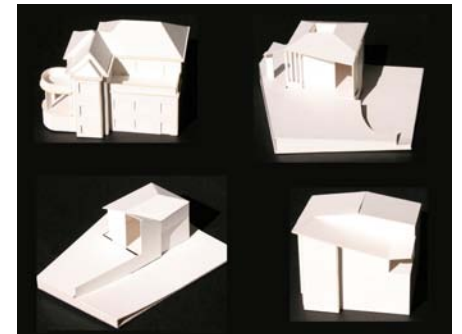
az állatok, a külső gyűrűben az emberek laktak. Zimbabwe esetében csak találgatni lehet, hogy mi lehet sok réteg oka. A franciakertek vágott sövénylabirintusaihoz hasonló kőfalak egész biztos, hogy védelmi célt is szolgáltak.

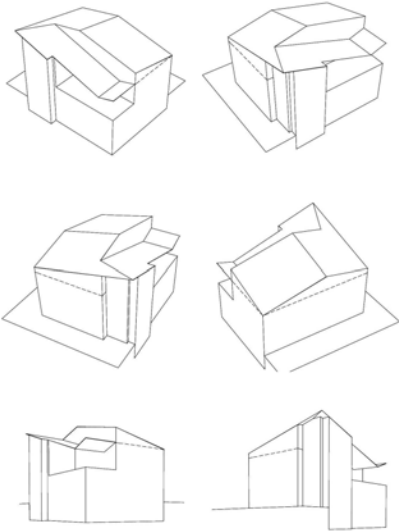
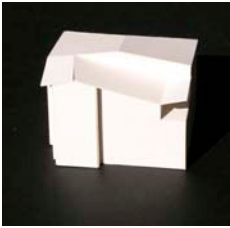
A keret más tartalommal, más formában jelenik meg a Colorado folyó melletti, mára elhagyott Pueblo Bonito patkó alakú tömbjében. A fal itt egyben a lakás is. Felvastagodva, a védelem mellett összetett járatrendszerrel több száz helyiséget tartalmazott. A kereteket nézve mindegyiken feltűnik egy újabb tartalom. A karámfalvak ideiglenesek, lakói vándornépek. A dagonok kereteinek lényege az állandó változás. Great Zimbabwe kőkégyői, és a Pueblo Bonito patkójának láthatóan több ütemben bővített tömbje valamilyen időbeli egymásutániságra utal. Fontos dolog az **alakulás**.

Alakulás

Az alakulás fogalmát a folytonosság, a kötött továbbírás teszi fontossá. Az élet gyakran arra kényszeríti az épületeket, vagy az épített környezetet, hogy más-más használatot fogadjanak be, a teljes újrakezdés helyett apró, szinte láthatatlan módon újuljanak meg. Egy állandó, olvasható gondolat itt újra döntő szerephez jut. A tiszta, egyszerű ügyek könnyebben tudnak alkalmazkodni. Az építészet szempontjából pedig döntő, hogy hagyjon dolgokat szabadon változni. Pogány Frigyes Velence könyvében a város e speciális adottságaira hivatkozva így ír: "Nem egymás mellé épülve, egymás köré bővülve alakult a város, hanem belterjesen, elemeiben egymást átszöve, egymásra rétegződve, térben és időben változatos színes mozaikként."⁶⁷ A befogadóképesség teszi az építészetet időtlenné. A tiszta egyszerű helyzetek képesek leginkább az alakulásra, a befogadásra. Az alakulás, a dolgok szabad változásának lehetősége nélkül az épületek, és környezetünk gúzsba kötve aludná Csipkerózsika álmát.

⁶⁷ Pogány, Frigyes: Terek és utcák művészete, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1960., 7. old.

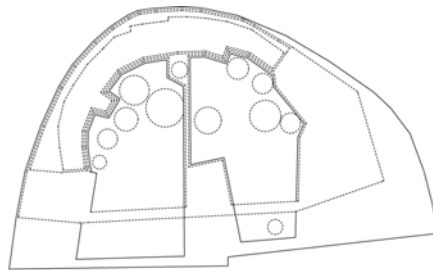
Egy múlt század elejéről származó villa tetejének alakítása. Budapest, 2008.

Alakulás a hidegkúti ház kertjében.

Utolsó látogatásom óta kis íves bemetszés jelent meg a kertben. Terveimen nem szerepelt, a használok adták hozzá a történethez. Nagyon jól megtalálja helyét az építész által teremtett szigorú világban. A közepén egy lefordított cserép jelzi, hogy valami még alakulóban van...

Gyűjteményemben ilyen nyitott alkotásokat kerestem. Amik folytathatók, magukban hordozzák az alakulás lehetőségét. Az alakulás kapcsán egy újabb fontos szó kerül elő. A lenyomat. Ezáltal válik világossá, hogy alakulásról van szó. Mint egy jel mutatja a beavatkozás helyét, és megidéz valamit a korábbi állapotról. A tapasztalás és a továbbírás során is szerephez jut. A múlt rétegeit vizsgálva a felfedezést segíti, tervezéskor pedig tanácsos ügyelni rá. Ne minden lenyomatot tüntessünk el, hagyjunk megtalálásukkor örülni másokat is az utánunk következők közül. Vonalarajzokat készítettem. Folytonos vonalak jelölik azt az állapotot, ami ma érzékelhető, ami kialakult, és a szaggatottak a lenyomatokat, az alakulás fázisait. Minden mást pedig igyekeztem eltüntetni.

A Pueblo Bonito építési ütemeinek egymásutánisága kiolvasható az alaprajzból, de az építési technika is áruklódó lenyomatokat hordoz. Alakulásának hosszú történetét ismertetni felesleges lenne, két lenyomat mégis figyelemre méltó. A patkó bal oldalán megmagyarázhatatlan íves vonal kanyarodik az épülettest húsába. Az első ütemben épült kisebb építmény falának helye a legutolsó fázisban is tovább él.

Alakulásának másik beszédes lenyomata a hátsó fal finoman elnyúló vonala. Mintha egy homokvárat igyekeztek volna megnagyobbítani lakói, úgy simították össze a kiterő íveket. Kíváncsi volnék, ha nem száradt volna ki éltető folyója, milyen formációkat vett volna fel még a tömb.

A Ksar el Mourabine külső falát figyelve több lenyomat is előkerül. Szépen mutatják az épület alakulását. Mintha egy geológus földszelvényét látnánk magunk előtt épületként megformálva. A dongaboltozatos tárolóépület egységei helyenként négy szint magasságúak. A lenyomatok tanulsága szerint a mai állapot hosszú alakulási folyamat eredménye. Többször, több ütemben toldották a helybéliek a furcsa képződményt. Ennek emlékét őrzik a falakon az első, második és harmadik szintek magasságában olvasható íves vonal menti síkugrások.

Barumini su Nuraxi sajátos rajzolata már első látásra izgalommal tölt el. Érdekes játék az elsőre megfejtethetlen alaprajzot csak körökkel leírni. Rajzolás közben válnak világossá a hasonlóságok. A későbbi építési periódusban épült elemek természetes módon használják a meglévő állományt. Beékelődnek közéjük, a korábbi épület megmaradt faldarabjait karámként, kerítésként fonják bele az újabb egységek rajzolatába. A körítő falon belül maradvá a sematikus alaprajz gyűrűit cserélgetve a rajzolat, állandóan változott, mégsem változott semmit. Az alakulás olyan természetesen megy végbe, mint a habzó víz felszínének végtelen változása.

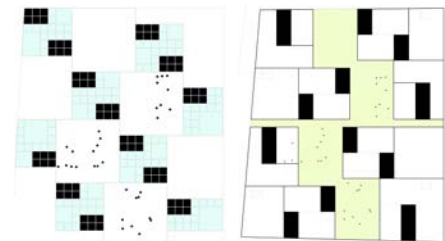
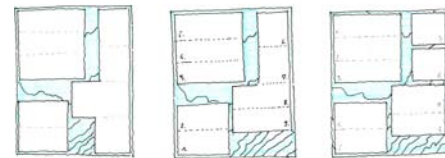

Catal Hüyük lakói évezredekkel ezelőtt lakták be a folyópartot egymás mellé, egymásra dobált dobozaikkal. Az utcahálózat nélkül épült településen a közlekedés a tetőfelületekre költözött. A tetők egyszerre, utcafént, teraszoként, térként szolgáltak, ahonnan a környék beláthatóvá vált. A sík lapok a terepviszonyoknak, és a dobozok méretének megfelelően népesítették be a domboldalt. A bejárat nélküli város – Italo Calvino városutópiájára rímelve⁶⁸ – repülő szőnyegek sokaságából felépülő települést

juttat eszembe. Az alakulás az ilyesfajta kompozícióknak leginkább sajátja. A belső elemek könnyen cserélhetők, toldozhatók, egy újabb repülő szőnyeg pedig bármikor megfér a széleken. Az egymás mellett lebegő lapok úgy népesítik be a domboldalt, akár a virágok a mezőt.

Mező

A minta fogalom szinonimája. Ugyanebbe a családba tartozik még a struktúra is. A mező jelentése szóhasználatomban kitöltés, minden irányba való növekedés. A mező elsősorban két dimenzióban értelmezhető, a térbeli összetettsége kevésbé válik fontossá. Struktúrának szoktam nevezni azt, ha a belső logika eluralkodva a minta elemein térben összetett rendszert hoz létre. Szerepe egy nagyobb terület kitöltése kisebb, funkciójukat és léptéküket tekintve hasonló, valamilyen szabály szerint elhelyezett elemekkel. A mező elemek egymás mellé rendelésével jön létre. Alapesetben hasonló elemekből építkeznek, és legtöbbször az egymáshoz rendelés módja is kötött. Az elemek száma végtelen lehet, karakterük viszont véges. Speciális esete a fraktál, melynek legfontosabb, nélkülözhetetlen tulajdonsága, hogy többrétegű, összetett, rendszer. A programot alapelemekre bontó, majd azokból építkező hierarchikus szerkesztéskor, azonos geometriájú, de különböző méretű elemek építik fel a kompozíciót. Az eredmény egy repetitív textilmintát idéző intenzív rajzolat.

Egy és kétlakásos keretek népesítik be a domboldalt. Csopak, 2009.

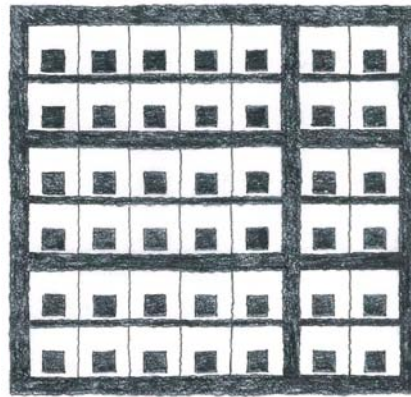
⁶⁸ Calvino, Italo: Láthatatlan városok (ford.: Karsai Lucia), Kosmosz Könyvek, Budapest, 1980

A hidegkúti ház homlokzati mezői.

A homlokzatok mezőkre oszlanak. A külső síkon kétféle felület jelenik meg. Vannak falas, lyukasított felületek, és a visszahúzott síkok előtt faszerkezetű lamellák. Mindkét mezőt alapelemek népesítik be, kötött szerkesztési logika mentén. Ablakok az egyiket, gyalult pallók a másikat. Az előző léptéket ad a felületeknek, a másik kitölti.

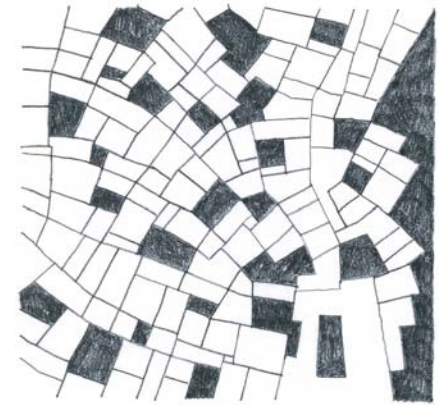
A mezőt leginkább vonalakkal és foltokkal lehet megragadni. A lényegéig egyszerűsítve mutatom be absztrakt rajzolatukat.

Olynthos városának mintázata roppant következetes. Az építő elemek ikreként hasonló négyzetes átriumházak. Az egymáshoz rendelés szigorú szabályok szerint rögzül. A virtuozitás helyett drákói szigor.

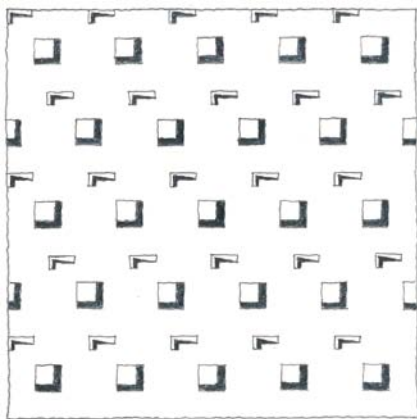
Algír kasbájának mintázata már szabadabb, bár az elemek itt is udvaros házak. Az utcahálózat érszerűsége, és az egyes elemek méretbeli kötetlensége nagyobb szabadságot ad. A minta elemtára egyszerű, a rajzolat mégis változatos.

Ghadames vonalai egy art deco ólomüveg szépségét hordozzák. A központtól induló épületek alatt vezetett utak szervezik láthatatlan erőként a mező elemeit. Az elemek ebben az esetben is változatos méretű téglány tömegek, melyek helyenként elmaradoznak, ezzel némi fényt engedve a testbe, és az alatta futó sikátorokhoz. Az erővonalak rendszere már csak nagyon nehezen felfejthető, örvénylésük inkább tolongó tömeghez hasonlít. Térbeli összetettsége, a vájatok formájában megjelenő, belsőben cikázó alagutak és udvarrendszerek miatt Ghadames már a struktúrák világa felé kacsingat.

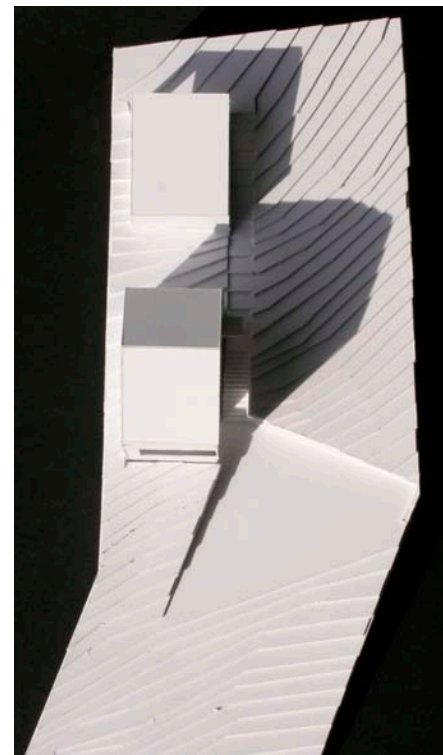
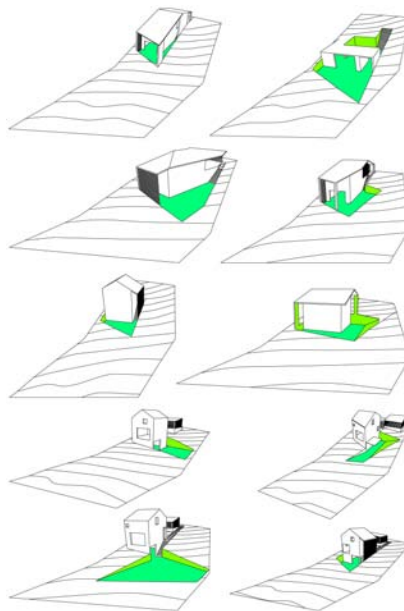
A dogon falvak elemjegyzéke gazdagabb. Négyzetes vályog lakóépületek, karám keretek, kisebb négyzetes termény és állat tárolók. A különböző funkciójú elemek különbözősége jellemző, de az azonos funkciójúak szinte teljesen egyformák. Az részeket kőfal rázza össze, egymáshoz kapcsolódó kígyózó keretekké. Mindegyik más és más, az összkép mégis homogén. Az eltérés csekély, a szem mégis szívesen időzik a kígyó farkától a fejéig. Mintha hieroglifát olvasnék. Mindnek megvan a maga jelentése.

Tungkwan, kínai föld alatti település rajzáról akár egy high tech perforált lemez is eszünkbe juthat. A földbe vájt lyukak precíz négyzetes formája, és a hozzájuk tartozó tört alakú lépcsők mesterien komponáltak. A lakások rendhagyó módon teljesen a föld alatt vannak. A mezőt nem építéssel hozták létre, hanem **elvéttel**.

Elvétel

Vájással, bemetszéssel, ásással fúrással is lehet tereket létrehozni. Az elvétel jelenthet földből, sziklából kifaragott, bányászati eljárással létrehozott térsorokat, de jelenthet mást is. Egy tömbből, vagy részelemekből tömbbé összeállt tömgből is lehet elvenni, és ezzel tereket létrehozni. Szélsőséges esetben, mint az indiai Ellóra temploma akár a kettő össze is mosódhat. Az épület tömegét itt egy sziklafalból vésték ki, majd az így szabadon állóvá vált tömbből szobrászkodták ki az épület belső tereit. Az elvétel speciális esete a bemetszés. Bár itt is ásás történik, de nem alakulnak ki körbezárt terek, csak félig, vagy teljesen nyitott süllyesztett alakzatok. Nevét annak köszönheti, hogy létrejötte hasonlít egy papírlapon ejtett vágáshoz, aminek mentén e két felület elmozdulni képes egymástól.

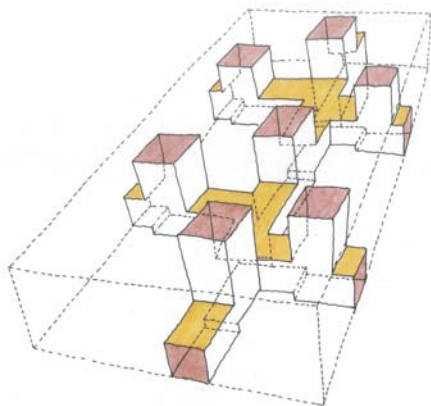
A meredek telken a pince kertkapcsolata elvétel eredménye. Budaörs, 2011.

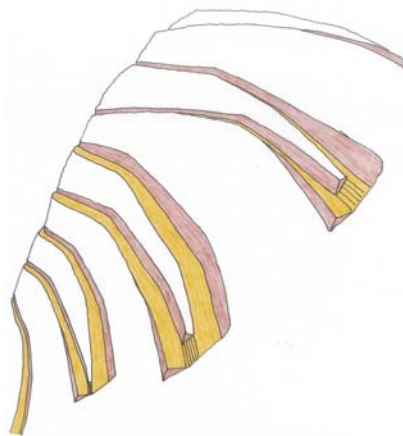
Elvétel a hidegkúti ház kertjében.

Az alsó épület előtt egy bemetszés készült. A rövidebbik homlokzat lábazati fala támfalként fut tovább. A nagyméretű burkolt felületen állnak az autók, és innen közelíthető meg a bejárat is. Tervezés közben nagyon ágáltam az erőszakos terepalakítás ellen, de már megenyhültem.

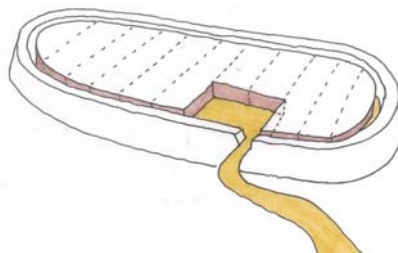
Az elvétel egy árnyalt szó, ezért a válogatott elemekkel is változatos bemutatásra törekszem. A skicceken színes felületek segítenek a tájékozódásban. Mi az eredeti tömeg, és hol történt az elvétel.

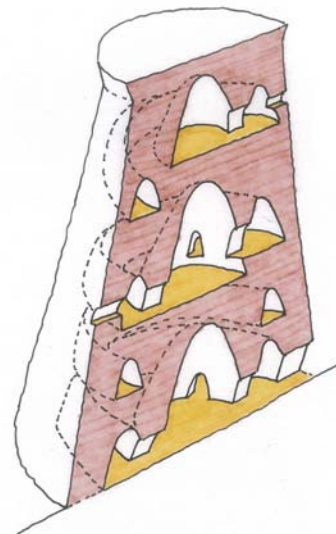
Ghadames végtelen dobozokból épített labirintusrendszer. A lakóegységek alatt kanyargó alagutak és az egyes tömegek elvételével kialakuló udvarok minden bizonnyal nem utólagos szobrászati munka eredménye. A város pontos keletkezéstörténetét homály fedi. Egy mese szerint következőképpen alakult a város sorsa. Lakói nagy lendülettel megépítették, egymásra és egymás mellé sorakoztatott kockákból. Midőn elkészült a remekmű homlokukra csapva vették észre, hogy a közlekedésre, valamint a fény és levegő beeresztésére bizony nem gondoltak. A felismerés után gondosan végigjárták, és néhány elem elvételével lakhatóvá varázsozták.

Machu Pichu magasan fekvő városához tekergő ösvény vezet. Finom bemetszésekkel hozták létre a több helyen függőlegest közelítő falba. Függőleges és vízszintes síkokat vágtak a hegyoldalba, ezzel alakítva ki a szerpentint. Anyagtakarékos, de nem könnyű módja az utépítésnek.

Biskupin település egy mocsári szigetre épült. A sziget peremét vaskos sáncsal erősítették meg, majd közé feszítették a hosszú nyeregtetős épületsávokat. A sziget, a sánc és az épületek sűrűsége a telepet egyetlen tömbként mutatja. A sánc menti, vékony út és a bejáratnál kialakuló tér a tömbből való elvétel képzetét kelti.

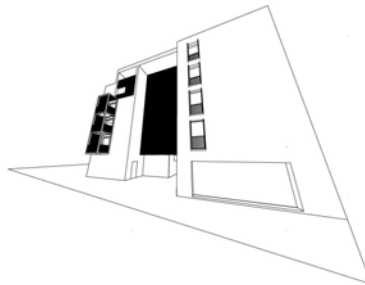
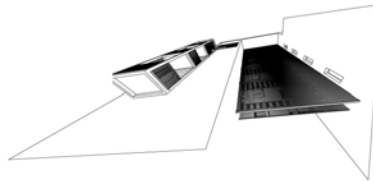
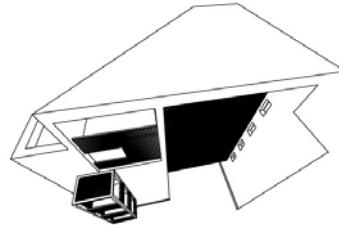
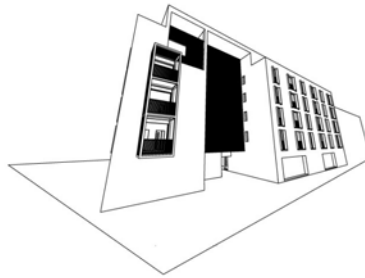

A szardínia szigetén épült nurághok kőből épített vaskos monolit tömbök. A bennük kihagyott járatrendszert nem utólag fúrták ugyan a testbe, a téri összhatás mégis az elvétel fogalmához köti őket. A toronyban spirálisan emelkedő járatrendszer helyenként a központi terekkel, helyenként a külvilággal kerül kapcsolatba. Hol-merre vágott csákányával az anyagba a bányász. A trullók, nurághok építésénél meghatározó a kör alak, akár az épített külső formára, akár az elvett belső terekre gondolok. Hiányérzetem támad. Nincs **sarok**.

Sarok

Találkozások. Hétköznapjainkat és egész életünket ezek teszik színesebbé. Vannak kellemesek, és vannak olyanok amiket szívesen felednénk. Sikerességüktől függetlenül az étellel vannak kapcsolatban. Akár gazdagodunk élménnyel, információkkal, akár nem, tanulságai

minden találkozásnak vannak. Sokféle találkozás van. Vannak olyanok, amiket hosszú ideig terveznek, alapos előkészületek előzik meg, komoly várakozás. Ettől persze elsülhet így is, úgy is. Aztán vannak olyanok, amiket nem terveznek. Véletlenszerűek, talán a sors akaratából. Ezeket többször felelmegetjük, mint a véletlen egy kellemes, vagy épp kellemetlen ajándékát. Találkozások nélkül szegényebbek lennénk. A rutinszerű cselekedetek napjainkat a „deja vu” érzés időtlenségébe zárnák. Kellenek az emlékképek, amik ünnepek módjára ritmust adnak életünk folyásának. A találkozások ilyen metronómok. Ritmust adnak a mindennapoknak. A sarkok is találkozások. Épületelemek, tetők, falak, vagy környezetünkben más természetű síkok, vonalak ütközései. Bár néha észre sem vesszük őket a tudatunk legmélyén ott vannak. Tájékozódásunk, mentális térképünk fontos bójái. Hasonlóan az emberek találkozásaihoz a sarkoknak is rengeteg fajtája lehetséges.

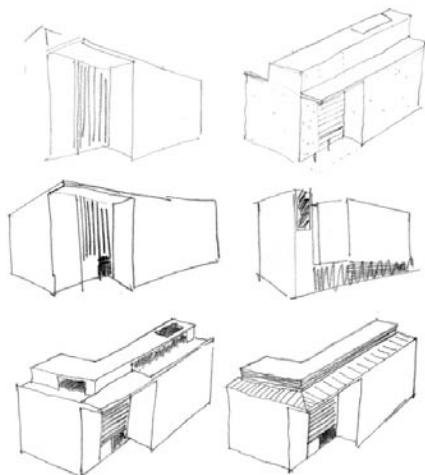
Frangepán utca, Jász utca sarkok.
Budapest, 2007.

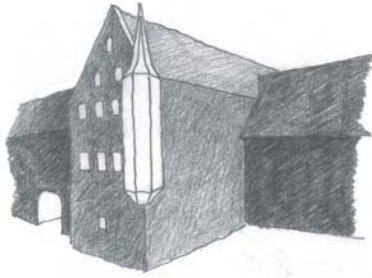

Sarok a hidegkúti házon.

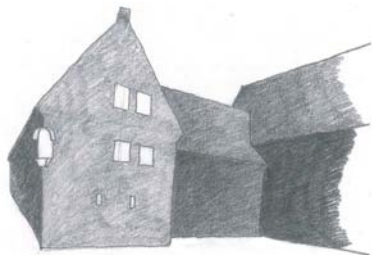
Az ablakok szigorú rendjét, csendjét, néhol különc elemek zavarják meg. A hátsó épület kitekint az előtte álló mögül. Erre a mozdulatra erősít rá a sarkon átforduló ablak. Az udvar szájkosárszerű támfala ellentétes irányba mozdulva billenti helyre a kompozíciót.

Gyűjteményem huszonnégy történeti előképének majd mindegyikében fellelhető. Van tudatosan tervezett, az alakulás során természetesen előálló, vagy spontán születő, jó arányú, vagy szemet kevésbé gyönyörködtető változata. A sokféleségben elmerülni most nincs lehetőség. Egyetlen beépítés, az augsburgi Fuggerei néhány érdekes sarkának bemutatására szorítkozom. Minden okoskodás nélkül felrajzoltam néhány ilyen sarok. Igyekeztem elhagyni a dogom szempontjából haszontalan részleteket, de helyenként ez csak nem sikeredett. A rajzok kicsit túlradnak a szükséges információk közlésén, de nem bántam, talán így is érthető.

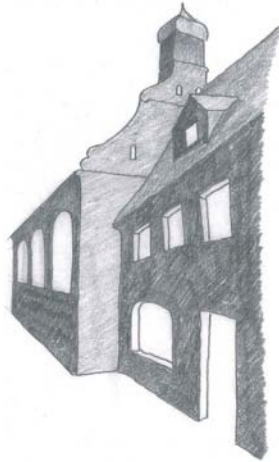

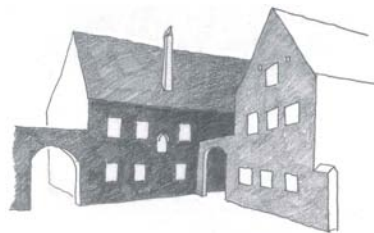
A munkások számára épített lakónegyedet mára a város teljesen körbenőtte. Bizonyos elemei már nem is láthatók a dús növényzet, vagy a környező épületek takarásában. Főbejárata egy forgalmas utcáról mégis látható. A magas oromfal egyik sarkára tapasztva mívés tornyocska hívja fel a figyelmet arra, hogy itt valami új kezdődik. Hagyományos sarkon kialakított zárterkélyekhez hasonló képződmény, de az épület és a tornyocska részleteinek feltűnő különbözősége miatt egy meséhez készített rajzos illusztráció jut eszembe. A beépítés belsejébe lépve példás arányú és kidolgozású színesre festett hosszú épülettömbök között találjuk magunkat. Egyszerű magastetős házak, mégis karakteres, kevésbé sem unalmas környezet. Sokáig nézve a képeket rádöbbenem, hogy az egyszerű épületformák megannyi találkozási fajtája teszi olyan élményszerűvé.

Rögtön az elején a kapun belépve, jobbra kis teresedés keletkezik. A hosszú épület túlfut a keresztszárnyon, az így megjelenő oromfal, a sarkon kialakított szoborfülke, és a visszahúzott kereszti irányú alacsonyabb elem együttállása magára vonja a szemet és megállít.

Alighogy elszakadtunk ettől a kedves ismerőstől, és visszafordulva intek neki, egy másik találkozás részese leszek. A lakások traktusánál a kápolna – merthogy régi időkben ilyen is dukált – tágasabb belső teret igényel. A kiugró, formájában is eltérő tömeg természetesen nő a lakások homlokzata elé.

Érdekes sarkot eredményez a hátsó bejárat. A két egymással párhuzamos épülettömegnek egy egy fala továbbfut. Az egyiknek a rövid homlokzata, másiknak a hosszú oldali. Három elemet kapcsolnak össze a csápok. A találkozás kint és bent határát tisztázza.

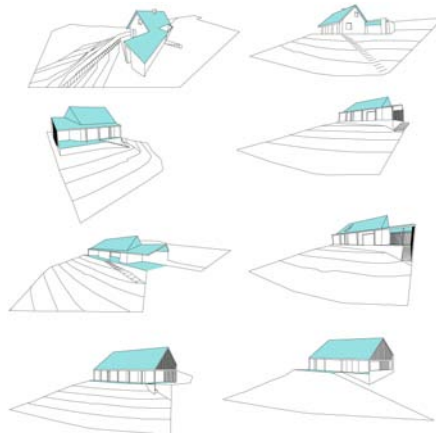
A beépítés „főutcáján” kút áll. Nehéz itt úgy áthaladni, hogy nem szaladna bele valakibe az ember. Jobbra nézve a sorból kiugrik egy elem. Zömökebb, a többinél magasabb tetővel. A másik épületnek csak túlnyúló fala fut bele homlokzatába. A két elem találkozása kevésbé tervezettnek tűnik, de ebben rejlik a természetesség.

A leghátsó sarokban is van egy szerethető részlet. Az elemek belső rendszere miatt az egyik sáv végfala túlszalad a másik utcai homlokzatán. A tetők furcsa összemetsződése egy nem tervezett találkozás. Apropó **tető**.

Tető

Nem tudom, véletlen-e vagy sem, de legkedvesebb építészeti eszközőm maradt a végére. A tetővel való játék delíriuma sokszor ragadott már magával. Böhringer szerint a tető „az egész házért és bensőjéért áll”⁶⁹. A tető alatt én belül, a világ kívül van. Ide lehet beállni, bemenekülni a nap, vagy eső elől. A tető kalap a házon. Védi, mondja Böhringer. Bár a tető épül utoljára, mégis az a ház „fundamentuma”. A tető teremti a helyeket, és bár az építés azzal végződik igazából mindennek a kezdete. Állhat egyedül, egyszerűen helyet teremtve maga alatt az életnek, mint a szíenai piac magányos térben álló tetője, vagy lehet egy épület lezárása, mely a peremeken túllógva vonja maga alá az embereket, de lehet pusztán kalap is, ami lehatárol és egyben meghatároz. Irányt ad, teret, formát. A tető védi a belső teret, túllógásával a felmelegedéstől, a fénytől, az időjárás viszontagságaitól óv. Mozdulataival kommunikál, ernyőként borul fölénk. Könnyen alakítható, növelhető toldható. Csoportosítható formája, összetettsége, anyaga, az alátámasztás módja, áttörtsége szerint. A tető tipológija olyan szerteágazó, hogy egymagában lehetne vaskos gyűjtemények mottója.

Kis nyaraló toldása tetővel. Paloznak, 2012.

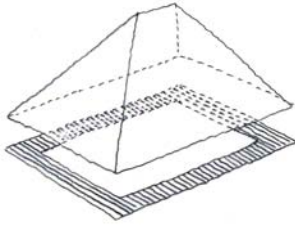

Tető a hidegkúti házon

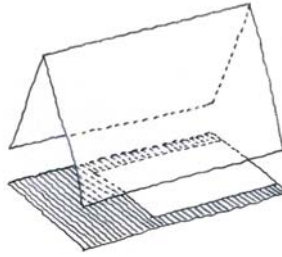
A kedvező tájolás és a kert felé fordított teraszok helyét jelölik ki a túlfutó tetők. Ahol az emelkedő terep és a belső járószint találkozik, fedett-nyitott terek alakulnak ki. Nem a tető kontúrja ugrik, hanem az őt tartó falak síkja. Kinek is köszönhető akkor ez a mozdulat? A tetőnek, vagy a falnak?

Kilenc rajzra szűkített gyűjteményemben csak helyteremtő tulajdonságát vizsgáltam. Egyszerű axonometrikus ceruzarajzokkal magastetőket mutatok be. Egy tetőformát látunk és alatta egy, vagy több síkot részben, vagy egészben sraffozva. A tetőforma a rajzokon magáért beszél. A szabadon hagyott felületek a sapka alatti belső teret jelölik, a sraffozottak a túllógások alatt létrejövő kisebb nagyobb fedett-nyitott tereket. Mivel kedvelt területre tévedtem, az önkorlátozást fontosnak tartom. A gyűjteményben szereplő beépítések közül egy szerényebbet választottam elemzés alapjául. A Bodensee-re épült cölöpökön álló házcsoporthoz egy mára giccsbe hajló skanzen. Esetlen tetőformái a leegyszerűsítés által mégis szolgálhatnak tanulságokkal. A sraffozott mezők helyenként két síkot határoznak meg. Egyik a faszervezetű stég járószintje, másik a víz felülete.

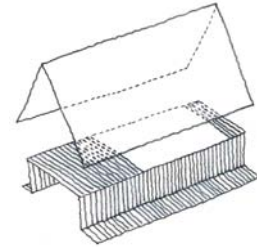
⁶⁹ Böhringer, Hannes: Tető (ford. Tillmann József), in: Daidalosz vagy Diogenész, Építészet és művészettfilozófiai írások, Terc Kiadó, Budapest, 2009., 7. old

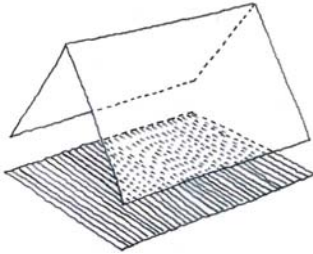
Az első rajz egy két oldalt kontyolt nyeregtető. Minden irányban túlfut az épület belső tereinek határán. Kucsma formája mélyen a szembe húzva érdekes arányokat eredményez, és védett körbejárást. A ház falának támasztva bármi kint maradhat.

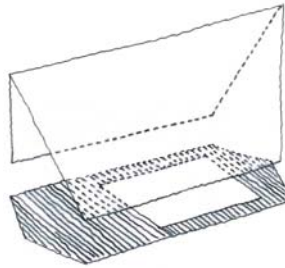
Ennél a épületnél a belső kitoldódik az egyik határoló felületre, így a víz felőli oldalon egy nagyobb tornác alakul.

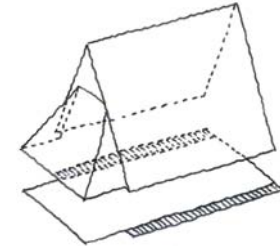
Hasonlóan az előzőhöz, szintén a víz fölé lóg a következő tető is. Érdekessége, hogy a ház nem körbejárható. a stéget teljes szélességében elfoglalja a belső tér.

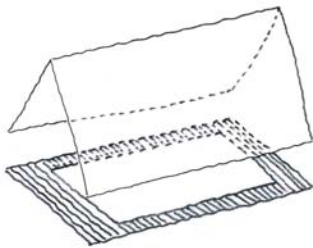
A következő egy egyszerű nyeregtető, ami alatt nincsen épület. Egy, nagy fedett nyitott tér. A többi rajz különböző formákkal ugyan, de az első kettőnek valamilyen változata.

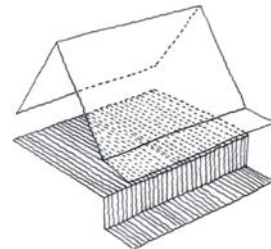
A házikók egyikének oromzata nem függőleges. Erősen kifelé billen, ahogy a szumátrai Batak kultúra házáinak tetőszerkezete. Ezzel a mozdulattal a két véghomlokzata előtt nagyobb használható helyek születnek.

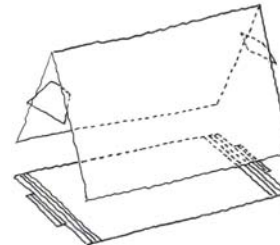
Az utolsó két rajzon az alakulás nyomai láthatók. Első esetben a belső térmegnagyobbítása céljából kis csonkakonty jelenik meg a rövidebb oldal előtt, második esetben a kapuk feletti toldással nő meg a bejárat előtti fedett nyitott tér.

Az elsővel szinte megegyezik, de a tető formája más. Talán az ebből fakadó irányítottság miatt a rövidebbik homlokzat előtt felvastagszik a fedett nyitott tér.

A rajzon látható tető egy összetettebb idom. A stég szintjét egy nyeregtető védi, majd hosszoldala mentén kicsit megtoldva a vízfelület fölé lóg, kis szeletét a belakott terület részévé teszi. Csónaktároló szín.

Praktikus használati szempontok irányították a kis telep lakóit, nem a tetők formálása. A végére akaratlanul majdnem minden elem más lett. Egy tulajdonság azonban összefogja őket. A tapadás.

Befejezés, mestermű

Két ház Hidegkúton.

A gondolatfűzér a dolgozat kereteire való tekintettel bezárul. Nem jutott mindenre idő, és vannak olyan szavak, amiket a vizsgálati felület szűkítése nem hozott a felszínre. A megállás csak átmeneti, a képekkel, képzetekkel, szavakkal való játék tovább száguld. Bemutatott gyűjteményem elemei, a múltban elraktározott, vagy a jövőben elem kerülő képek újabb szavakat szülnék, az eddigiek tartalmát pedig elmélyítik. Szótáramat a folytatást szimbolizálva a tetővel zárom. A tető egy befejező aktus, az építés utolsó fázisa, de, ahogy Böhringer írja mindennek a kezdete. A bemutatott kis gyűjtemények új lendületet adnak. A rejtett rétegek felkutatása során felhalmozott tapasztalatok ugrásra készen várják a továbbíródás lehetőségét.

A fehér papír előtt ülve, tervezési feladatok kapcsán kerülnek újra elő. Láthatatlanul költöznek mozdulataimba, vonalaimba, csábítják el, és láncolják magukhoz gondolataimat. Ahogy Lewerentz csónak kapcsán tett fiatal kori felfedezése, sokkal később, teljesen más kontextusban bukkan fel klippani temploma boltozataiban, úgy kísértenek engem is hosszú éveken keresztül, a gyűjteményeimben felhalmozott élmények. Várják a beépülés lehetőségét. Sokszor építészeti alapállásomhoz nyújtanak támpontot, de van, hogy a részletek születésekor bábáskodnak. A szótárban látott mozaikok egy nagy kép elemei. A részekből áll össze az egész. Nem rendszertelenül, egymás mellé halmozva, hanem egymásból következően, egymást erősítve, egy ház részeiként kelnek életre.

A helyszín Budaliget. A Hidegkúti út mentén húzódó „Ófalu” felől emelkedő domboldal. A főútról egykor a hegyre felfutó keskeny, hosszú telkeket az évek során tovább osztották. Az így kialakult két újabb utca, a Bölény, illetve a Tárkony utca között helyezkedik el a Szilkovács család telke. Hossztengelyével a lejtéssel párhuzamosan észak-keleti irányban, a kilátás felé néz. Teljes hosszában (65 m) valamivel több, mint 6 métert lejt. Ennek köszönhető, hogy jó kilátással rendelkezik a szemközti Szarvas-, Kálvária-, Csúcshegyre. Keletről és nyugatról két beépítetlen telek határolja, északról a Tárkony, délről a Bölény utca. Az egykori „nadrászi” telkek felső határánál húzódó erdősavot ma már csak néhány megtermett fenyő jelöli. A szomszédos telken túl azonban máig érintetlen fenyves található. A tervezési program egy telekre két családi ház kialakítása volt. Ritka, és nehéz feladat egy telekre két családi házat tervezni, ugyanakkor nagy lehetőség megtervezni saját szomszédunkat. Ilyen helyzetben a telepítés döntő fontosságú. A tervezés kezdetétől cél volt, hogy a két épület valamilyen formában kommunikáljon egymással. A két, első ránézésre azonos, de különböző arányú és belső funkcionális szervezésű tömeg egymástól elcsúsztatva, egymásra hangoltságot, párbeszédet mutat. Könnyen leolvasható, hogy bár külsejükben rokonok, mégsem azonosak.

⁷⁰ András, Ferkai: A mérhető és a mérhetetlen, Megjegyzések az ötvenes és hatvanas évek építészetről, in: Vámos, Dominika (szerk.): arc'4, Az Új Magyar Építőművészet melléklete, Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000 86. old.

Acoma Pueblo. Új-Mexikó Az ősi indián település az ún. Enchanted Mesa nevű homokkő fennsíkon helyezkedik el. Egy határozott irányt követő telepítési rendszer sűrű változataként értelmezhető. Az építőelemek egymás mellé zsúfolásának oka a fennsík véges mérete mellett az indián pueblók lakóegységeinek tradicionálisan fentről való megközelítése. A szokatlan bejárati elhelyezés a közlekedőfelületek egy részét a tetőteraszokra száműzi. Az egyes épületsávok a nőtt szerkesztés ellenére is határozottan kirajzolódnak. A fő megközelítési útvonalak mellett felhalmozott dél felé tájolt dobozhalmok határozott irányok mentén terjeszkednek. A település nehezen megközelíthető, a lakóegységek védelme kulcsfontosságú. A fennsíkon való elhelyezése, a szintek egymás tetejére építéséből adódó térben kiterjesztett közlekedőrendszer, melynek eredményeként a lakószinteket csak létrával lehetett elérni, mind ugyanazt a célt szolgálja. A közöket övező alsó szinteket üzleteknek használták. A teraszok, emeleti kertek pedig a főzőtérként működtek.

Algír kasbája. Észak Afrika várfallal erősített, legtöbbször sziklás hegyek védőgyűrűjébe telepített városai a kasbák. Icosium romjaira épült Algéria fővárosának ősi magja Algír kasbája. Délről és nyugatról sziklás meredek dombok, északon a városfal, keleten a tenger határolja a kikötő felé lejtő trapéz alakú sűrűn beépített városrészt. Szorult helyzete miatt mindig sűrűn lakott terület volt. A jellemzően fehérre meszelt udvaros házakból összeálló minta teljesen kitölti a területet. A látszólagos káoszban a rajzolat logikáját a terület morfológiai adottságai és a bevilágítási igények adják. Láncszerűen a domboldalra fűzve a közel egyforma méretű négyzetes telkek, szűk sikátorokkal tagolt tömböket hoznak létre. Az épületek központja az udvar, a helyiségek erre a központi térre néznek, megvilágításukat is innen kapják. Az udvarok az intenzív beépítésnek megfelelően minimális méretűek, de a lapostetőkön kialakított, tengerre néző teraszokkal egészülnek ki.

Balatonfüred, Siske városrész
_Magyarország A régi településközpont főutcája a patak mentén kapaszkodik az Ófalu felé magasodó dombok irányába. A útról indulva emelkedő hosszú keskeny telkek, használatának az egytűcsés településekből kiinduló érdekes változása figyelhető itt meg. A beépítés a hagyományos kétsoros házakhoz hasonló, mégis másról van szó. Míg a kétsoros házak - elsősorban - egy család birtokában, mint több generációs beépítés alakultak ki, addig itt már egy spontán módon kialakuló társasházi rendszerrel állunk szemben. A kert hosszanti irányában sorolt épületek itt nem gazdasági funkciót töltenek be, hanem lakóépületek. Az telekhatárokon "billegő" egységek adják az udvarok rendszerének rajzolatát. A telkek a hagyományos privát zóna helyett félközösségi térré, mellékutcává, közzé alakul, teret engedve ezzel egy, a családi használatnál szélesebb körű társas érintkezésnek. Már nem a régi palánkkal körülvett, kerített, védelmet nyújtó alapegységként, hanem egy kisebb közösség élettereként jelenik meg.

Barumini su Nuraxi_Szardínia,, Olaszország
 A Szardínia szigeten lévő nurághok kisebb-nagyobb szabálytalan formájú kövekből épült csonkakúp alakú épületek voltak. A külső és belső térfalak közötti faltömeg néhol folyószerű tereket, vagy a tetőre vezető, belső csigalépcsőt rejtett. A központi nurágh körül egy falat emeltek. A szűkre szabott keretet kitölti a kis kör alaprajzú kőkunyhók egymásba fűződő meander-szerű sora. Az egymásba kapaszkodó ívek mintája teljesen behálózta az területet. A kr. e. 1500-500 közötti kultúra meglepően fejlett építéstechnikát alkalmazott. A kőtanyag használata nélkül épülő házakban álboltozatot, álkupolát alakítottak ki, az építmények belső terei, metszetei rendkívül inspiratívak. Az íves falakkal felszabdalt terület izgalmas, szinte labirintusszerű kerteket tartalmaztak, melyek inkább egy bonyolult városi utcarendszerhez hasonlítottak. A tornyok körüli kisebb méretű házak szabálytalan ovális alaprajzi formával épültek, vagy toldalékszerűen építettek egymáshoz helyiségeket egy központi udvar körül.

Bath Royal Circus. A szigetországban több helyen felbukkanó, félkör alakú, vagy körbe záródó kompozíciók, a Stonehenge-re és a Woodhenge-re gondolva Angliában nem előzmény nélküliek. A bathi épületegyüttes ennek egyik jellegzetes példája. A XVIII. századi egymáshoz és a kerethez tapadó György-kori épületek a környéken bányászott méz-színű mészkőből épültek. Az elegáns Royal Crescent (Királyi Félhold) és a Circus (Körönd) épületegyüttes az afrikai centrális példákhoz hasonlóan erős, itt elsősorban rangbeli összetartozást hordozó kompozíció. A Palladio-stílusú épületeket idősebb és ifjabb John Wood tervezték. Az egyetlen angliai fürdővárosban a királyi család, és annak kegyeltjei számára épülő együttes egy hatalmas, társasági események színhelyét adó kertet ölel körbe.

Biskupin. A kitöltő kompozíciók egyik legszebben szerkesztett példája a kr. e. 6. században, a mai Lengyelország területén mocsárra épült erődített boronafalás falu. A 180 méter hosszú, 110 méter széles sánccal szegélyezett ovális szigeten az épületsávok mellett kialakuló köztes terek esszenciális tartalommal bírnak. Az épületek déli oldalán húzódó pergolával fedett 3-4 m széles közök a megközelítés mellett egy jó tájolású használható kerthez hasonló térrel bővítették a belsőt. A határozott irányú feltárási utak közé feszített mintegy száz teljesen azonos alaprajzi kialakítású lakóegység alapos tervezés eredménye. A szárazföldről egyetlen hídon megközelíthető telep a kr. e. 1. évezred Európájának nyugtalan, veszélyes világának kihívásaira adott pontos válasz. A közök, utcák, mint köztes terek még nem töltik be a kert szerepét, mégis jó tájolásukkal, a zárt épületek bővítményeként értelmezhetők.

Bodensee. A növekvő struktúrák egy speciális, de nagyon karakteres formája a vízre épülő cölöpvázás házcsoport. A világszerte több helyen található beépítési forma, egy szépen rekonstruált darabja a németországi Bodensee-re épült épületegyüttes. A vízfelület felett szerteágazva tekerdő stégek, mint egy gyöngysor, tapadnak rá a kis terasszal kiegészülő épületek. A növekedés irányát a megközelítést szolgáló stégek határozzák meg, amire az elemek akár egyesével, akár kisebb csoportban is csatlakozhatnak. A kert ebben a környezetben átalakul. Az épületek melletti cölöpökre állított terasz, és az egyes elemek közötti vízfelület is betöltheti ezt a funkciót. Az egyik jól funkcionáló élettér, az épület szabad téri kibővítése, a másik az elválasztás eszköze lehet. Napjainkban Hollandiában ismét előkerül ez a beépítési forma, Amszterdamban a város növekedése miatti, égető területhiányra adott válaszként.

Catal Hüyük. Újkőkori település. Az additív módon növekvő struktúrák legismertebb ősi példája. A négyzet alaprajzú házak szorosan épültek egymás mellé. Az egymás mellé épülés olyan extrém sűrűséget eredményezett, hogy nem beszélhetünk mai értelemben vett utcahálózatról. A lakórészek megközelítése a tetőn keresztül történt létra segítségével. A lejtős terepen a háztetők teraszosan, szorosan egymás mellett helyezkedtek el. A homogén módon terülő beépítés szőnyegként hever a folyó és a hegyvonulat között. Az egy-két helyiséges lakások alapterülete átlagosan 25 m² volt. Az egymásra tapadva építkezés védelmi célt szolgált, az extrém sűrűségből adódóan a kert, kis udvarrá, vagy tetőterasszá redukálódott.

Chuindixia. A hegyek közé szoruló kis kínai település a völgyben futó úttól indulva kúszik fel a csúcsok irányába. A falu fölötti domboldal teraszos művelése határozott vonalakat metsz a természetes tájba. A teraszokat támasztó kő támfalak a házakhoz közeledve egyre magasabbá, vastosabbá válnak, lépcsőkkel egészülnek ki. A terepviszonyokat élesen kirajzoló támfalrendszer adja a növekvő kompozíció rajzolatának alapját. A belső udvaros házak a terepvonalakhoz, támfalakhoz tapadva fecskefészekként sorolódnak. Megközelítésük a támfalak mentén kialakított enyhébb, vagy a rájuk merőleges meredekebb lépcsőkön lehetséges. A déli tájolású lejtőn kialakult sűrű földszintes beépítést jóarányú, benapozott udvarok tagolják.

Dogon falu_Mali A dogonok a Mali köztársaság közepén a Bandigar fennsík környékén a XIII. században megtelepedő nép. Életmódjuk és falvaik az évszázadok során alig változtak. Nagyobb méretű síkvidéki falvaik a növekvő típus szép példái. A levegőből nagyon speciális rajzolatot látunk. A mintát alkotó elemek ismétlődnek ugyan, de a kompozíció vibrálását az alkotóelemek egymáshoz való viszonyának végtelen lehetősége adja. Egy család lakóegysége, az alapsejt, több részelemből egy udvar, kert körül épül fel, és kőfallyal kerített. A kertek helyét, a kompozíció fix pontjait a ritkás növényzet elemei, a fák határozzák meg. A kompozíció alapelemei a lapostetős, vályogfalú, négyszögletes alaprajzú lakóépületek mellett a jellegzetes kúpos tetős, kör alaprajzú tároló, és gazdasági épületek. A változatos méretű és alakú sejteket kis közök választják el egymástól, ezer szálon téve lehetővé újabb és újabb elemek kapcsolódását a növekvő mintához. Az egyes elemek funkciója, használata nagyon kötött. Vannak csak férfiak számára kijelölt épületek, de külön épülete van a periódusukat töltő nőknek is.

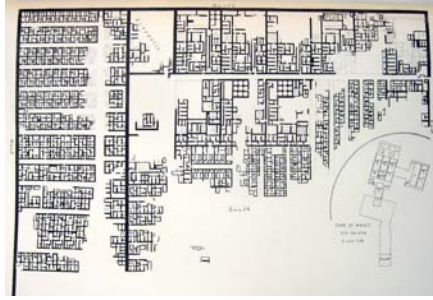
Fuggerei telep. A gazdag kereskedő Fuggerei család saját munkásainak építette a fallal körülvett kis várost német reneszánsz stílusban. A fallal körülvett telep kitölti a rendelkezésre álló területet. Épületsávjait határozott irányú utcák választják el egymástól. A közöknek a mérete mintegy 7 m szélességű, hanem tartalmilag is gazdagodik, haszonkertekkel bővül. A jelenvalóság jegyében, a nagy mennyiségű (az építés időszakában százhat), olcsó "szociális lakás" építése gazdaságos területhasználatot és épülettípust eredményez. A telephez a funkcionális összetettség céljából iskola, fürdő, kórház és templom is tartozik. A kert az épületsáv

Gánai kraalok, Ba-ila falu Zambia. Vándorló afrikai népek elsősorban védelmi céllal épülő keretbe záródó falvai a kraalok. A tüskés ágakból épített védőmű mellett a kerethez tapadva sorakoznak az épületek. A belső szabadon hagyott terület, nem köztér. Sokszor újabb karámmal kerítve az állatok védett elhelyezését szolgálja. A magyar terminológiában ezért gyakran használjuk a karámfalu kifejezést. Fraktálszerűen továbbfejlesztett tartós használatra épített változata a közép afrikai Ila törzs faluja, a Ba-ila Zambiában. Egy monumentális, több száz méter átmérőjű körre épülnek össze a törzs családjainak kisebb kraaljai. Kimozdítva a keretből, mint egy nyakéken a medál, egyedül a vezető és családjának háza áll szabadon. A különböző rangú és méretű családok kisebb keretei a közösségben elfoglalt helyzetüknek megfelelően a gyűjtőponttól a falu bejáratáig sorolódnak. A fraktál három rétege szépen kirajzolódik a sematikus alaprajzi ábrákon. A kunyhó egyszerű kör alaprajza köszön vissza a család kraaljában, majd ezek a patkó alakú egységek építik fel a keretbe záródó falut.

Ghadames óvárosa Líbia. Az egyik legöregebb, élő, szaharai város Algéria és Tunézia határán egy oázis mellett jött létre. Már a római korban is létezett Cydamus néven. A hagyományos növekvő településforma egyik kiemelkedő példája. Az épületek helyét meghatározó tekergő cikk-cakk vonal mintha a végtelenségig folytatható lenne. A vonalak közé feszített különböző magasságú tömegek és a tetőkön kialakuló teraszok fehér barázdái egy gipsznyomatba merevedett minta hatását keltik. A jelenvalóság meghatározó karaktere a vertikális építkezés. A földszinti üzletek és emeleti lakások máig működő rendszere nem csak élő belső világot eredményez, hanem a sivatagi napsugaraktól is véd. A síkatorra torzuló kertek és udvarok szinte kizárólag a közlekedés szerepét töltik be. Sokszor a házak emeleti részei alatt futnak egy földalatti járáshálózatot hozva létre. A tető a nyitott teraszokkal a nőknek volt fenntartva. Itt tudtak kommunikálni, kapcsolatokat kialakítani a szomszédokkal. A földszinti szűk síkatorokat főleg a férfiak használták.

Kahun, Illahun I. e.: 1880 körül XII. dinasztia idején épült ki a középbirodalom egyik jelentős városa El Lahun, a piramisváros. II. Szeszósztisz sírjának építkezésén dolgozó munkások és vezetőik számára a társadalmi hierarchiának megfelelően vastag fallal kettéosztott, keretbe zárt település jött létre. Derékszögű rendszerben, rögzített irányok mentén szerveződik az utcákkal, közökkel tagolt struktúra. Észak-dél, kelet-nyugat irányú utak osztják a 350m x 400m méretű téglatestet kisebb egységekre. A terület nyugati harmada ad helyet a munkáslakásoknak. Főutcáról nyíló kisebb mellékutcákról közelíthetők meg az egymásnak fordított, kis alapterületű lakóegységek. A két területet elválasztó fal mentén a felügyelők lakásai sorakoznak. A város nagyobb, keleti oldalán, egy városi térről induló út mentén a tisztségviselők, a papok és a fáraó rangosabb épületei sorakoztak. A lakások minden esetben befelé néztek, központjukban egy északra tájolt udvarral, a közökre néző homlokzatok tömörek.

Lindos, Görögország

Héliosznak a nap istennőjének szigeteként tartották számon az ókori görögök a gyönyörű szigetet, Rodoszt. i.e. 100 körül harcos dór törzsek foglalták el, és három várost alapítottak, közöttük Lindoszt. Keleti fekvése miatt gyorsan kereskedelmi központtá vált, nem véletlen, hogy Homérosz Illiászában a környék leggazdagabb városai között említi. Az új főváros, Rodosz megalapításakor jelentősége csökkent, ezért karakteres, nőtt városszövege a mai napig organikus fejlődést mutat. Az öböl felett magasodó akropolisz tövében hófehér, sejtszerű, udvar köré csoportosuló épületekből tevődik össze a méhsejtekre emlékeztető mintázat. A növekedés irányát és a minta logikáját a topográfiai adottságok, a lankán kanyargó utcák és a bevilágítást szolgáló udvarok tájolása adja. A zsúfolt, additív rendszerben vékony vágásként jelennek meg a meredek utcák. Az udvarok helyzete az utcához való viszonyban, és a belső sűrűsödésnek megfelelően változatos. Van ahol a síkatorokból közvetlenül az udvarba lépünk, vagy a házon keresztül jutunk a védett hátsó kertbe, de sok esetben az udvar az épület központjában kialakított átriummá alakul. A világos színek, az itt-ott felbővülő feszes arányú közök, az utcák felett kifeszített lugasok, vásznak a nyári felmelegedés ellen védenek.

Machu Picchu. Az inka kultúra gyöngyszemeként elhíresült várost a mai napig legendák és találgatások övezik. Az Andok lejtőinek bámulatos birtokbavételével 1450 körül épült települést szemlélve nehéz eldönteni, vajon a hegyet bányászták ki az épületek, a falak közül, vagy a teraszok, épületek rakódtak rá a domborzatra. Az együvé tartozás, a tapadás gyűjteményünk példái közül itt a legerősebb. A teraszosan megművelt domboldal ritmusát folytatják a sorba rendeződő lakó, majd kultikus épületek. A hatalmas kőlépcsők a hegyről lefelé terjeszkedve népesítik be a domboldalt. A mesterien megmunkált kövek és a tiszta, tektonikus építkezés mellett a kertek mérete, geometriája, funkciója is figyelemreméltó. A bővülő, szűkülő vonalak közötti teraszok egyszerre fogadnak be szent övezeteket, főteret, és megművelhető kis haszonkerteket.

Majki Kamalduli Remeteség - Magyarország . A többi példánktól eltérő használatból adódó, továbbfejlesztett, még több rétegből felépülő változata. A némaságot fogadó kamalduli szerzetesek számára épített cellák és kolostor kompozíciója a rend működésének jegyeit hordozza. A kisebb és nagyobb köztes terekből felépülő udvarszövet a közösség és magány megéléséhez alkalmas differenciált tereket tartalmaz. A remetelakok bejárata saját kertre nyílik, melynek alapterülete pontosan megegyezik a cella méretével. A saját kertből kilépve a templomkert kolostorkertté formálódik. A épületegyüttes 1753 és 1770 között épült, a Rákóczi szabadságharcot követően, a felkeléshez hű nemesi családok adományaiából Franz Anton Pilgram osztrák építész tervei alapján. A beépítés tizenhét cellaházból, templomtoronyból és kolostorból tevődik össze. Ezerkétszáz hold földterület állt az itt élő kamalduli remeték rendelkezésére. A remeték mindennapjainak megéléséhez alkalmas építészeti terek megalkotása mellett a kert szimbolikus szerepe, mint a gondolkodás, az elvonulás helye is felerősödik.

Mourabatine Ksar. Észak afrikai félhomád berber törzsek jellegzetes épülete volt a ksar, a falut védelmező apró vár. A ksar melletti különös építmények a gyakran hegytetőkre emelt ghorfák, melyek valójában erődített magtárak voltak. Egy ősi jól működő életforma lenyomatai ezek az épületek, ahol a nehezen megtermelt éves termények védelme volt a legfontosabb szempont. A közös fallal rendelkező magtárak két, három, vagy négy emelet magasságban, kis területen nagy mennyiségű termény tárolására voltak alkalmasak. Az elemek egy központi udvar körük a falhoz tapadnak, teljesen kitöltve az így felvastagodó fal menti sávot. A helyszínen rendelkezésre álló anyagokból, kőből és vályogtéglából, vagy csak vályogtéglából épültek. Tetejük döngött földből készült. Az udvar szerepe a védett helyen való rakodás és árucseré volt.

Nagy Zimbabwe. Az afrikai vaskori sona nép városa. A keret, amit a vastos gránit kőfal jelöl nagyon erős rendező ereje a kompozíciónak. Az afrikai törzsi építkezéseknél, vagy az ila törzs településeinél, gyakran használt típus itt annyiban változik, hogy a földrészen megszokott fa illetve sár helyett mives, téglány alakúra faragott gránittömbökből épült a helyenként másfél méter vastag fal. A kötőanyag nélkül rakott öt és tizenegy méter között váltakozó magasságú falhoz karámok és lakóépületek tapadtak. A főként nomád állattartásra berendezkedett nép a védett udvart gyülekezőhelyként és menedékként használta. Az erődszerű külső falak és a kertet tagoló karámok, illetve házak között keskeny közlekedő folyosók alakultak ki.

Nyboder negyed, Koppenhága, Dánia. Koppenhága történelmi belvárosától északra 1631-ben, IV. Christian uralkodása alatt kezdték építeni a Nyboder negyedet. Vékony hosszú sorokba rendezve tizenhét év alatt hatszáz lakóegységet építettek fel. Egymásnak háttal fordított, kis kertekre néző, párhuzamos közökkel, utcákkal elválasztott házsorok gyarapodtak ritmusosan a várost övező sáncoktól délre, a város felé. A fő irányra merőleges, épületsorokat átvágó két utca a gyorsabb megközelítést segíti, a hosszú sorokat kisebb egységekre, tömbökre bontja. Több mint száz esztendőn keresztül a beépítés folyamatosan nőtt, változott, az eredeti egyszintes épületek egy részét 1758-ban Philip de Lange tervei nyomán kétszintesre építették át. A XVII. században a gyorsan fejlődő királyi tengeri flotta személyzetének és családjainak épített katonás, rendezett épületegyüttes mintaként szolgált a sűrűn lakott zezugos városok lakásproblémáinak megoldására. Egyszerű funkcionális alaprajzi rendszere, élénk, korábban piros, ma okkersárga színe, finom homlokzati arányai, a széles, fényel, levegővel átjárt utcák, és az épületek mögött kialakuló haszonkert, ami a napi háztartást szolgálta, építése korában előremutató, újszerű, épületegyüttest eredményezett. Kiállva az idők próbáját, többszöri felújítás után maig kedvelt lakókörnyezet.

Olynthos. A Chalkidiké-félszigeten i. e. 5-3 században virágzó görög város. Helyszínrajzát tanulmányozva érdekes kettősség figyelhető meg. A város déli részén fekvő régi magja még egy organikusan növekvő város rajzolatát mutatja, ahol az egymás mellé szoruló házak rendszere semmilyen tervezettségre nem utal. Az óvárostól északra terül el az új város, amely a kései görög településekkel, Priénével, Milétoossal rokon, szabályos, derékszögű telepített rendszer egyik klasszikus példája. A fegyelmezett négyzethálós belső világ kitölti a többszörösen megtört vonalú várfal által teremtett keretet. A két rendszer, (organikus és derékszögű) együttes megjelenése adja a helyszínrajz szépségét. A négyzethálót kitöltő lakóházak fejlett típust mutatnak. Az egymással párhuzamos főutakat keskenyebb és szélesebb mellékutak kötik össze, ezzel minden lakóháznak egy reprezentatív és egy gazdasági megközelítést biztosítva. A belső udvarok délre tájoltak, az északi oldalukon végigfutó "pastáz" a tornáccal rokon átmeneti térként funkcionált. A kert bár excentrikusan helyezkedik el a feszesen szerkesztett alaprajzban, mégis egyértelműen a ház lelke.

Pueblo Bonito. A Chaco Canyon legnagyobb települése, spanyolul pueblója. A függőleges sziklafal és a mára kiszáradt folyó közötti területen áll a félkör alakú fallal körülvett lakótömb. A beépítést meghatározó forma irányított. Az egykori folyó medre felé egyenes, metszett, a sziklafal felé ível bővül. A tömör, védelmet nyújtó fal belső oldalához tapadnak a lakóegységek, melyek az indián földházak leszármazottaiként a tetők felől megközelíthetőek. A közel hétszáz helyiség egymáshoz ízesülő, átjárható, sűrű húsa felvastagítja a keretet adó falat. A vastag teraszos lakáskaréj egy központi térre néz. Sem a járható tetők, teraszok, sem a két központi kiva (kultikus épület) mellett kialakuló tér nem értelmezhető kertként, sokkal inkább a megközelítés és a kultikus használat felületei. A navahó indiánok jellegzetes vallási építményeinek, és a tradicionális indián lakásoknak az érdekes keveredéséből alakult ki a kompozíció. Mesterien rakott kőfalai és az álboltozatra emlékeztető gerendamennezyet magas építőmesteri tudásról tanúskodik. A csaknem negyven kisebb kiva az élénk szellemi élet lenyomata.

Sittard_Hollandia

A telepítés kompozíciójának azt a típusát, ahol az egyes elemek nem állnak össze egyetlen terület mintává, hanem az irányítotttság és a köztes terek meghatározottsága jellemző, az újkőkori vízparti halmazos településekben ismerhetjük fel. Lepenszki Vir mellett Sittard a legkiterjedtebb feltárt település. A vonaldíszes kerámiáról elnevezett csoport egy irányba tájolt házai egymástól 6-10 m távolságra épültek. A kr. e. 4. évezredben az akkortájt elterjedt cölöpvázaz, tapasztott építéstechnikával meglepően nagyméretű házakat építettek. A 6-7 m széles házak 25 m, esetenként a 30 m hosszúságot is elérték. A tetőszerkezetet több sorban alátámasztó ágasfás oszlopok a belső térszervezésben is meglepő differenciáltságot és flexibilitást eredményeztek. A hálórészek mellett műhely és padláson kialakított tároló is helyet kapott az épületekben. Sittard lakói elsősorban földműveléssel foglalkoztak, így az házak között kialakuló ketrészekben karámok kaptak helyet.

Vöröstó. A nagy sűrűségű kertes beépítések egyik organikusan létrejött, és máig jól működő példái a falvak. Az útifalvak esetében a telkek és a házak az úthoz tapadva sorolódnak szorosan egymás mellé. A "kitaposott" vonal mentén való növekedés tetszőleges hosszön elképzelhető. Patakok, kisebb folyók partjait követve, völgyekben, vagy épp domboldalakon egy vízszintesen futó szintvonalhoz rendeződve alakulhat ki ez a típus. A falu központjában a házak sorában akár egy telken, akár több telket összevonva, vagy orsós falvak esetében a főutca kiszélesedésében állnak a középületek a templommal. Egytraktusos épületek szorulnak a kedvezőtlenebb északi telekhatárra, keskeny udvart hagyva maguk mellett. A ház-udvar ritmus zárt sorúvá válik beforduló utcai szobával bővülő lakások esetében. Az épületek mellett udvar, mögöttük különböző diszpozícióban, sorolva, vagy keresztbe állítva gazdasági épületek és gazdasági udvar kapnak helyet. Vöröstón például keresztcsűrök összefüggő sora határolja az udvarokat a hosszan hátrafutó kertektől.

- Böhringer, Hannes: Daidalosz vagy Diogenész, Építészeti és művészetfilozófiai írások, Terc Kiadó, Budapest, 2009
- Böhringer, Hannes: Szinte semmi, Életművészet és más művészetek, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 2006
- Caruso, Adam, St John, Peter: Frameworks in: a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország 8. szám, 1996., 38–51 old.
- Ferkai, András: Űr vagy megélt tér, Építészettörténeti írások, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2003
- Fernández-Galiano, Luis (szerk.): Atlas Architectures of the 21st Century, Africa and Middle East, Fundación BBVA Kiadó, Bilbao, 2011
- Fretton, Tony: Architecture and Representation, The New British Embassy and Ambassador's Residence in Warsaw, in: Gräfe, Christoph, Pilmot, Mark, Stuhlmacher, Mechthild (szerk.): OASE no.65 Ornament, Decorative Traditions in Architecture, Nai Publishers, 2004.
- Gellér B., István: A növekvő város, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000
- Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002
- Gili, Mónica (szerk.): 2G n.46, Tony Fretton Architects, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2008
- Gili, Mónica (szerk.): 2G n.37, Valerio Olgiati, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2006
- Hauser, Arnold: Kunst und Gesellschaft, Beck Kiadó, München, 1973., 103. old.
- Hugo, Victor: A párizsi Notre-Dame, Európa Kiadó, Budapest, 1963.,
- Istvánfi, Gyula: Az építészet története Őskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997
- Janáky, István: Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon, Terc Kiadó, Budapest, 2004
- Kerékgyártó, Béla (szerk.): A mérhető és a mérhetetlen, Építészeti írások a huszadik századból, Typotex Kiadó, Budapest, 2004
- Lévai-Kanyó, Judit (szerk.): A hely, Janáky István épületei, rajzai és írásai, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999
- Lind, Olaf és Lund, Annemarie: Copenhagen Architecture Guide, Arkitektens Forlag, Copenhagen, 2005
- Loos, Adolf: Ornament és nevelés, Válogatott írások, Terc Kiadó, Budapest, 2004
- Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Aires Mateus 2002-2011, building the mould of space, El croquis Kiadó, Madrid, 2011
- Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Eduardo Souto de Moura 1995-2005, the naturalness of things, El croquis Kiadó, Madrid, 2005
- Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, John Pawson 1995-2005, pause for thought, El croquis Kiadó, Madrid, 2005
- Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Peter Eisenman 1990-1997, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 1997
- Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011
- Meggyesi, Tamás: Városépítészeti alaktan, Terc Kiadó, Budapest, 2009
- Meggyesi, Tamás: Számadás, Válogatott írások, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2011
- Pawson, John: Minimum, Phaidon Kiadó, London, 1996
- Pogány, Frigyes: Terek és utcák művészete, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1960
- Pogány, Frigyes: Velence, Corvina Kiadó, Budapest, 1979
- Rossi, Aldo: A város építészete, (ford. Masznyik Csaba) in: Bercsényi 28-30, A BME építészhallgatóinak kiadványa, 1986.
- Rudofsky, Bernard: Architecture Without Architects, A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture, University of New Mexico Kiadó, Albuquerque, 1964
- Sallós, Csaba: A Trombitás-ház. A Szilágyi Erzsébet fasor házai, in: Budai Pogá 14. szám, 2002., július, 7. old
- Sergison, Johnatan, Bates, Staphen: "Working with Tolerance", in: Papers, A Collection of Illustrated Papers Written between 1996 and 2001., self publ., London, 2001.
- St John, Peter: The feeling of things, towards an architecture of emotions in: Shaping Earth, University of Wolverhampton 2000.
- Stierlin, Henri: Erődök, várak és citadellák, Scolar Kiadó, Budapest, 2008
- Szalai, András: Spontán építészet és építészeti szépség, in: Kerékgyártó, Béla (szerk.): Hely és jelentés, Tanulmányok az építészetről és a városról, építészet/elmélet, Terc Kiadó, Budapest, 2002
- Turner, John: Housing as a verb, in: Turner, John and Fichter, Robert (edit.): Freedom to build, Collier Macmillan, New York, 1972.

Vámos, Dominika (szerk.): arc'4, Az Új Magyar Építőművészet melléklete, Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000
Vermeulen, Paul: Knitting Weaving Wrapping Pressing, A Conversation with Adam Caruso and Peter St John, Birkhäuser Edition
Architekturgalerie Luzern, Basel, Switzerland 2002
Westwood, Jennifer (szerk.): Mítoszok földjén, A világ szent városai, megjelölt helyei, ősi települései és az elsüllyedt földrészek, Magyar
Könyvklub Kiadó, 1993

Képgyűjtek

11. old.: <http://uploads0.wikipaintings.org/images/mark-rothko/untitled-mural-for-end-wall.jpg> (u.l.:2013.04.10)
20. old. <http://media-cache-ec6.pinterest.com/192x/6b/32/34/6b3234a68b347efccc8fc6b97bc0eb84.jpg> (u.l.:2013.04.10)
20. old. http://www.flickr.com/photos/faller_man/2672237752/ (u.l.:2013.04.10)
21. old. Gili, Mónica (szerk.): 2G n.34, Sergison Bates, Gustavi Gili Kiadó, Barcelona, 2002., 89. old
24. old. <http://www.hotelnapoleonlucca.com/immagini/piazza-anfiteatro-lucca.jpg> (u.l.:2013.04.10)
24. old. www.googlemap.com (u.l.:2013.04.10)
24. old. Falvai, Balázs: Telepítési szokások, Magyarország történeti városszövetének tipológiai vizsgálata, NKA, 2012, 25. old.
25. old. <http://static.panoramio.com/photos/original/10572968.jpg> (u.l.:2013.04.10)
25. old. http://1.bp.blogspot.com/_l2nRL_5EL9E/TULpOhojREI/AAAAAAAAAJQ/L0w7PYqWmul/s1600/DSC05003.JPG (u.l.:2013.04.10)
25. old. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bc/Orvieto_Brunnen_Pozzo_di_San_Patrizio.JPG (u.l.:2013.04.10)
72. old. <http://doughocking.com/wp-content/uploads/2012/04/Acoma.jpg> (u.l.:2013.04.10)
72. old. http://new.unep.org/wed/2006/english/Photo_Gallery/Deserts_Desertification/images/P-043ALG2006.jpg (u.l.:2013.04.10)
73. old. http://www.sardiniaholidayservice.com/wp-content/uploads/2013/02/nuraghe_barumini.jpg (u.l.:2013.04.10)
73. old. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/31/Royal.crescent.aerial.bath.arp.jpg> (u.l.:2013.04.10)
73. old. <http://www.ignaciuk.com/pixelmower/3d/02biskupin.jpg> (u.l.:2013.04.10)
74. old. <http://www.flickr.com/photos/56691641@N00/2515282569> (u.l.:2013.04.10)
74. old. <http://madamepickwickartblog.com/wp-content/uploads/2011/08/huyuk3.jpg> (u.l.:2013.04.10)
74. old. http://farm5.staticflickr.com/4114/4794336520_96e32ba74c_z.jpg (u.l.:2013.04.10)
75. old. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/df/Dogon_village_rooftops_by_David_Sessoms.jpg/1280px-Dogon_village_rooftops_by_David_Sessoms.jpgGreat (u.l.:2013.04.10)
75. old. http://bilder.driver.de/b/59/71/15/68/id_59711568/tid_da/die-fuggerei-in-augsburg-war-die-erste-soziale-wohnsiedlung-der-welt-dank-der-von-den-fuggern-geschaffenen-stiftung-wohnen-hier-bis-heute-sozial-benachteiligte-menschen-zu-einer-jahreskaltmiete-von.jpg (u.l.:2013.04.10)
75. old. http://www.flickriver.com/photos/bob_duck/56487900/# (u.l.:2013.04.10)
76. old. http://25.media.tumblr.com/af3f362990d7edeed16b35f76e1d9aa3/tumblr_mhp2z3rSRV1qzf9wqo1_1280.jpg (u.l.:2013.04.10)
76. old. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/24/Ville-pyramide-sesostris2.jpg> (u.l.:2013.04.10)
76. old. <http://marvaoguide.com/picturesofgreece/wp-content/uploads/2009/12/Rhodes-town-of-Lindos.jpg> (u.l.:2013.04.10)
77. old. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/Peru_Machu_Picchu_Sunrise.jpg (u.l.:2013.04.10)
77. old. [http://legifoto.com/files/majk_legi%20\(1\).jpg](http://legifoto.com/files/majk_legi%20(1).jpg) (u.l.:2013.04.10)
77. old. Ksar Stierlin, Henri: Erődök, várak és citadellák, Sclar Kiadó, Budapest, 2008., 32. old
78. old. http://farm7.static.flickr.com/6128/5963036787_33f389ae27_z.jpg (u.l.:2013.04.10)
78. old. Nyboder <http://www.dk360.dk/images/nyboder-3-950.jpg> (u.l.:2013.04.10)
78. old. Olynthos <http://files.scholynthou.webnode.com/200000003-6d66f6e61a/olynthos.jpg> (u.l.:2013.04.10)
79. old. Pueblo bonito http://newmexicooutdoor.com/uploads/CDB2012-Pueblo_Bonito_Chaco_Canyon.JPG (u.l.:2013.04.10)
79. old. http://artist.maestro.fm/Linear_Ceramic_culture.html (u.l.:2013.04.10)
79. old. http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=14&with_photo_id=24086407&order=date_desc&user=3398757 (u.l.:2013.04.10)

Szakmai önéletrajz Nagy Márton, Budapest, 1979. május 10.

Titkár BME Építésmérnöki Kar Építőművészeti Doktori (DLA) Iskola (vezető: Cságoly Ferenc DLA) 2011 –
dmb építész műterem (Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid) 2010 –
Az Építés Fejlődéséért Alapítvány "Év Kiemelkedő fiatal építésze" pályázat - II. Díj 2008
Tanársegéd BME Építésmérnöki Kar Lakóépülettervezési Tanszék 2007 –
DLA mesterképzés, mester: Roth János 2004 – 2007
Roth és Társai Építész műterem 2002 – 2009
ÉTM Építész Tervező Műhely Bt. (Nagy Márton, Török Dávid) 2004 –
Magyar Építészakadémia Diplomadíja 2004
BME Építésmérnöki Kar Diplomadíja 2004
Diploma: Lakóépülettervezési Tanszék 2004
BME Építésmérnöki Kar Tervező Építész Műtermi Képzés 2000 – 2004
TIKK Építésmérnöki Kar Tampere, Finnország 2001 – 2002
IAESTE ösztöndíj Spanyolország 1999
BME Építésmérnöki Kar 1997 – 2004
Középiskola: Budapesti Piarista Gimnázium 1993 – 1997

Megépült munkák:

EGIS Gyógyszergyár NyRt., 26. épület, műszaki könyvtár tervezése – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2011
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 18/a. épület Kísérleti Üzem tiszta tereinek tervezése – engedélyezési terv, kiviteli terv (dmb építész műterem) 2011
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 120. épület, Nyomdai tisztatér tervezése – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2011
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 6. épület felújítása – engedélyezési terv, kiviteli terv (dmb építész műterem) 2011
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 25. épület bővítés, főhomlokzat átalakítása – vázlatterv (dmb építész műterem) 2011
Balatonfüred, Nyaraló (dmb építész műterem) 2011.
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 25. épület felújítása – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2010
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 38. épület átalakítása, Kompresszor gépház – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2010
EGIS Gyógyszergyár NyRt., 3. épület felújítása, Hatóanyagtechnológiai Kísérleti Üzem – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2010
Budapest, XIII. kerület, Frangepán utva, 36 lakásos társasház (Roth János, Vizer Balázs, Nagy Márton) 2009
Pesthidegkút, Családi ház, Metermű, (Balázs Mihály, Nagy Márton, Török Dávid) 2008
Velenice, Családi ház (Roth János, Nagy Márton) 2007
Budapest, XIII. kerület, Pozsonyi út 38, Lakásátalakítás, belső építészeti tervezés (Roth János, Vizer Balázs, Nagy Márton) 2007
Építészpince étterem (Göde András, Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid) 2006
Balatonkenese, Családi ház (Roth János, Nagy Márton) 2005
Vác, Piarista Gimnázium átépítése I – III ütem (Roth János, Nagy Márton) 2003 – 2005

Tervek:

Tata, Látássérültek Rehabilitációs Intézete - vázlatterv, engedélyezési terv (dmb műterem kft) 2012-2013
Budapest, Újpesti Városgondnokság új telephelye - vázlatterv, engedélyezési terv (dmb műterem kft) 2012-2013
Paloznak, Nyaralóátalakítás - vázlatterv (dmb műterem kft) 2012
Budaörs, Családi ház - vázlatterv (dmb Műterem kft.) 2011
Budapest, Családi ház - vázlatterv, engedélyezési terv, kiviteli terv (dmb műterem kft.) 2011
Balatonfüred, Ófalu városfejlesztési terv – beépítési tanulmányterv (Lakóépülettervezési Tanszék, Varga Tamás, dmb építész műterem) 2011

Budapest, Lakásátalakítás – engedélyezési terv – kiviteli terv (dmb építész műterem) 2011
Edelény, Görögkatolikus plébánia bővítése – vázlaterv (dmb építész műterem) 2010
Csopak, Családi ház – vázlaterv (dmb építész műterem) 2010
Budapest, Fehérvári kapu rekonstrukció – vázlaterv (dmb építész műterem) 2010
Budapest, Családi ház – engedélyezési terv, kiviteli terv (dmb építész műterem) 2010
Üröm, Plébánia és közösségi ház – vázlaterv, engedélyezési terv, kiviteli terv (Balázs Mihály, dmb építész műterem) 2010
Budapest, Nárcisz utca, Lakóház átalakítás – vázlaterv (dmb építész műterem) 2009
Csopak, Nyaraló – vázlaterv, engedélyezési terv (Roth János, Nagy Márton) 2008
Budapest, Gellért hegyi sikló terve (Roth János, Nagy Márton) 2007

Pályázatok:

Széll Kálmán tér rekonstrukciója nyílt, országos tervpályázat (Balázs Mihály, Tarnócky Tamás, dmb építész műterem) - III. Díj 2012.
Csörsz utcai irodaház, meghívásos tervpályázat (dmb építész műterem) 2011
Eger, Bárány uszoda felújítása nyílt, országos tervpályázat (dmb építész műterem) 2011
Nyergesújfalú, Kultúrház hasznosítás, nyílt országos tervpályázat (dmb építész műterem) 2010
Budapest, Nemzeti Múzeum bővítése, nyílt nemzetközi ötletpályázat (Török Ferenc, dmb építész műterem) 2010
Csepel, Weiss Manfréd gyár revitalizációja, DLA tervpályázat – közönségdíj (dmb építész műterem és Deigner Ágnes, Losonczy Anna, Theisler Katalin) 2009
Budaörs, Görögkatolikus templom és parókia, meghívásos tervpályázat (Török Ferenc, dmb építész műterem) 2009
Székesfehérvár, Nemzeti emlékhely, nyílt, országos tervpályázat (Balázs Mihály, Falvai Balázs, Nagy Márton, Tatár Balázs, Török Dávid) – kiemelt megvétel 2009
Budaörs, Hatcsoportos ovoda, nyílt, országos tervpályázat (Balázs Mihály, Falvai Balázs, Nagy Márton, Tatár Balázs, Török Dávid) – kiemelt megvétel 2009
Skála Metró épületének hasznosítása, DLA mesterképzés meghívásos tervpályázat (dmb építész műterem) – megvétel 2009
Kemenes Vulkánpark, nyílt, országos tervpályázat (Balázs Mihály, Falvai Balázs, Nagy Márton, Tatár Balázs, Török Dávid) 2009
Győr, Agóra Pólus interaktív kiállítási központ, nyílt, országos tervpályázat (Balázs Mihály, Falvai Balázs, Nagy Márton, Tatár Balázs, Török Dávid) - II. díj 2009
Újpest, Szent István tér rendezése, nyílt, országos tervpályázat, (Balázs Mihály, Falvai Balázs, Nagy Márton, Tatár Balázs, Török Dávid) 2009
Csopak Lakópark, meghívásos tervpályázat (Varga Tamás, dmb építész műterem) 2009
Dunaújváros, W. Hamburger papírgyár irodaépület DLA iskola meghívásos tervpályázat (dmb építész műterem – I. Díj 2008
Kecskemét központjának rendezése, DLA mesterképzés meghívásos tervpályázat (Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid) – közönségdíj 2007
Tiszaalpar központjának rendezése, DLA mesterképzés meghívásos tervpályázat (Bojti Márton, Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid) – kiemelt megvétel 2007
"Budapest szíve", nyílt, országos építészeti ötletpályázat (Roth János, Nagy Márton, Török Dávid, Niczki Tamás, Trummer Tamás) 2006
Visegrád, városközpont bővítése, országos építészeti ötletpályázat (Roth János, Nagy Márton, Lasztóczy Péter) 2005
Várpalota, Idősek Otthona, meghívásos tervpályázat (Nagy Márton, Török Dávid) 2005
Mezőtúr, Mezőgazdasági Főiskolai Kar bővítése, nyílt, országos építészeti tervpályázat (Roth János, Nagy Márton) 2004
Győr, Római Katolikus Templom, meghívásos tervpályázat (Roth János, Nagy Márton) – megvétel 2004
Ászár, Jászai Mari általános iskola, nyílt, országos tervpályázat (Roth János, Nagy Márton) – megvétel 2003
Tudományos diákköri munka: „Mozzanat, papírplasztikák” (Nagy Márton, Török Dávid) – I. Díj, rektori különdíj 2002
„Nógrád megye tíz településének értékkatasztere” Értékvédelmi szekció I díj 2003.
Budapesti Műszaki Főiskola, meghívásos pályázat (Magyar Ádám, Falvai Balázs, Nagy Márton, Török Dávid) – II: díj 2001
Pozsony 5. nemzetközi workshop (Nagy Márton, Oltvai Andrea, Török Dávid) – díjazott terv 2000

Részvétel kiállításokon:

Építészet és írott gondolat, ad hoc kiállítás az NN Galériában. 2010

NN Galéria RÉT című kiállítás 2009

LAKÓ – IKON kiállítások szervezése 2009 – 2012

„Amikor még én is egyet aludtam karácsonyig”, Magyar Építőművész Szövetség Kós Károly terem 2009

Kecskemét, Városháza DLA hallgatói kiállítás 2007

Corvin Sétány városmegújító program bemutatója, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Díszterem 2005

Mesterek és tanítványok építészeti kiállítás a Nemzeti Galériában 2004

Művészeti egyetemek a Millenáris Kulturális Központban 2003

Országos TDK kiállítás WAM design center 2002

Középülettervezés II. Esztergom, hallgatói kiállítás 1999

Oktatott tantárgyak:

Modellezés, Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2012.

Építészet alapjai, Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2013.

Lakóháztervezés 1, Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2012.

Lakóháztervezés 1, Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2013.

Középülettervezés, Lakóháztervezés 1, Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2012.

Diplomatervzés: Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2012-2013.

Komplex tervezés 1-2., Debreceni Egyetem Műszaki Kar, (tárgyfelelős: Ferencz Marcell) 2012-2013.

Tematikus alkotás, BME Építészmérnöki Kar Építőművészeti Doktori (DLA) Iskola (Szabó Leventével) 2011-

ÉVA, Építészet és Vizuális Alkotások, BME Építészmérnöki Kar, választható tárgy (tárgyfelelős: Nagy Márton) 2009

Tanszéki tervezés 3, Kiskomplex, BME Építészmérnöki Kar, (tárgyfelelős: Varga Tamás DLA) 2009 –

Építészet alapjai, BME Építészmérnöki Kar, Lakóépülettervezési Tanszék (tárgyfelelős: Varga Tamás DLA) 2007 –

Komplex tervezés 1 – 2, BME Építészmérnöki Kar, Lakóépülettervezési Tanszék (tárgyfelelős: Jancsó Miklós DLA) 2007 –

Térkompozíció, BME Építészmérnöki Kar, Lakóépülettervezési Tanszék (tárgyfelelős: Cságoly Ferenc DLA) 2006 –

Lakóépülettervezés 2 – 3, BME Lakóépülettervezési Tanszék (tárgyfelelős: Kolossa József DLA, Fülöp Gyula) 2004 –

Publikációk, recenziók:

Pincenapló - Csontos János, Magyar Nemzet LXIX. évfolyam 348. szám, 2006.

A régi/új Építész Pince - Reischl Gábor, Régi-Új Magyar Építőművészet, 2006/6.

Kiállított kiállítótér, Alaprajz 13. évfolyam pp. 36-39, 2006. november-december

Sztárépítések az MIT kampuszon, Alaprajz 13. évfolyam pp. 36-39, 2006. május-június

Finn erdők faszaunái, Fürdőszobák, 2002.

Nyilatkozat _ Önálló munkáról, hivatkozások átvételéről és a nyilvánosságra hozatalról.

Alulírott Nagy Márton kijelentem, hogy ezt a mester-értekezést magam készítettem és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalommal, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem. Hozzájárulok a doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal Nagy Márton sk. Budapest, 2013. április

